

ԶԱՐԵՅ ԱՐՔ. ԱԶՆԱԻՈՐԵԱՆ

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳԻՐ՝
ՎԱՂԻՆԱԿ Ծ. ՎՐԴ. ՄԵԼՈՅԵԱՆ

2014

Ներածական

Զարեհ Արք. Ազնաւորեանի «Մեկնաբանութեան պատմութիւն» անունը կրող այս գործը սկզբնապէս կը բաղկանար չորս գլուխներէ, որուն առաջին գլուխը դժբախտաբար չունէինք մեր տրամադրութեան տակ:

Առաջին գլուխին մէջ (որ խորքին մէջ երկրորդ գլուխը պէտք է ըլլայ) Սրբազան Հայրը կը ներկայացնէ մեկնութեան օրինակներ եւ տեսակներ Հին եւ Նոր Կտակարաններէն, եւ կը խօսի՝

ա) Բարբիական մեկնութեան եւ Եսսենացիներու մեկնութեան մասին:

բ) Առաջին չորս դարերու քրիստոնէական եկեղեցւոյ մեկնութեան մասին:

գ) Աղեքսանդրեան դպրոցի մեկնաբանութեան մասին, ներկայացնելով անոր աչքառու հեղինակները:

դ) Անտիոքեան դպրոցի մեկնաբանութեան մասին, լոյսի տակ բերելով յատկապէս Դիոդորոս Տարսոնացիի մեկնութեան կերպը:

ե) Առաջին հայ մեկնիչներու մասին:

զ) Առաջին դարերու Արեւմտեան եկեղեցւոյ մեկնութեան մասին:

է) Միջին դարերու քրիստոնէական մեկնութեան ուղղութեան մասին:

ը) Միջին դարերու Հրէական մեկնութեան ուղղութեան մասին:

թ) Բարեկարգութեան եւ յետ-բարեկարգութեան շրջանի մեկնաբանութեան մասին:

ժ) Արդի ժամանակներու մեկնիչներուն որդեգրած ուղղութեան մասին:

Երկրորդ գլուխին մէջ, Սրբազան Հայրը կը խօսի մեկնութեան տեսակներուն մասին, որոնք են՝

Բառական մեկնութիւնը,

Լրման մեկնութիւնը,

Փոխաբերական մեկնութիւնը,

Բարոյական մեկնութիւնը,
Այլաբանական մեկնութիւնը,
Տիպաբանական մեկնութիւնը, եւ
Խորհրդական մեկնութիւնը:
Սրբազանը մեկնութեան տեսակներէն իւրաքանչիւրին
կապուած օրինակներ կը յիշէ մեր մատենագրութենէն:

Երրորդ գլուխին մէջ, կը ներկայացնէ արդի մեկնաբանութեան
սկզբունքները, որոնք են՝

ա) Ռեւէ գիրքի մասին ընդհանուր ներածական ծանօթութիւն
ունենալ:

բ) Աստուածաշունչը հասկնալ Աստուածաշունչով:

գ) Բնագիրի ընտրութիւն եւ ճշդումներ:

դ) Ռեւէ խօսք հասկնալ իր շրջագիծին մէջ:

ե) Երեւութական սխալներու կամ հակասութեանց
պարագային՝ տուեալներու համեմատութիւն կատարել:

զ) Նկատի առնել գիրքին նպատակը:

է) Գրական կառոյցի քննութիւն:

ը) Բառերը հասկնալ իրենց բնական իմաստով:

թ) Բառերու իւրայատուկ գործածութեան պարագային
զուգահեռներ փնտռել:

ժ) Գաղափարներու զուգահեռներ փնտռել:

ժա) Փոխաբերութիւններուն, պատկերներուն եւ
խորհրդանիշներուն ընտելանալ:

Մեկնաբանութիւնն ու մեկնութիւնը ունին իրենց պատմութիւնը
եւ զարգացման ընթացքը, որոնց ծանօթ պէտք է ըլլայ ռեւէ անձ որ
կարիքը ունի Աստուածաշունչի իր գիտութիւնը հարստացնելու:
Սրբազան Հօր այս գործը այդ գիտութիւնն է որ կ'ընձեռէ: Միւս
կողմէ, Աստուածաշունչի մեկնութեամբ հետաքրքրուող ռեւէ անձ
անհրաժեշտօրէն պէտք է այս գիրքը ունենայ իր ձեռքին մէջ, եւ զայն
բազմիցս կարդայ ու սերտէ, եւ փորձէ իւրացնել այն սկզբունքները
գորս Սրբազան Հայրը կ'առաջարկէ կիրարկել մեկնութիւն ըրած
ատեննիս:

Գլուխ 1

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՒՏՔ

Մեկնութիւն կը նշանակէ բացատրութիւն, իմաստի պարզաբանում, կամ՝ իմաստի հասկացողութիւն:

Աստուածաշունչի մեկնութեան պատմութեան անցնելէ առաջ, քանի մը ընդհանուր հաստատումներ կատարենք.-

1.- Ոեւէ գրական երկ մեկնութեան կը կարօտի, նոյնիսկ յաճախ իր ժամանակակիցներուն համար: Իսկ երբ կը պատկանի տարբեր դարու մը, տարբեր երկրի եւ մշակութային ասանդութեան մը, առաւել եւս մեկնութեան կը կարօտի: Մեկնութեան անհրաժեշտութիւնը դեռ աւելի եւս կը շեշտուի երբ գործը հատակոտորային կամ խմբագրեալ ձեւով հասած է մեզի:

Ընդհանուր այս ճշմարտութիւնը երբ կը դիտենք Աստուածաշունչին յարաբերաբար, հասկնալի կը դառնայ մեզի՝ թէ ինչո՞ւ անհրաժեշտ է անոր մեկնութիւնը, եւ թէ ինչո՞ւ տարբեր դարերու մարդիկ այնքան մեկնութիւններ գրած են անոր ամբողջութեան կամ իւրաքանչիւր գիրքին մասին, եւ թէ ինչո՞ւ ներկայիս եւս եկեղեցիներ եւ անհատներ կը շարունակեն մեկնութեան նորանոր փորձեր կատարել:

2.- Ոեւէ բնագիրի թարգմանութիւն ուրիշ լեզուի ինքնին չափով մը մեկնութիւն է արդէն: Թարգմանութեան առաջադրած իմաստային փոխանցումը անհրաժեշտաբար կ'ենթադրէ նաեւ իմաստային անցում մը, որ ինքնաբերաբար կը կատարուի՝ մէկ լեզուէն միւսին անցած ատեն: Այս ճշմարտութիւնը շատ աւելի լայն չափով ճշմարիտ է Աստուածաշունչին համար: Թարգմանող անձը կամ համայնքը անհրաժեշտաբար բնագիրի վերլուծում եւ վերա-իմաստաւորում կը կատարեն, նկատի ունենալով որ անհատին եւ համայնքին կրօնական (մեր պարագային քրիստոնէական) կեանքը

պիտի պատշաճի անոր. աւելի ճիշդ, ուղղակիօրէն կախում պիտի ունենայ անկէ:

Ասիկա իր կարգին կը նշանակէ թէ իւրաքանչիւր լեզու իր կարգին իրեն յատուկ նոր թարգմանութեան եւ նոր մեկնութեան կը կարօտի: Որովհետեւ մարդկային լեզուն եւս մշտական փոփոխութեան ենթակայ է, ո՛չ միայն արտաքինապէս, ձեւականօրէն (քերականական ու ոճական), այլ մանաւանդ՝ ներքինապէս, բառերուն կրած իմաստափոխութեան եւ նորովի գործածութեան կերպերուն կապուած: Անցեալ թարգմանութիւն մը "հին" կը դառնայ ո՛չ միայն լեզուականօրէն, այլ նաեւ թարգմանութեան ժամանակի ընկերային, քաղաքական, տնտեսական եւ գեղարուեստական-մշակութային հասկացողութիւններով: Բնականօրէն թարգմանութեան կը հետեւի նաեւ մեկնութիւնը: Այս իմաստով՝ մեկնութիւնը անկասելի ընթացք մըն է, բոլոր ժամանակներուն հետ վերսկսող աշխատանք մը:

3.- Մեկնողական գրականութիւնը իր պատմութիւնը ունի: Եկեղեցւոյ մը կեանքին հաղորդ մէկը դժուար թէ գերծ ըլլայ աւանդական մեկնութեան մը ազդեցութենէն, որովհետեւ այդ ազդեցութիւնը եկեղեցւոյ մը ծիսական-վարդապետական (եւ նոյնիսկ բարոյական) կեանքին մաս կը կազմէ, մտած՝ ծեսին եւ արարողութեանց մէջ, երգ-շարականներուն մէջ, նկարչութեան եւ ճարտարապետական արուեստի խորհրդանիշներուն մէջ, ելլն:

4.- Մեկնողական գրականութեան մէջ մեկնութեան տեսակներու եւ ուղղութիւններու քննութիւնը, անոնց սկզբունքներուն բացայայտումն ու սահմանումը առանձին գիտութիւն մը կը կազմէ, որ կը կոչուի ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ, այսինքն՝ մեկնութեան վերաբերեալ գիտութիւն:

ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ ԵՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐ
ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Հին Կտակարանին մէջ ունինք մեկնութեան բազմաթիւ օրինակներ, կապուած երազներու եւ տեսիլքներու, առակներու եւ նշանակներու.-

1.- Երազներու: Այսպէս, օրինակ.-
- Յովսէփի երազները (Մն 37.5-10),
- Եգիպտոսի Փարաւոնին մատռուակին ու հացագործին երազները (Մն 40.9-19):

- Փարաւոնին տեսած երազը (Մն 41.1-36):
- Նաբուգոդոնոսորի երազը՝ կանգնած արձանը (Դն 2րդ գլուխ):

[Այս երազին Մեսիական մեկնութեան համար հմտ. Օննդեան Բ. օրուան Մեծացուցելի 3րդ տունը, «*Ի լեռնէ վէմն առանց ձեռին հատեալ Դանիէլ գուշակեաց զանսերմն ըզծնունդ քո հա՛րսն երկնաւոր*»]:

2.- Տեսիլներու: Այսպէս, օրինակ.-
- Բաղտասար թագաւորի տեսիլը՝ Բաբելոնի կործանման մասին (Դն 5րդ գլուխ):

- Դանիէլի տեսիլը՝ Աստուծոյ թագաւորութեան մասին (Դն 7րդ գլուխ):

- Դանիէլի տեսիլը՝ խոյին ու քօշին մասին (Դն 8րդ գլուխ), եւլն:

3.- Առակներու: Այսպէս, օրինակ.-
- Յովաթամի առակը՝ անտառին ծառերուն մասին (Դտ 9.8-20):

- Նաթանի առակը՝ Դաւիթին (Բ.Թգ 12.1-15):
- Եսայիի մէջ՝ այգիին առակը (Ես 5.1-7):
- Եզեկիէլի մէջ՝ արծիւին եւ որթատունկին առակը (Եզ 17րդ գլուխ), եւլն:

[Հմտ. Յիսուսի առակներէն Սերմնացանինը (Մր 4.3-9 եւ 13-20), Որոմներունը (Մտ 13.24-30 եւ 36-43), եւլն]:

4.- Նշանակներու: «Նշանակ» կը կոչուին այն առակները, որոնք փոխանակ խօսուելու կամ պատմուելու՝ գործնականօրէն կը պատկերացուին մարգարէին կողմէ, յաճախ իր անձովն իսկ: Այսպէս, օրինակ.-

- Եսայիի նշանակը՝ Եգիպտացիներու ու Եթովպացիներուն գերութեան մասին (Ես 20րդ գլուխ):

- Եզեկիէլի նշանակը՝ Երուսաղէմի պաշարման մասին (Եզ 4րդ գլուխ):

- Եզեկիէլի նշանակը՝ Հրէից գերութեան մասին (Եզ 12.1-16), եւլն:

ՐԱԲԲԻԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ կը կարդանք Աւետարանները եւ Յիսուսի բաղխումները Հրեայ Փարիսեցիներուն եւ մանաւանդ Օրէնքի ուսուցիչներուն (= դպիր) հետ, կը տեսնենք որ Քրիստոս յաճախակիօրէն հարցադրեց Հրէից մեկնութիւնը: Խօսքը Հրեայ Օրէնքի ուսուցիչներուն կողմէ տրուած պարագայական մեկնութեանց մասին չէ, այլ դարերու ընթացքին հետզհետէ ձեւաւորուած ու կաղապարուած մեկնութիւններու, որոնք արդիւնքն էին բաբբիական դպրոցի մը կամ դպրոցներու:

Հրեաներու մէջ Օրէնքը մեկնելու երեւոյթը նոր չէր, այլ նոյնինքն մինչեւ Մովսէս կը բարձրանար: Օրէնքին պահպանութիւնն ու փոխանցումը ստանձնած քահանաները պարտականութիւնը ունէին տեւականօրէն այդ Օրէնքը ուսուցանելու ժողովուրդին (տե՛ս Բ.Օր 31.9-13: Հմմտ. Ղւ 10.11: Մո 2.7), ինչ որ հարկաւ կ'ենթադրէր նաեւ Օրէնքին բացատրութիւնը (հմմտ. Բ.Օր 17.8-11: Անգ 2.11-13): Բայց Բաբելոնեան գերութենէն ետք քահանաներու այդ դերը հետզհետէ նուազեցաւ, եւ արդէն Ն.Ք. 2րդ դարուն (շ. 180 թ.) գրուած Սիրաքի գիրքին մէջ կը տեսնենք, թէ Դպիրները իրենք կը կոչուին աւանդութեան պահապանները եւ մարգարէներուն յաջորդները (39.1-11):

Արդարեւ, Հրեայ դպիրները (Եբր. *soper*), որոնք աւելի ուշ նաեւ բաբբի պիտի կոչուէին, յետ-գերութեան շրջանին իրենք ստանձնեցին Հին Կտակարանի մեկնութիւնը: Առաջին մեծ դպիրն ու օրէնսդիրը պիտի ըլլար Եզրաս, Ն.Ք. 5րդ դարուն, որ միաժամանակ հանդէս պիտի գար իբրեւ մեկնիչ Օրէնքի (հմմտ. Եզր 7.10-11): Նէմիայի գիրքը կը վկայէ, թէ Եզրաս իր ազգային-կրօնական բարեկարգութիւնը սկսաւ՝ համախմբելով ամբողջ

ժողովուրդը, բոլոր անոնք որոնք հասկնալու տարիքին մեջն էին, եւ իրեն օգնական դպիրներուն հետ բարձր ամպիոնի մը վրայ բարձրացած՝ սկսաւ Օրէնքը կարդալ անոնց. իսկ միւս դպիրներն ու քահանաները «*Օրէնքը կը հասկնէին ժողովուրդին եւ ժողովուրդը կանգնած էր իր տեղը: Կը կարդային Աստուծոյ Օրէնքի գիրքին մէջէն յստակ կերպով, եւ բացատրութիւն տալով կը հասկնէին կարդացուածը*» (8.7-8), այսինքն, թէ՛ ժողովուրդին լեզուով կը թարգմանէին կարդացուածը («յստակ կերպով», որովհետեւ ժողովուրդը Արամերէն սկսած էր խօսիլ եւ ալ դժուարաւ կը հասկնար Եբրայերէն լեզուն), եւ թէ՛ կը մեկնէին կարդացուածին իմաստը, անհրաժեշտ բացատրութիւններն ալ աւելցնելով:

Յետ-գերութեան այս շրջանին, ամենուրեք հիմնադրուող ժողովարաններուն մէջ պաշտամունքի հիմնական կերպը՝ սաղմոսերգութենէն զատ՝ կը կայանար Օրէնքի եւ մարգարէութեան գիրքերէն ընթերցումներ ընելուն եւ անոնց մասին բացատրութիւններ տալուն մէջ, ինչպէս կը տեսնենք Քրիստոսի ժամանակներուն հասած սովորութեամբ: Մեկնութեան այդպիսի առիթներէն էր որ օգտուեցան Քրիստոս եւ իր առաքեալները, Աստուծոյ փրկութեան եւ արքայութեան հասած ըլլալուն մասին իրենց քարոզութիւնները կատարելու համար (տե՛ս Ղկ 4.16: Գրծ 9.20, 13.5 եւ 14-15, եւլն):

Յիշեալ բերանացի բացատրութիւնները կամ մեկնութիւնները ժամանակի ընթացքին սկսան կազմաւորուող ուրիշ ասանդութիւն մը կազմել: Կարգ մը մեկնիչներու մտահոգութիւնը զուտ Սուրբ Գրական էր, եւ իրենց գործը միակ նպատակ ունէր՝ Սուրբ Գրոց ներքին խնդիրները լուծել, այսինքն՝ լեզուական մթութիւնները պարզել եւ բնագրային աղճատումները սրբագրելու եւ երեւութական հակասութիւնները հաշտեցնելու եւ բացատրելու աշխատիլ: Ուրիշներու մտահոգութիւնը աւելի վարդապետական-ջատագովական էր. այսինքն՝ կը փորձէին Աստուածաշունչը նոր ժամանակներու պահանջներուն համաձայն մեկնել, եւ սեփական կամ խմբակցական որոշ կրօնական տեսութիւններ կամ հաւատալիքներ ապացուցանել՝ Աստուածաշնչական որոշ բնագիրներու պատշաճեցումով: Կրօնական տարբեր մտահոգութիւններ եւ տարբեր հոսանքներ սկսան իրենց յատուկ

մեկնությունները ընել (յիշել, օրինակ, Փարիսեցիներու եւ Սադուկեցիներու աստուածաբանական տարբերությունները, Օրէնքի եւ միւս գիրքերուն վրայ հիմնուած), մեկնութեան յատուկ ուղղություններու ծնունդ տալով:

Միւս կողմէ, հետզհետէ երեւան եկան նաեւ մեկնութեան նոր կերպեր, մեկնաբանական մեթոտներ: Քրիստոսէ անմիջապէս առաջ եւ Քրիստոսի ժամանակներուն ծանօթ էին երկու գլխաւոր ուղղություններ, մէկը՝ սփիւռքի Հրեաներուն մէջ, կեդրոն ունենալով Եգիպտոսի Աղեքսանդրիա քաղաքը, իսկ միւսը՝ մայր երկրին, Պաղեստինի մէջ:

ա) Աղեքսանդրիայի դպրոցին պատկանողները, որոնք յունախօս էին, Հելլենիստական մշակոյթով թրծուած՝ կը փորձէին Յոյն իմաստասիրութիւնը եւ հրեական միտքը մօտեցնել իրարու, եւ ըստ այնմ ալ աւելի տեսական-իմաստասիրական բովանդակութեամբ աստուածաբանական մեկնութիւն կը կատարէին: Աստուածաշունչը կարելոր մասամբ կը մեկնէին այլաբանօրէն, հետեւելով Յոյն առասպելաբանութեան այլաբանական մեկնութեան մեթոտին: Այս դպրոցին գլխաւոր դէմքերը պիտի ըլլային Արիստոբոլոս (Ն.Ք. 2րդ դար) եւ Փիլոն Եբրայեցի կամ Աղեքսանդրացի (Ն.Ք. 20-50 Յ.Ք.):

բ) Պաղեստինեան դպրոցին պատկանողները կը կատարէին աւելի աւանդապահ մեկնութիւն մը, որ բուն բաբբիական մեկնաբանական ուղղութիւնը պիտի ըլլար: Այլաբանական մեկնութիւնը խորթ չէր իրենց, եւ ոմանք իւրաքանչիւր խօսքի ետին խորհրդաւոր իմաստ մը կը փորձէին տեսնել, բայց մեծաւ մասամբ բաբբիներ աւելի մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայէին Աստուածաշունչի բնական, այսինքն տառացի կամ պատմական իմաստին, իրենց մեկնութիւնը կեդրոնացնելով գլխաւորաբար Հնգամատեանի գիրքերուն վրայ: Շատ բնորոշ է մեծ համբաւ վայելող բաբբի Իշմայէլի (Յ.Ք. 2րդ դարու սկիզբ) մէկ արտայայտութիւնը, *«Օրէնքը մարդոց լեզուով կը խօսի»*:

Հնգամատեանի գիրքերուն շուրջ աճած այս մեկնութիւնը, որոնք յաճախ «բերանացի օրէնք» ալ կը կոչուէին եւ Հրեաներուն համար Աստուածաշնչական գրաւոր Օրէնքին համահաւասար (երբեմն նոյնիսկ աւելի) հեղինակութիւն կը վայելէին ու կը վայելէն

մինչեւ այսօր, Յ.Ք. Յրդ դարուն սկիզբները պիտի հաւաքուէին ժողովածուի մը մէջ, որ «ՄԻՇՆԱ» (այսինքն՝ երկրորդումն, կրկնութիւն) անունով կը ճանչցուի¹:

Շուտով այս հաւաքածոն պիտի մտնէր աւելի ընդարձակ ժողովածուի մը, «ԹԱԼՄՈՒՏ²»ին (այսինքն՝ *ուսում* կամ *ուսուցում*) մէջ, դառնալով անոր առաջին մասը: Իսկ Թալմուտին երկրորդ մասը պիտի ըլլար «ԿԵՄԱՐԱՀ» (այսինքն՝ *լրացում*) կոչուած բաժինը, որ նորագոյն ժամանակներու պատկանող զանազան հեղինակաւոր ուսուցիչներու կամ մեկնիչներու («ամորայիմ») կողմէ տրուած նոր մեկնութիւններ, ուսուցումներ կամ վճիռներ կը բովանդակէ՝ Միշնային մէջ արձանագրուած հին ուսուցիչներու («թաննայիմ» կոչուած) մեկնութեանց մասին: Մեկնութիւնները երբեմն ընդարձակ են, երբեմն ալ շատ կարճ, նոյնիսկ երբեմն մէկ նախադասութեամբ, դասարանային նօթագրութիւններու պէս ընդհատ եւ անկազմակերպ: Միաժամանակ անոր մէջ ի մի բերուած են Միշնայէն դուրս մնացած «հայրերու աւանդութիւններ»ը («պարայթա» կոչուած), փորձելով զանոնք հաշտեցնել Միշնայի ուսուցումներուն հետ:

ԿԵՄԱՐԱՀ ժողովածուին մէջ կողք-կողքի կը գտնենք մեկնութեան երկու տեսակներ, որոնք կը կոչուին Հալաքահ եւ Հակկատահ.-

1.- Հալաքահ (յգ.՝ Հալաքոթ³) կը կոչուի այն օրինական ուսուցումը, որ յատուկ մեկնութեամբ կը հանուի բնագիրէն: «Կեմարահ»ն երկու երրորդով Հալաքահ մեկնութիւն է: Կոչումը կու գայ Եբրայերէն քալել բայէն, որ կը նշանակէ՝ որոշ ձեւով մը ապրիլ, ապրելակերպ: Մեկնութեան այս կերպը իր ներշնչումը կ'առնէ Ելից

¹ Այս ժողովածուն կազմած է բաբբի Եհուտա Հա-Նասի (Յ.Ք. 130-220), մեծանուն բաբբի Հիլլէլի աշակերտը, զայն աւարտելով 219-220 թուականին: Թէեւ հետագային փոքրիկ յաւելումներ եղած են վրան, բայց հիմնական մասը իրմէ կու գայ:

² Թալմուտին երկրորդ մասը, ԿԵՄԱՐԱՀ-ն մեզի հասած է երկու խմբագրութիւններով, որով ունինք երկու Թալմուտներ.- առաջինը կը կոչուի «Երուսաղէմեան» կամ «Պաղեստինեան Թալմուտ», կազմուած Յ.Ք. 200-400ական թուականներուն, Արեւմտեան Արամերէնով, իսկ երկրորդը՝ «Բաբելական Թալմուտ», արեւելեան Արամերէնով, ամբողջացած 6րդ դարու սկիզբը: Այս վերջինը աւելի ընդարձակ է եւ աւելի մեծ հեղինակութիւն կը վայելէ Հրէից մէջ:

³ Քրիստոսի ժամանակակից մեծ Բաբբիներ Հիլլէլ եւ Շամմայ, որոնք իրենց առանձին դպրոցները ունէին, օրինական այսպիսի վճիռներու (- հալաքոթ) առաջին ժողովածուները կազմեցին:

18.19-20 համարներէն. եւ կը փորձէ Օրէնքին մեկնաբանութեամբ՝ օրինապահ կեանքի ուղղութիւն մը տալ: Կրնանք ըսել, թէ ասիկա Հրեայ ուսուցիչներու ասանդական վարդապետութիւնն է, ուր տեղ գտած էին Օրէնքին (= Հնգամատեանին) լրացուցիչ նկատուող զանազան օրինական ու ծիսական հրահանգներ եւ սովորութիւններ, որ Եզրասէն սկսեալ (կամ թերեւս նոյնիսկ աւելի կանուխէն) սերունդէ-սերունդ փոխանցուեցաւ, որոշ պատշաճեցումներով, Օրէնքը կեանքի նոր եւ տարբեր կացութեանց մէջ կարենալ պահելու եւ գործադրելու համար:

Օրինական եւ ծիսական այս հրահանգները նոյնիսկ ծնունդ էին Օրէնքին տրուած մանրախոյզ մեկնութեան մը, որ կը կատարուէր սահմանեալ որոշ սկզբունքներով կամ կանոններով (Եբր. middot): Թէ հնագոյն կանոնները ե՛րբ սահմանուած են՝ չենք գիտեր: Մեզի հասած հնագոյն կանոնները, Քրիստոսի ժամանակակից մեծանուն Րաբբի Հիլլէլին (Ն.Ք. 20-15 Յ.Ք.) վերագրուած, 7 հատ են: 2րդ դարուն սկիզբին, Րաբբի Իշմայէլ Պէն Էլիշա այդ կանոններուն թիւը 13ի բարձրացուց: Այս կանոններուն մէջ մեզի համար առաւել հետաքրքրական են միայն քանի մը հատը, որոնք Սուրբ Գրոց արդի մեկնութեան եւս սկզբունքներուն մէջ իրենց կարելոր տեղը ունին, ինչպէս, օրինակ.-

ա.- Թէ ոեւէ խօսքի իմաստը լաւագոյնս կը ճշդուի՝ խօսքը իր ամբողջ շրջագիծին մէջ նկատի ունենալով (հմմտ. Հիլլէլի 7րդ եւ Իշմայէլի 12րդ կանոն):

բ.- Թէ Աստուածաշնչական որոշ հաստատումներու երեւութական հակասութիւնը կը լուծուի՝ երրորդ բնագիրի մը բերած լուսաբանութեամբը (հմմտ. Հիլլէլի 6րդ եւ Իշմայէլի 13րդ կանոն⁴):

⁴ Այս կանոնը Հիլլէլի կողմէ բանաձեւուած է.- «Ուրիշ հատուածէ մը մակաբերութիւն», իսկ Իշմայէլի կողմէ սահմանուած եւ բացատրուած է այսպէս.- «Երկու համարներ կրնան հակասել իրարու, մինչեւ որ երրորդ մը կու գայ եւ իրաւունք կ'ընէ անոնց միջեւ: Ի՞նչպէս: Համար մը կ'ըսէ. "Եւ Տէրը Սինա լեռան վրայ, լեռան կատարին իջաւ" (Ել 19.20): Բայց ուրիշ համար մը կ'ըսէ. "Երկինքէն քեզի իր ձայնը լսել տուաւ, որպէսզի քեզ խրատէ" (Բ.Օր 4.37): Երրորդ համարը կը վճռէ. "Դուք տեսաք որ երկինքէն խօսեցայ ձեզի հետ" (Ել 20.22): Ասիկա կը սորվեցնէ, թէ Սուրբը, օրհնեալ ըլլայ Ան, բարձրագոյն երկնից երկինքը խոնարհեցուց դէպի Սինա լեռը եւ խօսեցաւ անոնց: Դաւիթ Սաղմոսներու գիրքին մէջ այսպէս կ'ըսէ. "Անիկա երկինքը խոնարհեցուց եւ վար իջաւ, եւ մառախուղ կար անոր ոտքերուն տակը" (Սղ 18.9): Տէ՛ս Karlfried Eroehlich, Biblical Interpretation in the Early Church Fortress Press Philadelphia, 1984, էջ 851»:

Աւելի ետքը, բաբբի Էլիազար Պէն ժողէ որոշ սկզբունքներ պիտի սահմանէր նաեւ աւելի բարոյակրթիչ, այսինքն՝ Հակկատահ մեկնութեան համար, յիշեալ կանոններուն թիւը 32ի բարձրացնելով: տե՛ս

2.- Հակկատահ կոչումը կու գայ Եբրայերէն «պատում» բառէն: Հին Կտակարանի ամէն մեկնութիւն որ «օրինական» չէ, այսինքն, աւելի պատմողական նկարագրով է, եւ որ կը ձգտի բարոյական ուսուցման, ներքին եւ արտաքին բարեպաշտութեան զարգացման, կ'իյնան այս ուղղութեան տակ: Եթէ Հալաքահ մեկնութիւնը ռեւէ Իսրայէլացիի օրինական պարտականութիւնները կը ճշդէ, Հակկատահ կը կոչուի այն մեկնութիւնը, որ կը փորձէ յորդորական-թելադրողական միջոցներով մղելու այդ պարտաւորութեանց կատարման: Ատոր համար ալ կ'օգտագործէ մանր պատմութիւններ, առակներ, առասպելներ, առածներ, իմաստուն խօսքեր, եւն. այսինքն շատ աւելի գործնապաշտ է, քան զուտ տեսական: Մեկնութեան այս տեսակը օրէնքի մը տառացի իմաստէն աւելի՝ անոր ոգին, այսինքն ներքին իմաստը կը փնտռէ, եւ ատով ալ մօտիկ կը կանգնի Նոր Կտակարանեան գրականութեան եւ մեկնութեան:

Րաբբիական այս մեկնութիւնը, ինչպէս ակնարկուեցաւ արդէն, հետագային պիտի շարունակուէր եւ աճէր, դառնալով հրէական մեկնութեան հիմնական գիծը, մինչեւ ներկայ ժամանակները:

ԵՍՍԵՆԱՅԻՆԵՐՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հրէական մեկնութեան երրորդ հոսանքը կը պատկանի վանական բնոյթ ունեցող Հրէայ փոքրիկ խմբակցութեան մը, ծանօթ «Եսսենացի» անունով:

«Եսսենացիներու» խմբակցութիւնը կեանքի կոչուած էր եւ կը գործէր Քրիստոսէ անմիջապէս առաջ եւ Քրիստոսի ժամանակներուն, Մեռեալ Ծովու հիւսիս-արեւմտեան կողմը, Գումրանի մէջ, եւ ըստ այնմ ալ երբեմն կը կոչուի «Գումրանի համայնք»: Այս խմբակցութիւնը ինքզինք Հին Կտակարանի ուսման ու մեկնութեան նուիրած Հրէայ կրօնաւորներու աղանդ մըն էր: Կը

յատկանշուէր իբրէւ Մեսիային վերահաս գալուստին ակնկալութեամբը ապրող համայնք:

Գումրանի համայնքը կը մերժէր Երուսաղէմի տաճարական պաշտամունքը եւ քահանայութիւնը, եւ ինքզինք կը համարէր մարգարէներու նախաձայնած այն «ընտրեալ մնացորդը» որ պիտի արժանանար փրկութեան: Մեսիային վերահաս գալուստին ակնկալութեան լոյսին տակ, ինքզինք վախճանական ժամանակներու սերունդ համարելով՝ Գումրանի համայնքը Օրէնքի շատ բժախնդիր մեկնութիւն մը կը կատարէր, շատ աւելի խստապահանջ՝ քան Դպիրներու մեկնութիւնը, որ աւելի ճկուն եւ մեղմ էր: Այսպէս, օրինակ, մինչ Միշնայի մէջ Շաբաթ օրուան պահպանութեան կապակցութեամբ կ'ըսուի, թէ *«կէանքի սպառնացող ռեւէ վտանգ գերակայութիւն ունի Շաբաթի օրէնքներուն վրայ»* (Yoma 8.6), Եսսէնացիներ կ'արգիլէին, օրինակի համար, ռեւէ միջոց գործածել՝ Շաբաթ օրով խեղդուող մը փրկելու համար:

Եսսէնեան աղանդի մեկնութեան բացարձակ հեղինակութիւնը կամ իսկական բանալին նոյնինքն համայնքին Առաջնորդն էր, իրենց կողմէ «Արդարութեան Ուսուցիչը» կոչուած: Կը հաւատային թէ տեսակ մը ներշնչեալ մարգարէ է անիկա, որուն Աստուած յայտնած է մարգարէներուն աւանդուած բոլոր խօսքերուն խորհուրդը:

Երկրորդ տեսակի մեկնութիւն մը, որ Եսսէնացիներ կը կիրարկէին՝ այլաբանական մեկնութիւնն էր: Այս մեկնութիւնը նուազ զարգացած էր քան Փիլոն Եբրայեցիի մեկնութիւնը, եւ առաւել չափով կը պատշաճեցուէր իրենց համայնքի անդամներուն: Այսպէս, օրինակ, Դամասկոսի համայնքը Թւ 21.18ի *«Ջրհորը, որ մէր իշխանները փորեցին, որ մէր ազնուականները պեղեցին իրենց ցուպերով, Գաւազանին [= Օրէնսդիրին] հրամանովը»* խօսքը կը մեկնէր հետեւեալ ձեւով.-

«Ջրհորը Օրէնքն է, եւ անոնք որ գայն փորեցին՝ Իսրայէլի մէջ դարձի եկածներն են, որոնք Յուդայի երկրէն դուրս եկան՝ Դամասկոսի երկրին մէջ բնակելու համար: Աստուած զանոնք իշխաններ կոչեց, որովհետեւ անոնք զինք փնտոեցին, եւ ռեւէ մէկը խնդրոյ առարկայ չդարձուց իրենց համբար: Գաւազանը Օրէնքի

մեկնիչն է [= իրենց Առաջնորդը], որուն մասին Եսայի կ'ըսէ. "Գործիք կը հնարէ իր արուեստին համար" [Ես 54.16]. Իսկ *ժողովուրդին ազնուականները* անոնք են՝ որոնք եկան *Ջրհորը* փորելու այն ցուպերով, որոնցմով *Գաւազանը* կարգադրեց որ անոնք քալեն ամբողջ չար ժամանակին - - եւ առանց անոնց ոչինչ պիտի գտնեն - -, մինչեւ որ գայ ան որ արդարութիւն պիտի ուսուցանէ օրերու վերջաւորութեան» (Damascus Rule, VI, 3-11)⁵:

Այս աղանդը զարգացուցած էր նաեւ մեկնութեան տարբեր ուղղութիւն մը, լրման մեկնութիւնը, որ մարգարէութեանց լրումը կամ կատարումը կը փնտռէ: Այդ մեկնութեան կեդրոնը կը գտնուէր իրենց իսկ համայնքը:

Համոզուած՝ թէ Աստուածաշունչի մարգարէութիւնները գրուած են ո՛չ թէ մարգարէներու ժամանակին համար, այլ վերջին ժամանակներուն համար, այլ խօսքով՝ նոյնինքն իրենց եւ իրենց ժամանակին համար (որովհետեւ իրենք զիրենք վերջին ժամանակի սերունդ կը համարէին), անոնց մէջ իրենց համայնքին պատմութիւնը եւ ներկայ անցուդարձներուն նախաձայնումը կը տեսնէին. ուստի իրենց կեանքն ու ներկայ պատմութիւնը նոյնինքն կատարումը կը համարէին մարգարէութեանց: Հակառակէն դիտուած, բնագիրները կը մեկնէին ո՛չ այնքան իրենց անմիջական շրջագիծին մէջ հասկնալով զանոնք, որքան՝ իրենց համոզումներուն եւ սպասումներուն ընդհանուր շրջագիծին մէջ, ի հարկին երբեմն այլաբանութեամբ բնագիրի մը մեկնութիւնը պատշաճեցնելով իրենց կացութեան:

Ինչպէս պիտի տեսնենք, Նոր Կտակարանին մէջ եւս առկայ մեկնութեան կերպերուն ամենէն տիրականը պիտի ըլլար Լրման մեկնութիւնը, Քրիստոսի անձը եւ Եկեղեցին ունենալով իբրեւ մեկնութեան կեդրոն:

ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ ԵՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

⁵ St' u The Cambridge History of the Bible Vol 1 From the Beginnings to Jerome edited by Peter R. Ackroyd and C.F. Evans, Cambridge University press Cambridge, 1970, p. 887:

Հրեական մեկնութենէն անցնելով Նոր Կտակարանին, այնտեղ կը գտնենք, գրեթէ ամենուրեք, Հին Կտակարանեան դրուագներու, երեւոյթներու, Օրէնքի պատուէրներու եւ մարգարեական խոստումներու մեկնութեան (կամ՝ նոր լոյսով վերընթերցումի) բազմաթիւ օրինակներ:

Նոր Կտակարանին մէջ Հին Կտակարանի մեկնութիւնը կը ներկայանայ գլխաւորաբար երեք կերպերով.-

1.- Հին Կտակարանեան բնագիրներու լռելեայն պատշաճեցումովը Քրիստոսի եւ իր Եկեղեցիին, առանց իսկ յիշելու կամ ակնարկելու թէ տուեալ խօսքը կամ մտածումը քաղուած է Հին Կտակարանէն: Այսպէս, օրինակ, Մտ 27.32-49 (հմմտ. Սղ 22):

2.- Ուղղակի մեջբերումներով եւ անոնց տառացի պատշաճեցումովը Քրիստոսի կամ Եկեղեցիին: Այսպէս, օրինակ, Յհ 19.23-30 (հմմտ. Սղ 22) եւ 33-37 (հմմտ. Ելք 12.46: Ջք 12.10):

3.- Հին Կտակարանեան դէպքերուն կամ խօսքերուն տրուած փոխաբերական կամ այլաբանական բացատրութեամբ, որ մայր բնագիրին մէջ անմիջապէս տեսանելի իմաստը չէ, այսինքն տառական կամ պատմական իմաստը չէ, բայց անոր հոգեւոր ուղիղ նշանակութիւնն է՝ Յիսուսի կամ Նոր Կտակարանեան հեղինակին (կամ մեկնիչին) կողմէ պարզաբանուած: Այս մասին լրիւ պատկերացում պիտի կազմենք ստորեւ տրուած շատ մը բացատրութիւններով եւ օրինաներով:

ՅԻՍՈՒՍԻ ԿԱՏԱՐԱԾ ՄԵՎՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յիսուս ինք, օրինակ, ո՛չ միայն հարցադրեց Հրէից մեկնութիւնը կամ կարգ մը կէտերու հասկացողութիւնը (հմմտ. Մտ 22.41-46 → Սղ 110.1: Մր 2.23-28 → Բ.Թգ 15.35), այլ յաճախակիօրէն նաեւ ի՛ր մեկնութիւնները տուաւ Հին Կտակարանին վերաբերմամբ.-

ա.- Հաստատեցի Օրէնքին անհրաժեշտութիւնը եւ մնայուն արժէքը (Մր 10.17-22), եւ տուաւ որոշ օրէնքներու ի՛ր մեկնութիւնը,

ինչպես՝ սպանութեան (Մտ 5.21-22 → Ել 20.13) կամ շնութեան մասին (Մտ 5.27-28 → Ել 20.14), Կամ Մովսէսի հաստատած ապահարգանի օրէնքին մասին (Մտ 5.31-32 → Բ.Օր 24.12: Մտ 19.7), կամ հայր եւ մայր պատուելու մասին (Սր 7.10-13 → Ել 20.12), եւլն:

բ.- Վարդապետութեան կարգ մը հարցերու մասին Հին Կտակարանի իր մեկնութիւնը բերաւ, ինչպէս՝ մեռելներու յարութեան մասին (Մտ 22.32 → Ել 3.6, 15), կամ Շաբաթի պահպանութեան մասին (Սր 3.1-4 եւ Ղկ 14.1-5), եւլն:

գ.- Տեսականօրէն մատնանշեց, թէ Հին Կտակարանին մարգարէական խոստումները իրեն եւ իրմով բացուող մեսիական ժամանակին կը վերաբերին եւ իրմով իրենց կատարումը կամ լրումը կը գտնեն: Լրման այս մեկնութիւնը Յիսուս կատարեց երբեմն Հին Կտակարանի բնագիրներուն լռելեայն պատշաճեցումը (օր.՝ Մտ 10.34-35 → Մք 7.6: Մտ 21.33 → Ես 5.1-2: Մտ 23.38-39 → Սղ 118.26: Մտ 26.64 → Սղ 110.1 եւ Դն 7.13: Սր 4.11-12 → Ես 6.9-10, եւլն), երբեմն ալ բացայայտելով զայն (Մտ 26.31 → Զք 13.7: Հմմտ. Մտ 26.56: Ղկ 4.18 → Ես 61.1-2) եւլն:

դ.- Յոյց տուաւ Հին Կտակարանեան շատ մը դէմքերու, դրուագներու կամ երեւոյթներու նախատիպ, այսինքն ապագային (եւ մանաւանդ իր կեանքին) վերաբերմամբ յատուկ նշանակութիւն ունենալը՝ իր պատմական նշանակութենէն զատ (Մտ 12.38-40: Յհ 3.14-15, 19.36) եւլն:

Իր ժամանակի բարբիներուն կողմէ տրուած մեկնութիւններէն շատերը խնդրական նկատելով եւ անոնց հետ վիճելով հանդերձ, Յիսուս ինք եւս մեկնութեան նոյն ուղղութիւնները օգտագործեց, իբրեւ ձեւ՝ լայնօրէն կիրարկելով մանաւանդ երկրորդ՝ Հակկատահ (բարոյակրթական) մեկնութեան եղանակը:

Հետաքրքրական է դիտել, որ Յիսուս երբեմն իր պատասխաններուն կամ առարկութեանց մէջ կը գործածէ տրամաբանական հետեւութեան կերպ մը՝ որ կը յուշէ բարբիական մեկնութեան առաջին կանոնը, «թեթեւ ու ծանր», այսինքն՝ նուազ կարեւոր պարագայի մը համար եղած կարգադրութենէն կամ թոյլտուութենէն հետեւցնել՝ առաւել կարեւոր պարագայի մը համար

շա՛տ աւելի արդարացիօրէն կ'ըլլայ կամ պէտք է ըլլայ նոյն կարգադրութիւնը կամ թոյլտուութիւնը: (Տե՛ս, օրինակ, Մտ 6.26: Մր 2.25-28: Յհ 7.23, 10.34-36):

Միւղ կողմէ, Յիսուս այլաբանութիւն ալ օգտագործեց իր առակներուն մէջ (տե՛ս, օրինակ, մանանեխի հատիկին առակը, Մտ 13.31-32, եւ հմմտ. Դն 4.10-12, 20-22). եւ երբեմն այլաբանական մեկնութիւն տուաւ անոնց: Այսպէս, այլաբանականօրէն մեկնեց սերմնացանին առակը (Մտ 13.18-23), որոմներուն առակը (Մտ 13.36-43), ուռկանին մէջ բոնուած ձուկերուն առակը (Մտ 13.47-50) եւլն:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԵԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Առհասարակ Նոր Կտակարանին մէջ Հին Կտակարանի օգտագործած թե՛ մեկնութեան կերպը եւ թե՛ նոյնիսկ ըսելու ձեւերը, մեծ նմանութիւն ունին բաբբիական մեկնութեան օգտագործած երկու կերպերուն հետ: Բայց նմանութիւնը զուտ ձեւական եւ արտաքին է, առանց ռեւէ ուղղակի ազդեցութիւն ունենալու: Հրեական եւ քրիստոնէական մեկնութեան ուղղութիւններուն հիմնական տարբերութիւնը՝ Յիսուսի բերած վերջնական յայտնութիւնն է եւ անոր բերած նոր լոյսով հասկացողութիւնը Հին Կտակարանին, որ Քրիստոսակեդրոն մեկնութիւնը կամ բացատրութիւնը պիտի ըլլար:

Առաքեալներ իրենց քարոզութեանց մէջ մասնաւոր կերպով օգտագործեցին Լրման մեկնութիւնը, ցոյց տալով.-

ա.- Հին Կտակարանի բոլոր խոստումներուն ու մարգարէութեանց կատարումը Յիսուս Քրիստոսով: Այսպէս, օրինակ.-

- անոր խոստացուած Մեսիան ըլլալը (Գրծ 3.22-23 → Բ.Օր 18.15-16, 19):

- Հրեայ իշխաններէն դատապարտուիլը (Գրծ 4.25-26 → Սղ 2.1-2):

- Հրեաներէն մերժուիլն ու հեթանոսներէն դարձած Եկեղեցիին գլուխ կանգնիլը (Գրծ 4.10-11 → Սղ 118.22):
- անապական յարութիւնը (Գրծ 2.25-28 → Սղ 16.8-11):
- երկինք բարձրացումն ու փառաւորումը (Գրծ 2.34-35 → Սղ 110.1):
- անով աշխարհի բոլոր ազգերուն օրհնուիլը (Գրծ 3.24-25 → Ծն 22.18, 26.4) եւլն:

բ.- Հին Կտակարանի բոլոր խոստումներուն ու մարգարէութեանց կատարումը անոր հիմնադրած Եկեղեցիով: Այսպէս, օրինակ.-

- Յուդայի անկումը՝ (Գրծ 1.20 → Սղ 69.25, 109.8):
- Սուրբ Հոգիին գալուստը՝ (Գրծ 2.17-21 → Յվլ 3.1-5 [LXX]):
- Հին տաճարին մերժումը՝ (Գրծ 7.48-49 → Ես 66.1-2):
- Հեթանոսներէն Աստուծոյ նոր ժողովուրդի մը պատրաստութիւնը՝ (Գրծ 15.14-17 → Ամս 9.11-12) եւլն:

ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾԱԾ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆԸ

Առանձնապէս հետաքրքրական է դիտել մեկնութեան այն կերպերը, որ Պօղոս առաքեալ օգտագործած է իր նամակներուն մէջ:

Գիտենք թէ Պօղոս առաքեալ բաբբիական ուսում կամ պատրաստութիւն ստացած էր, նշանաւոր բաբբի՝ Գամաղիէլի ձեռքին տակ, եւ ուստի զարմանալի չէ որ երբեմն բաբբիական մեկնութեան կանոններու կիրարկումը կը նշմարենք իր քով: Այսպէս, օրինակ, Բ.Կր 3.7-13ին մէջ գործածուած է «Թեթեւ ու ծանր» տրամաբանական մակաբերութեան կանոնը (հմմտ. նաեւ Հո 5.15-21): Նոյնպէս կ'օգտագործէ բաբբիական մեկնութեան երկրորդ կանոնը (թէ՛ Հիլլէլի եւ թէ՛ Իշմայէլի քով), «նոյն կարգի [բառեր]» կոչուած, այսինքն՝ բառի մը գործածութիւնը դիտել կամ քննել զուգահեռ հատուածներու մէջ, անոր տրուած ճշգրիտ իմաստը երեւան հանելու համար: Մեկնութեան այս ձեւը, ինչպէս պիտի տեսնենք, բառական մեկնութեան վերաբերող քննութեան

հիմնական կերպ մըն է (տե՛ս 3րդ գլուխ, Բառական մեկնություն): Այսպիսի մեկնության լաւ օրինակ մըն է Հո 4.1-12ը, ուր Պօղոս Աստուածաշունչին մէջ «համարուեցաւ» բառին զուգահեռ մէկ օգտագործումը (Մն 15.6 → Սղ 32.1-2) վկայակոչելով՝ անոր իմաստը կը բացայայտէ:

Գալով Պօղոսի օգտագործած մեկնության տեսակներուն, ինք եւս առաջին հերթին Լրման մեկնութիւնը օգտագործելով՝ ամենուրեք կը շեշտէ թէ Քրիստոս լրումն է Օրէնքին ու մարգարէներուն, եւ մանաւանդ՝ թէ Գիրքերուն բուն իմաստը բաց է միայն Քրիստոսի դարձողներուն առջեւ եւ ո՛չ անհաւատներուն (Ա.Կր 2.6-16: Բ.Կր 3.14-18: Հմմտ. Դն 12.8-10: Ա.Կր 10.11): Հին Կտակարանեան շատ մը մարգարէութիւններու կատարումը կը տեսնէ իր ժողովուրդին եւ իր ժամանակի հեթանոս ազգերու կեանքին մէջ (տե՛ս, օրինակ, Հո 10.17-21 → Սղ 19.4: Բ.Օր 32.21: Ես 65.1-2: // Հո 15.8-13 → Սղ 18.49: Բ.Օր 32.43: Սղ 117.1: Ես 11.10 եւլն), եւ կը նշէ՝ թէ տակաւին ուրիշ մարգարէական խոստումներ ալ կան, որոնք իրենց լրումը կամ կատարումը պիտի գտնեն ուշ (տե՛ս, օրինակ, Հո 25-27 → Ես 59.20-21: // Ա.Կր 15.54-55 → Ես 25.8 եւ Ովս 13.14, եւլն):

Պօղոս կ'օգտագործէ նաեւ մեկնության քանի մը ուրիշ տեսակներ: Այսպէս, ունի.-

- Բառական մեկնություն, ըստ բաբբիական դպրոցի իր ուսման: Օրինակ, Գղ 3.16:

- Փոխաբերական մեկնություն, որոնց գաղափարները չկան Հին Կտակարանի բնագիրին մէջ: Օրինակ, Ա.Կր 9.10, 10.1-5, 14.20-22:

- Այլաբանական մեկնություն: Օրինակ, Գղ 4.22-26:

Տիպաբանական մեկնություն: Տե՛ս Հո 5.14-21: Ա.Կր 10.6, 11, 15.22, 45-49, եւլն:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

ՄԻԻՍ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆԸ

Եբրայեցոց նամակը գրեթէ իր ամբողջութեանը մէջ Հին Կտակարանի քրիստոնէական մեկնության լաւագոյն օրինակ մըն է: Անոր մէջ օգտագործուած կը գտնենք թէ՛ բաբբիական

մեկնութեան կանոններու կիրարկման օրինակներ (հմմտ. «թեթեւ ու ծանր» → Եբր 9.13-14) եւ թէ՛ մեկնութեան զանազան տեսակներու, մանաւանդ Տիպաբանութեան, օգտագործումը:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԵՒՍ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Սակայն նոյնինքն Նոր Կտակարանին մէջ արդէն կը տեսնենք, թէ ո՛չ միայն Հին Կտակարանը պէտք ունի մեկնութեան, այլ Նոր Կտակարանին մաս կազմող (եւ յաճախ ինքնին մեկնութիւն եղող) գրութիւնները եւս ունին «դժուար հասկնալի մասեր», որոնց ուղիղ մեկնութիւնը անհրաժեշտ է: Այսպէս, Պետրոս Առաքեալի Բ. նամակին մէջ կը կարդանք.

«Տիրոջ համբերատարութիւնը փրկութիւն համարեցէք ձեզի համար, ինչպէս մեր սիրելի եղբայրը՝ Պօղոս ալ գրեց ձեզի, Աստուծմէ իրեն շնորհուած իմաստութեամբ: Անիկա նոյն այս բաներուն մասին խօսած է իր բոլոր նամակներուն մէջ ալ: Այդ նամակներուն մէջ կարգ մը դժուար հասկնալի մասեր կան, որոնց իմաստը տգէտ եւ փոփոխամիտ մարդիկ կը չարափոխեն, ինչպէս բոլոր Սուրբ գրութիւններէն մասեր կը չարափոխեն, իրենց սեփական կորուստը պատրաստելով» (3.15-16):

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՌԱՋԻՆ ՉՈՐՍ ԴԱՐԵՐՈՒՆ

Եկեղեցին առաքելներին ժառանգեց Հին Կտակարանի Քրիստոսակեդրոն մեկնությունը, ըլլա՛յ բերանացի ասանդութեամբ, ըլլա՛յ մեզի ծանօթ առաքելական նամակներէն, ինչպէս Յուստինոս Վկայ (+165) բացայայտօրէն կը վկայէ այդ մասին իր «Ջատագովութիւն գործին մէջ» (I, § 50,12): Իսկ առաքելներ իրենց կարգին Քրիստոսէ առին այդ մեկնութեան օրինակը (Ղկ 24.25-27 եւ 44-47) եւլն:

Այնուհետեւ, քրիստոնէական առաջին երկու դարերուն, եկեղեցին ջատագովական մեկնութիւն ըրաւ հերետիկոսներու եւ այլահաւատ քննադատներու դէմ:

Ջատագովական այս ճիգին մէջ ո՛չ միայն մեկնութեան որոշ եղանակներ կամ կերպեր լայն կիրառութիւն սկսան գտնել, այլ նաեւ դրուեցաւ շատ կարեւոր սկզբունքային հարց մը.- Չանագան մեկնութեանց մէջէն ո՞ր մեկնութիւնը պէտք է ընդունիլ իբրեւ վաւերական, ճշմարիտ մեկնութիւն: Հերետիկոսական շարժումներու ծաւալումին եւ անոնց կողմէ տրուած կամայական մեկնութիւններուն առաջքը առնելու համար՝ կատարուեցաւ սկզբունքային ճշդում մը կամ սահմանում մը.- Վաւերական մեկնութիւնը ա՛յն մեկնութիւնն է, որ համաձայն է Աստուածաշունչի ուսուցումներուն ամբողջութեան եւ Եկեղեցւոյ ասանդութեան: Այս սկզբունքը արտայայտութիւն գտաւ առաջին դարերու շատ մը եկեղեցական հայրերու ջատագովական-մեկնողական գործերուն մէջ: Այսպէս.-

Յուստինոս Վկայ, որ Մարկիոնի դէմ պայքարեցաւ, կ'օգտագործէ թէ՛ այլաբանական եւ թէ՛ տիպաբանական մեկնութեան կերպերը:

Լիոնի հայրապետը, Երանոս (+202), հերետիկոսներու դէմ Աստուածաշունչին միութիւնը կը պաշտպանէր՝ դարձեալ այլաբանական եւ տիպանաբանական մեկնութիւն կատարելով, եւ շեշտելով թէ ճշմարիտ մեկնութիւնը այն է՝ որ եկեղեցւոյ աւանդութեան համաձայն է: Ըստ իրեն՝ հերետիկոսներու մեկնութեան սխալը կու գայ անկէ, որ կը մոռնան Աստուածաշունչին հիմնական միութիւնը, եւ առանձին առնուած հատուածներու վրայ կը հիմնեն իրենց յատուկ տեսութիւնները, (տե՛ս *Ընդդէմ Հերձուածողաց*, II 27,2): Աստուածաշունչը պէտք է մեկնել, կ'ըսէ, սկզբնական Յայտնութեան լոյսին տակ. ահա թէ ինչու՝ ճշմարիտ մեկնութիւնը եկեղեցիին առանձնաշնորհումն է, քանի ա՛ն է որ անեղծ պահած է Աւանդութիւնը կամ առաքելական վարդապետութիւնը, որ Սուրբ Գրոց բանալին է, (տե՛ս անպայման անդ, I 8,1 եւ I 9,1-4): Աստուածաշունչին մէջ մթին հատուածներու գոյութիւնը բնական կը գտնէ, որովհետեւ անոնց իմաստը հոգեւոր է, (տե՛ս *Ընդդէմ Հերձուածողաց*, II 28.2):

Երանոսի նման, Տերտուղիանոս եւս (շ. 160-220) այն կարծիքին է, թէ Աստուածաշունչը ամբողջութեանը մէջ առած՝ ինքն իր մէջ համաձայն է իր բոլոր մասերով, եւ իր իմաստով հասկնալի է ու բացայայտ: Բայց հերետիկոսական ոեւէ պայքարի ժամանակ՝ վաւերական մեկնութիւնը պէտք է փնտռել եկեղեցւոյ մէջ, ուր ճշմարիտ հաւատքն ու կարգը կը պահուին, (տե՛ս Kelly, էջ 50-51): Աստուածաշունչը լաւ հասկնալու անհրաժեշտ բանալին կը գտնուի եկեղեցւոյ ձեռքին մէջ, որ առաքելներու վկայութիւնը պահած է իր սկզբնական ձեւին մէջ, (տե՛ս Kelly, էջ 51): Աստուածային յայտնութիւնը իր ամբողջութեանը մէջ կը գտնենք Աստուածաշունչին եւ միաժամանակ եկեղեցւոյ հոշակած վկայութեան մէջ:

Երանոսի եւ Տերտուղիանոսի այս կեցուածքը 3րդ եւ 4րդ դարերուն կը դառնան սովորաբար ընդունուած եւ արտայայտուած կեցուածքը: Կղեմէս Աղեքսանդրացի (+215) կ'ըսէ թէ քրիստոնէական ուսուցման աղբիւրը եկեղեցիին կողմէ մեկնաբանուած Աստուածաշունչն է (տե՛ս Stromata, VII, XVI, 93);

Որոգինէսի (+254) համար դաւանութեան մը վճռական չափանիշը Աստուածաշունչն է (տե՛ս *Յաղագս Սկզբանց*, I նախաբան, 10: I 5,4: II 5,3): Նոյն գործին մէջ Որոգինէս կ'ըսէ, թէ եկեղեցւոյ քարոզութիւնը, այսինքն եկեղեցւոյ մէջ ուսուցուած քրիստոնէական հաւատքը, Աստուածաշունչին հետ նոյնը ըլլալով հանդերձ՝ կը բովանդակէ նաեւ Սուրբ Գրոց մեկնութեան սկզբունքները (IV, 2,2):

Յրդ եւ 4րդ դարերու բոլոր եկեղեցական հայրերը կը շեշտեն, թէ եկեղեցին ի՛նք միայն ունի Աստուածաշունչի մեկնութեան բանալին, Սուրբ Հոգիին բնակարան եւ առաքելական վաւերական աւանդութեան պահապանը ըլլալով, ինչ որ կ'արտացոլայ իր հաւատքի կանոնին, իր ծիսական կեանքին եւ տուած վկայութեան մէջ (հմմտ. Kelly, էջ 57): Ըստ Աթանաս Աղեքսանդրացիի (+373) Սուրբ Գիրքը կատարելապէս ինքնաբաւ է, բայց ուղղափառ ուսուցիչներ պէտք են՝ զայն բացատրելու համար. իսկ «ուղղափառ» կը նշանակէ՝ եկեղեցւոյ աւանդութեան կապուած:

Նոյն ձեւով, Օգոստինոս (+438) այլաբանական մեկնութեան սկզբունքը պիտի յայտարարէր, ըսելով. «Աստուծոյ խօսքին մէջ ինչ որ բառացիօրէն չի կապուիր առաքինի վարքի կամ հաւատքի ճշմարտութեան՝ պէտք է հասկնաս պատկերաւոր ձեւով»: Միւս կողմէ, մեկնութեան հեղինակութեան վերաբերմամբ պիտի ըսէր՝ թէ Սուրբ Գրոց քննութեան ատեն ի յայտ եկած ոեւէ անորոշութեան պարագային, «պէտք է դիմել հաւատքի կանոնին, այնպէս ինչպէս զայն կը գտնենք Սուրբ Գրոց աւելի յստակ բաժիններուն եւ եկեղեցւոյ հեղինակութեան մէջ» (տե՛ս *De Doctrina Christiana*, 3,2):

Անհատական դիրքորոշումներու եւ մեկնութեան ուղղութիւններու այս ընդարձակ ճիգին առընթեր, շուտով ճիւղաւորուեցան ու կազմաւորուեցան մեկնութեան երկու գլխաւոր ուղղութիւններ, որոնք աստիճանաբար իրենց համար մեկնաբանական յատուկ ձեւեր եւ սկզբունքներ մշակեցին, եւ ատով իսկ դարձան մեկնաբանութեան յատուկ դպրոցներ: Առաջինը

զարգացաւ Եգիպտոսի մայրաքաղաքին՝ Աղեքսանդրիայի մէջ, իսկ
երկրորդը Ասորիքի մայրաքաղաքին՝ Անտիոքի մէջ:

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԵԱՆ ԴՊՐՈՑ

Աղեքսանդրիայի դպրոցին պատկանող դեմքերը զանազան ձևերը (տառացի, տիպաբանական) օգտագործելով հանդերձ, հիմնական շեշտը դրին այլաբանական եւ հոգեւոր-խորհրդական մեկնութեան վրայ:

Այլաբանական մեկնութեան կալուածին մէջ այս դպրոցի հետեւորդներուն վրայ մեծ եղած է ազդեցութիւնը՝ Քրիստոսի եւ Պօղոս Առաքեալի ժամանակակից Հրեայ Աղեքսանդրացի նշանաւոր մեկնիչին՝ Փիլոն Եբրայեցիի, որ Հին Կտակարանը Յոյն իմաստասիրութեան հետ համեմատութեան դրաւ եւ ըստ այնմ ալ զայն նորովի մեկնեց՝ ընդհանուր հոգեւոր ճշմարտութիւններ գտնելու միտքով, գլխաւորաբար դիմելով այլաբանութեան զենքին:

Աղեքսանդրեան դպրոցի առաջին աչքառու հեղինակը եղաւ Պանթենաս (2րդ դարու վերջ.) բայց դպրոցը ներկայացնող երկու գլխաւոր դեմքերն են.- Կղեմէս Աղեքսանդրացի (+215) եւ Որոզինէս (185-254):

Կղեմէս այլաբանական մեթոտը կը ծառայեցնէ բնագրային դժուարութիւնները շրջանցելու, բայց միաժամանակ բացայայտելու պարզ բնագիրին ներքեւ պահուած ճշմարտութիւնները, որոնք լուսաբանութիւնն են քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ ընդունուած ճշմարտութեանց:

Որոզինէս շատ աւելի ամբողջական եւ սիստեմաթիկ կերպով կը գործածէ նոյն այլաբանական մեթոտը իր բազմաթիւ մեկնողական գործերուն մէջ: Ըստ իրեն, ինչպէս մարդը կազմուած է երեք տարրերէ՝ մարմին, շունչ եւ հոգի, այնպէս ալ Աստուածաշունչը երբեակ իմաստներ կը բովանդակէ:

Մեզի կը թուի թէ, կ'ըսէ ան իր «Յաղագս Սկզբանց» գործին չորրորդ մասին մէջ. «Աստուածաշունչի գիրքերուն մօտենալու եւ զանոնք հասկնալու ճիշդ կերպը հետեւեալն է, նոյնինքն իր բնագիրներէն քաղուած.- Սողոմոնի առակներուն մէջ կը գտնենք հետեւեալ յորդորը՝ գիրքերու աստուածային վարդապետութեան մասին.- Եւ դուն եռապատի՛կ, գրէ այս բաները քու մէջդ, խորհուրդներուդ եւ հանճարիդ մէջ, որպէսզի ճշմարտութեան խօսքերով պատասխանես անոնց որոնք քեզի կը հարցնեն (Առ 22.20-21, LXX): Ասիկա կը նշանակէ թէ ոեւէ մէկը իր հոգիին մէջ պէտք է արձանագրէ սուրբ գրականութեան միտքերը՝ երեք կերպերով.- պարզ մարդը կրնայ բարոյակրթուիլ Գիրքերուն այսպէս կոչուած "մարմին"ովը (մարմին ըսելով կը հասկնանք՝ բացայայտ հասկացողութիւնը). քիչ մը ասելի յառաջացածը [Գիրքերուն] այսպէս կոչուած "շունչ"ովը. բայց ան որ կատարեալ է, ըստ առաքեալին բացատրութեան, թէ "[Հոգեւոր] կատարելութեան հասածներուն իմաստութիւն ալ կը քարոզենք: Բայց մեր քարոզածը ո՛չ այս աշխարհի իմաստութիւնն է, ո՛չ ալ այս աշխարհը կատարող ոյժերունը, որոնց իշխանութիւնը շուտով պիտի խափանուի, այլ Աստուծոյ իմաստութիւնը որ թաքուն էր եւ մեզմէ ծածկուած կը մնար մինչեւ հիմա, բայց որ Աստուած սկիզբէն իսկ մեզի տալ սահմանած էր, որպէսզի անով մենք փառաւորուինք" (Ա.Կր 2.6-7), [անիկա կ'օգտուի Գիրքերուն] "հոգեւոր օրէնք"էն, որ իր մէջ կը բովանդակէ "գալիք բարիքներու շուքը" [Եբր 10.1]: Որովհետեւ ճիշդ ինչպէս մարդ արարածը կը բաղկանայ մարմինէ, շունչէ եւ հոգիէ, այնպէս ալ Գիրքը, որ Աստուած կարգադրեց որ տրուի մարդկութեան փրկութեան համար»⁶:

1.- Բառական իմաստը չլուսաւորուած քրիստոնէային հասկացողութիւնն է, մինչ միւս երկու իմաստները՝ լուսաւորուած եւ աստուածային գիտութեան մէջ յառաջացածներուն հասկացողութիւնն է: Բառական իմաստը յաճախ բնական եւ ընդունելի է, բայց միշտ կարելի չէ ընդունիլ: Հետեւեալ հատուածը

⁶ Որոգինէս, Յաղագս Սկզբանց, գիրք Դ., II 4 տե՛ս, Karlfried Froehlich. *Biblical interpretation in the early Church*. Fortress Press, Philadelphia, 1984, էջ 57-58:

շատ լաւ կը բացատրէ Ռրոզինէսի ըմբռնումն ու կեցուածքը՝ բառական իմաստին կապակցութեամբ.-

«Օրինակով խօսինք. ո՞ր խելացի մարդը կրնայ հաւատալ, թէ առաջին օր մը կար, յետոյ երկրորդ եւ երրորդ օր մը, իրիկուն եւ առաւօտ՝ առանց արելու, լուսնի եւ աստղերու. եւ առաջին օր՝ եթէ շիտակ բառն է ասիկա՝ նոյնիսկ առանց երկինքի (Մն 1.5-6): Ո՞վ այնքան խենթ է, որ հաւատայ թէ Աստուած, երկրագործ մարդու մը պէս, պարտէզ մը տնկեց Եդէմի արեւելքը եւ անոր մէջ ստեղծեց տեսանելի, նիւթեղէն կենաց ծառ մը որուն պտուղէն մարմնաւոր ակոսներով ճաշակող ռեւէ մէկը կեանք պիտի ստանար. եւ թէ բարիին կամ չարին հաղորդ պիտի դառնար՝ համապատասխան ծառէն քաղուած պտուղը ուտելով (Մն 2.8-9):

Երբ կը նկարագրուի թէ Աստուած պարտէզին մէջ կը քալէր երեկոյեան դէմ եւ Ադամ ծառին ետեւ պահուրտեցաւ, կը խորհիմ թէ ո՞չ ոք կը կասկածի՝ թէ այս մանրամասնութիւնները փոխաբերականօրէն որոշ խորհուրդներ կ'արտայայտեն պատմական պատումի մը ձեւով, որ կը թուի թէ պատահած է, մինչ [իրականին մէջ] չէ պատահած մարմնաւոր իմաստով: Նոյն ձեւով, երբ [կ'ըսուի թէ] Կայէն «Տիրոջ ներկայութենէն դուրս գնաց» (Մն 4.16), խորիմաց մարդուն համար շատ յստակ է թէ այս բացատրութիւնը կը մղէ զգուշաւոր ընթերցողը հարցնելու թէ ի՞նչ է Աստուծոյ ներկայութիւնը եւ ի՞նչ կը նշանակէ անկէ դուրս երթալը: Ի՞նչ հարկ կայ աւելին ըսելու. բոլորովին բթամիտ եղողը կրնայ այսպիսի անհամար օրինակներ բերել, ուր բան մը կը ներկայացուի իբրեւ պատահած, մինչ բնագիրի բառական իմաստովը պատահած չէ:

Նոյնիսկ Աւետարանները այսպիսի հատուածներով լեցուն են, ինչպէս օրինակ, երբ կ'ըսուի թէ Սատանան Յիսուսը տարաւ բարձր լեռ մը, որպէսզի հոնկէ աշխարհի բոլոր թագաւորութիւնները եւ անոնց փառքը ցոյց տայ (Մտ 4.8): Արդ, բացի այսպիսի պատմութիւն մը շատ մակերեսային ձեւով ընթերցողէն, ո՞վ պիտի չխնդար անոնց վրայ՝ որոնք կը խորհին թէ Պարսիկներու, Սկիւթացիներու, Հնդիկներու եւ Պարթեւներու թագաւորութիւնները, ինչպէս նաեւ այն կերպը որով անոնց իշխողները փառք կը ստանան իրենց հպատակներէն, կրնայ

տեսնուիլ մարմնաւոր աչքով, որ պէտք է բարձրանայ որպէսզի վարը գտնուող բաները տեսնէ: Լուրջ քննողը նման բաւականաչափ պարագաներ կրնայ գտնել, ինքզինք համոզելու համար թէ Աստուածաշունչին մէջ տառացիօրէն կատարուած պատմութիւններ յարադրուած են ուրիշ դրուագներու, որոնք իրողապէս չեն պատահած»⁷:

Նման հատուածներ, կ'ըսէ Ռրոզինէս, Աստուծոյ կողմէ դրուած են ընթերցողը բարձրագոյն իմաստներուն մղելու համար:

2.- Բարոյական իմաստը կապուած է պարտքի (պարտականութեան) եւ հնազանդութեան, ինչպէս նաեւ մարդկային հոգիի փորձառութեան:

3.- Հոգեւոր իմաստը աստուածային բնութիւնն ու նպատակը կը բերէ մեզի:

Այս ձեւով Ռրոզինէսի գործը կը ձգտէր աւելի ընդարձակ չափով հոգեւոր դաս քաղել բնագիրէն: Ճիշդ է որ մեկնաբանական այս ուղղութիւնը չափով մը կը վնասէր Սուրբ Գրոց պատմականութեան, բայց Ռրոզինէս խորունկ ակօս մը կը բանար մեկնութեան բնագաւառին մէջ, ինչպէս նաեւ բնագրագիտութեան մէջ:

⁷ Ռրոզինէս, Յաղագս Սկզբանց, գիրք Դ., III 1, տե՛ս, Karlfried Froehlich. *Biblical interpretation in the early Church*. Fortress Press, Philadelphia, 1984, էջ 63-64:

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՆՏԻՈՔԵԱՆ ԴՊՐՈՑ

Մինչ Աղեքսանդրեան դպրոցը Յոյն իմաստասիրութեան ազդեցութիւնը կը կրէր, Անտիոքեանը յստակօրէն ազդուած է Մինակոկէն, այլ խօսքով՝ րաբբիական մեկնութենէն: Այս դպրոցի հետետորդներուն մեկնութիւնը հիմնուած էր գլխաւոր երեք սկզբունքներու վրայ.-

- ա) քերականական ինամուած վերլուծում կատարել,
- բ) տառացի իմաստը փնտռել, եւ
- գ) իւրաքանչիւր հատուած իր շրջագիծին մէջ հասկնալ:

Աղեքսանդրեան դպրոցէն հիմնական տարբերութիւնը այն էր, որ Աստուածաշունչին մէջ աւելի բնագիրին թելադրած բնական, այսինքն՝ տառացի կամ պատմական իմաստը կը փորձէին տեսնել, քան այլաբանական իմաստներ: Անոր մէջ երբեմն պատկերաւոր կամ այլաբանական իմաստ կը տեսնէին հարկաւ, բայց պարզապէս հոն՝ ուր բնագիրը ինք կը թելադրէր այդպիսի մեկնութիւն: Կատաղի կերպով կ'ընդդիմանային Աղեքսանդրեան դպրոցի այլաբանական ուղղութեան, որ, ըստ իրենց, կը կատարուէր ի հեճուկս Աստուածաշունչի տառական կամ պատմական իմաստին:

Այսպիսի մեկնութիւն մը առաւելագոյն չափով կը ճանչնար Աստուածաշունչին մէջ պատմական տարրին կարեւորութիւնը: Այլ խօսքով, Աստուածաշունչին ուսումնասիրութիւնը կը կատարէին պատմութեան խորքին վրայ: Այս իմաստով, յաճախ կը զգուշանային Հին Կտակարանին մէջ Նոր Կտակարանեան իմաստներ տեսնելէ, նոյնիսկ մարգարէութիւններուն պարագային, յայտարարելով թէ անոնք մեծ մասով կատարուած են Եբրայեցի ժողովուրդին պատմութեան մէջ:

Այս դպրոցին մեծագոյն դէմքերն էին.- Ղուկիանոս (285-312),
Եւսեփոս Եմեսացի (+360), Դիոդորոս Տարսոնացի (+390), Թէոդորոս
Մոպսուեստացի (+430), Ս. Յովհան Ոսկեբերան (+407), Էւ
Թէոդորէտ Կիւրացի (386-458):

ԴԻՈԴՈՐՈՍ ՏԱՐՍՈՆԱՑԻԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՅԵԱՑՔՆԵՐԸ

Ասոնցմէ յատուկ կերպով կ'արժէ խօսիլ Դիոդորոս
Տարսոնացիի մասին, որ թէպէտ Հայ Եկեղեցիին կողմէ կը նկատուի
նեստորամիտ աղանդաւոր մը, բայց որ Սուրբ Գրոց մեկնութեան
մէջ նշանաւոր է ո՛չ միայն իբրեւ բազմահմուտ մեկնիչ, այլ
մանաւանդ՝ իբրեւ մեկնութեան տեսաբան:

Դիոդորոս Անտիոքեան դպրոցի միւս դէմքերուն նման ջերմ
պաշտպան մըն է բնագիրի տառական կամ պատմական իմաստին
Էւ կատաղօրէն դէմ է այլաբանութեան, որ ըստ իրեն, բնագիրի
պատմական իմաստին մերժումը կամ եղծումն է: Ատիկա չի
նշանակեր թէ տառական նշանակութենէն զատ ոեւէ այլ իմաստ չի
տեսներ բնագիրին մէջ: Կ'ընդունի, օրինակ, որ բնագիրին
տառական իմաստը երբեմն իր մէջ կը պահէ թաքուն ուրիշ
նշանակութիւն մը, ծածկուած մարմնաւոր պատկերի մը կամ
պատմական դրուագի մը ետին: Յիշեալ ծածուկ իմաստը Դիոդորոս
կը կոչէ «Ծածկաբանութիւն» (Յունարէն՝ *αινιγμα* [ainigma], որ կը
նշանակէ նաեւ՝ հանելուկ): Այսպէս, օրինակ, «Մեկնութիւն
Սաղմոսաց» գործին մէջ տեղ մը կը գրէ.-

«Թերեւս մէկը Մովսէսի գիրքերուն մէջ գտնուող շատ մը նիւթեր
ուզէ դասակարգել իբրեւ ծածկաբանութիւններ (Յունարէն՝
ainigmata) քան թէ այլաբանութիւններ: Երբ հեղինակը կը գրէ. "Օձը
ըսաւ կնոջ", "Կինը ըսաւ օձին", կամ "Աստուած ըսաւ օձին",
ծածկաբանութիւններ է որ ունինք: Ո՛չ թէ օձ մը չկար. իրականին
մէջ կա՛ր օձ մը, բայց անոր միջոցաւ Սատանան էր որ կը գործէր:
Մովսէս կը խօսի օձին մասին՝ որպէս երեւելի կենդանին, բայց այդ
ծածկոյթին տակ ծածկուած ձեւով մը կ'ակնարկէ Սատանային: Եթէ

ասիկա այլաբանությունն ըլլար՝ միայն "օձ" բառը պետք էր ըլլար հոն, ինչպէս կանխաւ ըսինք: Բայց ճշմարտութիւնը ան է, որ միաժամանակ իրականութիւն մը եւ ծածկաբանութիւն մը կային: Իրականութիւնը օձն էր, բայց քանի որ օձ մը բնութեամբ անբանաւոր ըլլալով հանդերձ կը խօսէր, յայտնի է թէ կը խօսէր Սատանային կողմէ լիազօրուած»⁸:

Ուր որ բնագիրը կը թելադրէ կամ կը թոյլատրէ՝ անոր մէջ կը տեսնէ նաեւ փոխաբերական կամ հոգեւոր իմաստ, որ կը կոչէ "Վերաբանութիւն" (anagogy), եւ խորհրդական բարձրագոյն իմաստ, որ կը կոչէ "Խորհրդաբանութիւն" (theoria): Սաղմոսներու մեկնութեան նախաբանին մէջ իր մեկնողական սկզբունքները պարզելով այսպէս կ'ըսէ.

«Ճշմարտութենէն պիտի չքաշուինք, այլ զայն պիտի բացայայտենք ըստ պատմական իսկութեան (historia) եւ ըստ պարզ բառական իմաստի: Միաժամանակ, պիտի չարհամարհենք վերաբանութիւնը (anagogy) եւ աւելի բարձր խորհրդաբանութիւնը (theoria): Որովհետեւ պատմութիւնը խորհրդաբանութեան չի հակադրուիր: Ընդհակառակը, անիկա նոյնինքն հիմքն ու խարիսխն է բարձրագոյն իմաստներուն: Բայց մէկ բանէ պէտք է զգուշանալ, սակայն, խորհրդաբանութիւնը երբեք պէտք չէ հասկցուի իբրեւ մերժում հիմնական իմաստին, այլապէս կը դադրի խորհրդաբանութիւն ըլլալէ եւ կը դառնայ այլաբանութիւն: Որովհետեւ ուր որ հիմնական իմաստէն տարբեր բան մը կ'ըսուի՝ խորհրդաբանութիւն չունինք, այլ՝ այլաբանութիւն: Նոյնիսկ Պօղոս առաքեալ ռեւէ ատեն զանց չըրաւ պատմական իմաստը, թէպէտ խորհրդաբանութիւն ըրաւ եւ զայն այլաբանութիւն կոչեց (Գղ 4.28): Բառը չէր անգիտանար, բայց մեզի կը սորվեցնէր, որ եթէ "այլաբանութիւն" եզրը իր իմաստային բովանդակութեամբը պիտի դատենք՝ պէտք է հասկցուի խորհրդաբանութեան իմաստով, առանց երբեք եղծելու պատմական իսկութեան բնոյթը: Մինչդեռ

⁸ «Նախաամուս 118րդ Սաղմոսի», տե՛ս Karlfried Froehlich. *Biblical interpretation in the early Church*. Fortress Press, Philadelphia, 1984, էջ 90:

անոնք որոնք կը յաւակնին "Բարեւաւել" Աստուածաշունչը եւ որոնք իրենք իրենց աչքին իմաստուն են՝ այլաբանութիւն մտցուցեր են, որովհետեւ կարեւորութիւն չեն տար պատմական իսկութեան կամ պարզապէս կը չարաշահեն զայն»⁹:

Բայց, ինչպէս ըսինք, տառական իմաստը շեշտելը բնաւ ալ արգելք չէր, որ Դիոդորոս բնագիրին մէջ ճանչնար նաեւ այլ իմաստներ: Ընդհակառակը, ինքն իսկ կը շեշտէ, թէ քրիստոնէական մեկնութիւնը չի սահմանափակուիր միայն տառական իմաստով, որ այլապէս, «Հրէական» մեկնութիւն պիտի ըլլար, այլ ազատ կերպով անոր մէջ կը տեսնէ, ի միջի այլոց, նաեւ հոգեւոր կամ վերաբանական իմաստը: Վերաբանականը նոյնինքն փոխաբերական իմաստը կամ մեկնութիւնն է, որով բնագրի մը մէջ ներկայացուած ոեւէ դրուագի կամ օրինակի մեկնութիւնը կը տեսնենք նոր կացութեան մը կամ անձի մը վրայ, ըստ այնմ առաջինը պատշաճեցնելով երկրորդին, որոշ նոյնացում մը կատարելով երկուքին միջեւ: Այսպէս, օրինակ, Կայէլ-Աբել դրուագին մասին խօսելով Դիոդորոս կ'ըսէ.

«Կրնանք, օրինակի համար, Կայէնն ու Աբելը համեմատել Հրէական ժողովարանին եւ եկեղեցիին հետ. կրնանք փորձել ցոյց տալ, թէ Կայէնի զոհին նման Հրէական ժողովարանն ալ մերժուեցաւ, մինչդեռ եկեղեցիին ընծաները լաւ կ'ընդունուին, ինչպէս ատենօք Աբելի ընծան. կրնանք Օրէնքին կողմէ պահանջուած զոհի անարատ գառնուկը մեկնել իբրեւ Տէրը: Այս մերթոյրը ո՛չ պատմութիւնը կ'անտեսէ, ոչ ալ խորհրդաբանութիւնը կը մերժէ: Այլ, որպէս իրապաշտ, միջին-ճամբայ մօտեցում, որ հաշուի կ'առնէ թէ՛ պատմութիւնը եւ թէ՛ խորհրդաբանութիւնը, անիկա մէկ կողմէ՝ մեզ կ'ազատագրէ Հելլենականութենէ մը, որ բան մը կ'ըսէ եւ ուրիշ բան կը հասկնայ [[խօսքը այլաբանութեան մասին է - Չարեհ Արք.], խորթ տարր մը ներմուծելով, եւ միւս կողմէ տեղի չի տար Յուդայականութեան առջեւ եւ չի խեղդեր մեզ,

⁹ Տե՛ս u Karlfried Froehlich. *Biblical interpretation in the early Church*. Fortress Press, Philadelphia, 1984, էջ 85-86:

ասիպելով որ բնագիրին տառական վերծանումը նկատենք միակ ուշադրության եւ յարգանքի արժանի [մեկնութիւնը], առանց արտօնելու որ տառէն անդին բարձրագոյն իմաստ մը փնտռուի»¹⁰:

Անտիոքեան դպրոցի ասանդութեան նոյն գիծին կը հետեւէին նաեւ Մծբինի եւ Եդեսիայի դպրոցները, որոնց կարեւոր դէմքերը եղան.- Յակոբ Արճեցի (+338) եւ Եփրեմ Խուրի Ասորի (+373):

¹⁰ Տե՛ս u Karlfried Froehlich. *Biblical interpretation in the early Church*. Fortress Press, Philadelphia, 1984, էջ 86:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ՄԵԿՆԻՉՆԵՐԸ

Գիտենք, որ մեր գրաւոր յուշարձանները 5րդ դարէն կու գան, եթէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ «Յաճախապատում ճառեր»ը եւ «Վարդապետութիւն»ը սկզբնապէս Յունարէնով գրուած չենթադրենք: 4րդ դարուն մեր երկրին մէջ բացուած դպրոցները, Ս. Գրիգորի եւ Ս. Ներսէս Պարթեւի ջանքերով, հարկաւ ուրիշ նիւթերու կարգին կ'ընդգրկէին նաեւ Աստուածաշունչի մեկնութիւնը, բայց այդ մասին աւելի ճշգրիտ տեղեկութիւններ կը պակսին մեզի:

4րդ դարու վերջաւորութեան եւ 5րդ դարու սկիզբին, թարգմանիչներու մեր փաղանգը կազմող սերունդը Հայաստանէն դուրս իր բարձրագոյն ուսումը ստացաւ զանազան կեդրոններու մէջ.- Կեսարիա, Մծբին, Եդեսիա եւ Աղեքսանդրիա, ապա նաեւ Կոստանդնուպոլիս: Եկեղեցական հայրերու եւ մանաւանդ մեկնողական գործերու առաջին թարգմանութիւնները եւս ցոյց կու տան նոյն բազմազանութիւնը: Միայն մէկ դպրոցի կամ մէկ ուղղութեան գործերը չէր որ թարգմանուեցան: Անոնց մէջ ունինք՝ Եւսեբիոս Եմեսացի, Աթանաս Աղեքսանդրացի (295-373), Եփրեմ Ասորի, Բարսեղ Կեսարացի (+379), Կիւրեղ Երուսաղէմացի (+386), Գրիգոր Նազիանզացի (+390), Գրիգոր Նիւսացի (+394), Եպիփան Կիպրացի (+403), Յովհան Ոսկեբերան, Սեբերիանոս Գաբաղացի (+408էն ետք), եւ այլն:

Այս բազմազանութիւնը պատճառ եղաւ, որ մեր ինքնագիր մեկնիչները միակողմանի չըլլան մեկնաբանական իրենց ուղղութեան կամ սկզբունքներուն մէջ: Ընդհանրապէս Հայաստանը մեկնաբանութեան առանձին դպրոց մը չունեցաւ, այլ չափաւորական հետեւողը եղաւ մեկնաբանութեան արդէն ծանօթ ուղղութիւններուն, թէ՛ Աղեքսանդրեանին եւ թէ՛ Անտիոքեանին, այդ երկուքին միջնասահմանը կազմելով: Այդպէս ալ, Ս. Գրիգոր

Լուսաւորիչի Եզնիկի, Եղիշէի, Մամբրէ Վերծանողի, Անանիա Թարգմանիչի եւ ուրիշներու մեկնողական գործերուն մէջ մենք թէ՛ Սուրբ Գիրքի տառացի իմաստի վերծանում ունինք, եւ թէ՛ այլաբանական մեկնութիւն՝ իր տիպաբանական, բարոյական եւ խորհրդական-հոգեւոր երեսներով:

Մեկնաբանութեան վերաբերեալ տեսական հարցերով առհասարակ չեն զբաղած Հայ հեղինակները, եւ մեկնութեան կերպերու կամ տեսակներու մասին իրենց ըմբռնումը աւելի իրենց մեկնութեան ընդմէջէն կը քաղենք: Սակայն պարագայօրէն կարգ մը նշումներու կը հանդիպինք: Այսպէս, օրինակ, Եղիշէ կ'ըսէ թէ Աստուածաշունչը իր շատ մը բաժիններուն մէջ տառական իմաստ կ'ընծայէ, իսկ որոշ բաժիններու մէջ չի հասկցուիր տառականօրէն, այլ «ծածուկ իմաստ» մը ունի պահած, որ ընթերցողը կամ մեկնիչը պէտք է բացայայտէ:

«Գիտենք թէ աստուածային գիրքերը շփոթ եւ հակասական ձեւով չեն խօսիր, այլ ստոյգ կերպով կը պատմեն ամէն ինչ: Բայց խօսք կայ՝ որ պէտք է հասկնալ այնպէս ինչպէս որ ըսուած է, իսկ խօսք ալ կայ՝ որուն իմաստը ծածուկ (= մութ) է եւ պէտք է բացայայտուի անոնց՝ որոնք զայն հաւատքով կ'ընդունին իրենց հոգիներու փրկութեան համար»¹¹:

Եղիշէ ոչ միայն ծանօթ է մեկնութեան բոլոր տեսակներուն եւ կ'օգտագործէ զանոնք, այլեւ իր գործերուն մէջ տե-տեղ մեզի կ'ընծայէ իր ժամանակի մեկնաբանական տեսութեան հայերէն եզրաբանութիւնը: Այսպէս, «Մեկնութիւն Յետուայ եւ Դատաւորաց» համառօտ գործին մէջ "ընդդիմառնութիւն" կը կոչէ փոխաբերական իմաստը կամ վերաբանութիւնը (= anagogy), իսկ Անտիոքեան

¹¹ «Գիտենք զի աստուածային գիրք այլ ընդ այլոյ չխօսին, այլ զամենայն պատմեն ճշմարտիւ, բայց է բան, որպէս ասի նոյնպէս եւ իմանի. այլ պիտոյ է ծածկեալ մտաց բանին յայտնութիւն, որ հաւատովք ընդունին ի փրկութիւն անձանց»: (ԵՂԻՇԷԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ, «Յայլակերպութիւնն Քրիստոսի», Վենետիկ, 1859, էջ 217):

դպրոցի յատուկ եզրաբանությամբ "տեսական տարացոյց" կամ "խորհուրդ տեսական" կը կոչէ խորհրդաբանութիւնը (= theoria)¹²:

Մամբրէ Վերծանող կը թելադրէ մանրախոյզ աչքով կարդալ Աստուածաշունչը, առանց տառ մը իսկ աչքէ փախցնելու, որովհետեւ յետին մանրամասնութեանց մէջ իսկ յաճախ "երկնաւոր" իմաստ մը կայ, գոր պէտք է գտնել եւ բացայայտել.

«Լա՛ւ մտադրութիւն դարձուր, կ'աղաչեմ: Երբ աստուածային գիրքերը կարդալ եւ խօսքերուն իմաստը հասկնալ կը փորձես, [նոյնիսկ] ձայնաւոր մէ՛կ գիր թող չվրիպի քու միտքէդ: Բոլոր գրուածները յի են երկնաւոր իմաստութեամբ, եւ հոգեւոր պատգամներ [մտածումնէ՞ր] կը ծնին իմաստուն միտքերուն համար: Բթամիտներուն [պարագային]՝ կ'ամլանան, բայց լաւ ուշադրութիւն դարձնողներուն եւ յիշողներուն [պարագային]՝ բազմորդի կը դառնան: Այնպէս է նաեւ մտածումը՝ լսողներուն համար. ականջի առողջ քիմք ունեցողներուն՝ համադամ մտածումները անուշ կու գան»¹³:

Ներկայ դասընթացքին նպատակը չէ, հարկաւ, յիշել Հայ հեղինակներն ու անոնց գործերը, այլ՝ ընդհանուր գաղափար մը տալ այդ մեկնութիւններուն ուղղութեան եւ օգտագործած տեսակներուն մասին: Այստեղ այդ ճաշակը կ'ընծայուի քանի մը փոքրիկ հատուածներ հրամցնելով. մնացեալը միայն անձնական հետաքրքրութեամբ է որ կ'ամբողջանայ:

Ստորեւ տրուած օրինակներէն առաջինը հոգեւոր՝ փոխաբերական մեկնութեան գողտրիկ պատառիկ մըն է՝ Եղիշէէն,

¹² Տե՛ս՝ ԵՂԻՇԷԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ, Վենետիկ, 1859, էջ 176 եւ 180: Էջ 176-ին վրայ, քիչ մը աւելի վար, կը թուի թէ «տեսական տարացոյց»ին փոխարէն կ'օգտագործէ նաեւ երրորդ եզր մը՝ «խոկումն»:

¹³ «Քաջ միտ դիր, աղաչեմ, յորժամ յաստուածային գիրս մխեսցիս ընթեռնուլ եւ իմանալ զգորութիւն բանիցն, գիր մի ձայնաւոր մի՛ անցցէ զմտօք քոյովք. ամենայն շարագրածքն յի են երկնաւոր իմաստութեամբն, եւ ծնանին զբանս հոգեւորս իմաստուն մտաց. առ վատառուսն ամլանան, եւ առ քաջունակսն յիշատակաց՝ բազմորդի լինին. այնպէս եւ ի լսելիսն իւրաքանչիւր միտք. որոց առողջ են քիմք ականջացն, ըստ այնմ եւ համադամք մտացն անուշանան» (ՄԱՄԲՐԷ ՎԵՐԾԱՆՈՂԻ ՃԱՌՔ, «Ի յարութիւնն Ղազարու», Վենետիկ, 1894, էջ 30):

իսկ երկրորդը տիպաբանական գեղեցիկ համեմատություն մը՝ Անանիա Թարգմանիչէն.-

1.- [ՅԱՂԱԳՄ ԿՐԿՆԱԿԻ ՎԻՄԱՅՆ – կարդա՛ Յես 3.14- - 4.9] «Երկոտասան վեմքն որ ելին ի գետոյ անտի, նման էր թին երկոտասան առաքելոցն. եւ երկոտասան քարինքն որ իջին անդրէն ի գետն, երկոտասան ազգատոհմացն, որ ոչ կարացին ելանել ի ծովէ մեղաց: Ընդ անցանել ժողովրդեանն ընդ Յորդանան գետ հատաւ սպառեցաւ ցամաքեցաւ ջուր գետոյն. է որ ի վեր դարձաւ, եւ է որ ի վայր հոսեցաւ: Եւ զայդ քարինսդ գոր հանաք ի միջոյ գետոյդ, եւ եղաք ի տեղոջ՝ որ անուանի Գաղգադ: Պարտ է զբանս իմանալ ջուրքն՝ որ ոչ ըստ բնութեան ի վեր կոյս դարձան, հեթանոսաց ի վեր յերկին ելանելն է. եւ ջուրքն որ ի մեռեալ ծովն Սողոմայ հոսեցան, ժողովրդեանն անդրէն ի մեղս դառնալն է» (Սրբոյ Հօրն մերոյ Եղիշէի Վարդապետի՝ «Մեկնութիւն Յեսուայ եւ Դատաւորաց», *Մատենագրութիւնք*, Վենետիկ 1859, էջ 168):

2.- [ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՆԱՆ ՄԱՐԳԱՐԷԻ ԳԼԽՈՒՆ ՎՐԱՅ ԱՃԱԾ ԴԴՄԵՆԻՒՆ ԵՒ ԵԲՐԱՅԱԿԱՆ ՏԱՃԱՐԻՆ] «Ել Յովնան ի քաղաքէ անտի եւ նստաւ հանդէպ Նինուէի՝ տեսանել զհրաշս աստուածագործս, թէ զի՞նչ լինելոց է: Ել եւ դղմենին՝ հովանի առնել նմա ի տապ խորշակէ կիզման արեգականն, որ զարդարեալ էր խիտ առ խիտ ուշեղօք եւ թանձրամած տերեւօք, [ստուերի՞ւք] եւ ո՛չ պտղովք, յօրինակ տաճարին՝ որ զարդարեալ էր ազգի ազգի սպասուք եւ քահանայական զարդուք, վարագուրօք եւ աշտանակօք անօգուտ զոհից պատարագօքն՝ իբրեւ զսաղարթագուարճ_տերեւօք, եւ ո՛չ պտղով արդարութեան կամ բարեպաշտութեան ինչ: Եւ զի եկաց դղմենին ծաղկեալ ժամէ ի ժամ, եւ հարեալ յորդանէ առաւօտուն՝ զօսացաւ. որպէս եկաց տաճարն հազար ամ իբրեւ զմի օր, զարդարեալ պայծառութեամբ սաղարթիւք. որ ընդ հովանեաւ իւրով սնուցանէր զհրեական ազգն՝ ի տապոյ անտի գերութեան [անզիտութեա՞ն] հեթանոսաց. եւ ապա հարեալ յորդան անտի Վեսալիանոսի, եւ զօսացեալ բարձաւ ի միջոյ՝ ի ծագմանէ առաւօտու որ է Տէր մեր, ծագումն փառաց Հօր, որպէս ասէ Եսայի, թէ "Որպէս զառաւօտ պատրաստական գոցուք զնա":

Զի ի ծագել ճշմարտութեանն՝ պարտ է բառնալ ստուերին, որպէս ի ծագման արեգականն՝ աղօտագունից փայլմանց լինի շիջումն [= շրջումն]» (Երանելոյ Անանիայի Հայոց Վարդապետի՝ «Ի խորհուրդ Յովնանու մարգարէի», Անանիա Թարգմանիչն եւ իւր Գրակ. Գործոց նմոյշներ, հրատ. Հ. Բարսեղ Վ. Սարգիսեան, Վենետիկ 1899, էջ 13-14):

ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՐԵՐՈՒՆ

Արեւելքի մէջ կանուխէն զարգացած Սուրբ Գրոց մեկնութեան գիտութիւնը եւ հետզհետէ ձեւաւորուած մեկնաբանական սկզբունքները թափանցեցին նաեւ Արեւմուտք նախ Աղեքսանդրեան դպրոցի հեղինակներու գործերուն ընդմէջէն, մանաւանդ Որոզիներտի, եւ աւելի ուշ՝ Անտիոքեան դպրոցին պատկանող հեղինակներու գործերէն:

Ընդհանրապէս Արեւմուտքը շատ հետամուտ չէր այլաբանական ուղղութեան: Հինէն արմատ նետած տիպաբանութեան կամաց-կամաց պիտի գային աւելնալու մեկնաբանական որոշ կանոններ, որոնք աւելի Անտիոքեան ուղղութեան համընթաց էին:

Տերտուլիանոս (շ. 160-220) դէմ էր այլաբանութեան եւ համամիտ չէր "ծածկաբանութիւններ" տեսնելու Հին Կտակարանին մէջ, թէպէտ լայնօրէն կ'օգտագործէ տիպաբանութիւնը: Աստուածաշունչը, ըստ իրեն, բնական իմաստ մըն է որ կ'ընծայէ՝ բարոյական պատգամ մը փոխանցելու համար:

Հիլարիոն Պուատիեցի (շ. 315-367) ջերմ ջատագով եւ հետեւորդ մըն էր Աղեքսանդրեան այլաբանական մեկնութեան ուղղութեան, մինչ Յերոնիմոս (+420) Անտիոքեան ուղղութեան հետեւող մը եղաւ:

4րդ դարու վերջաւորութեան Արեւմուտքի մէջ՝ մեկնաբանական առաջին ձեռնարկը պատրաստեց ոմն Տիքոնիոս, որ Դոնատոս եպիսկոպոսի հերձուածին յարած անձ մըն էր, հմուտ Աստուածաշունչին: Իր մեկնութիւնները աւելի ջատագովական ու բարոյական էին: Ամբողջ Հին Կտակարանը կը հասկնար իբրեւ Քրիստոսի եւ անոր եկեղեցիին համար տրուած վկայութիւն մը՝

մանաւանդ ներկայ ժամանակներուն վերաբերող: Մեկնաբանական իր ձեռնարկին մէջ, որ կը կոչուի «Գիրք Կանոնաց» (աւարտած 2. 380), Տիքոնիոս եօթը կանոններ կը սահմանէ, որոնց մէջ շեշտը կը դնէ նախ խօսքին քերականական եւ տրամաբանական վերլուծութեան վրայ, եւ ապա՝ Աստուածաշունչին «գիրն ու հոգին» կարենալ զատորոշելու սկզբունքին վրայ:

Բայց արդէն 5րդ դարու սկիզբներէն կը տեսնենք ձգտումը՝ մեկնութեան բոլոր տեսակներն ալ օգտագործելու, եւ ըստ այնմ մեթոտներ մշակելու: Այսպէս, օրինակ, Օգոստինոս իր «Յաղաքս Քրիստոնէական Վարդապետութեան» գործին մէջ (427 թ. աւարտած) կ'ըսէ, թէ Աստուածաշունչի մեկնութեան մէջ պէտք է օգտագործել թէ՛ լեզուական ու քերականական, եւ թէ՛ պատմական քննութեան կերպերը, բայց պէտք է փնտռել նաեւ անոր հոգեւոր իմաստը, որուն համար կ'օգտագործէր փոխաբերական եւ այլաբանական մեկնութեան տեսակները: Իսկ իր ուրիշ մէկ գործին մէջ, «Հաւատքի օգտակարութեան մասին» (III.5-9), մեկնութեան չորս տեսակներ կը հաշուէ, որոնք են.- պատմական, յորդորական, փոխաբերական եւ այլաբանական:

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐՈՒ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆԸ

Միջին դարերուն ընդհանրապես աւանդական մեկնութեան այս ուղղութիւնները մնացին նոյնը, չորս ճիւղաւորումներով.-

- ա) բառական կամ տառացի (literal)
- բ) այլաբանական (allegorical)
- գ) բարոյական կամ փոխաբերական (moral or tropological) եւ
- դ) խորհրդական (mystical or anagogical):

Այս չորս ուղղութիւնները դիւրաւ միտք պահելու համար՝ Արեւմուտքի մէջ յօրինուած էր Լատիներէն քառատող մը, որ կ'ըսէր.

«Littera gesta docet,
quid credas allegoria,
moralis quid agas,
quo tendas anagogia»

Այսինքն՝

«*Տառը* կ'ուսուցանէ ինչ որ եղաւ.
այլաբանութիւնը՝ ինչ բանի որ պէտք է հաւատաւս.
բարոյականը՝ ինչ որ պէտք է ընես.
խորհրդականը՝ ուր որ պիտի ձգտիս»:

Ասոր իբրեւ ամենէն կարճ եւ պարզագոյն օրինակ կը տրուէր Երուսաղէմ անունին մեկնութիւնը, առաջին անգամ յիշատակուած Յովհաննէս Կասսիանոսի մէկ գործին մէջ (Conferences, XIV 8), գրուած շուրջ 420 թուականին.-

- ա) բառացիորեն՝ կը նշանակէ երկրաւոր քաղաքը.
- բ) այլաբանականօրէն՝ Եկեղեցին. (Սղ 46.4-5)
- գ) փոխաբերականօրէն՝ հոգին. (Սղ 147.1-2 եւ 12)
- դ) խորհրդականօրէն՝ երկնաւոր քաղաքը: (Գղ 4.26)

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐՈՒ ՀՐԷԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆԸ

Միջին դարերուն երեսան եկան Հրեայ կարգ մը անուանի մեկնաբաններ, ինչպէս.- Սաատիեա (10րդ դար), Ռաշի (1041-1105), Աբրահամ Պէն Մայեր (1092-1167), Մովսէս Մայմոնիտիս (1135-1204), Դաւիթ Կիմիսի (1160-1235), Մովսէս Նախմանիտիս (1195-1270), Իսահակ Ապարպանէլ (1437-1508), եւլն: Առհասարակ այս դարերու մեկնիչները շեշտեցին մեկնութեան մէջ մարդկային միտքին, այսինքն բանականութեան դերը, հետզհետէ աւելի քննական մօտեցում ցուցաբերելով Աստուածաշունչի բնագիրին եւ հարցերուն: Այսպէս, օրինակ.-

10րդ դարուն, Սաատիեա շեշտը դրաւ բնագիրի պարզ իմաստին եւ բանականութեան ճամբով զայն հասկնալուն վրայ:

11րդ դարուն, Ռաշի (= Բաբբի Շելմօ Պէն Իցհաք անունին սկզբնատառերով կազմուած անուն) մեկնեց թէ՛ Օրէնքը եւ թէ՛ Թալմուտը¹⁴, իր մեկնութեան մէջ՝ տառացի իմաստին միացնելով իր անձնական տեսակէտները եւ հակկատական աւանդութիւններ, երբեմն այլաբանութիւն եւ առակ ալ օգտագործելով: Բայց առհասարակ կը շեշտէ մեկնութեան մէջ մարդկային միտքին դերը, ստեպ կրկնելով Թալմուտի մէկ խօսքը. *«Բնագիր մը պէտք չէ հեռանայ իր բնական իմաստէն»:*

12րդ դարուն Աբրահամ Պէն Էզրա (մեռած՝ 1167 թ.), որ քերականական վերլուծման մեծ կարեւորութիւն կու տար եւ բնագիրին բնական իմաստը կը շեշտէր, սկիզբ դրաւ Աստուածաշունչի գրական քննադատութեան, մատնանշելով,

¹⁴ Նշանաւոր է իր Թալմուտի մեկնութիւնը, որ բաբբիական աւանդութիւններու խոր ծանօթութիւններ ամփոփող հանք մը ըլլալուն՝ մնայուն կերպով օգտագործուած է Սուրբ Գիրքը սերտող Հրեայ հետագայ բոլոր սերունդներուն կողմէ:

օրինակ, որ Եսայիի մէջ երկու տարբեր մարգարէներու գրութիւններ կան:

Նոյն դարու ուրիշ մէկ նշանաւոր մեկնիչը, Մովսէս Մայմոնիտիս, Հրեաներու կողմէ յաճախ 2րդ Մովսէս կոչուած, տրամաբանութիւնը նկատեց մեկնութեան բանալին: Մինչ անցեալին Փիլոն Աղեքսանդրացի փորձեր էր ապացուցանել Պղատոնական գաղափարապաշտութեան եւ Աստուածաշունչի աստուածային յայտնութիւններուն իրարու ներդաշնակ ըլլալը¹⁵, Մայմոնիտիս Արիստոտէլեան տրամաբանութեամբ կը մեկնէր¹⁶ եւ կը փորձէր ապացուցանել Աստուածաշնչական ճշմարտութիւնները: Կ'ըսէր, թէ Աստուածաշունչի հասկացողութեան համար հաւատքը պէտք չունի վախնալու շրջահայեաց տրամաբանութեան մը գործածութենէն: Ըստ այդմ, կը շեշտէր՝ թէ ուղիղ բացատրութեան մը համար նախ Աստուածաշնչական եզրերը ուղիղ պէտք է հասկցուին:

Միջնադարու քրիստոնէայ համալսարանական շրջանակներուն մէջ ամենէն աւելի այս մեկնիչին գործերը ծանօթ էին: Իր մասնակի ազդեցութիւնը պիտի կրէին, օրինակ, միջնադարու կաթոլիկ մեծագոյն աստուածաբաններէն՝ Մեծն Ալպերթոս, Թովմաս Ագուինացի եւ Ճոն Տրնգ Սքոթոս:

¹⁵ Օրինակ, նկատի ունենալով Ծննդոցի մէջ մարդու ստեղծման երկու առանձին պատումները, Փիլոն կ'ըսէ թէ 1.27ին մէջ կը խօսուի երկնաւոր մարդուն մասին, որ գաղափարներու աշխարհին մէջ՝ մարդ արարածին ընդհանուր գաղափարն է, մինչ 2.7ը կը խօսի հողէն ստեղծուած երկրաւոր մարդուն մասին (Leg. All. I. 31):

¹⁶ Բազմաթիւ գործերու կարգին, որոնց մէջ նշանաւոր է Աստուածաշնչական եւ բաբբիական օրէնքներու իր կազմած ժողովածուն, մեկնութիւններ ունի Միջնային եւ Թալմուտի որոշ նիւթերու վրայ:

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՅԵՏ- ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻՆ

Միջին դարերու կաթոլիկ մեկնիչներ առհասարակ քառեակ ուղղութիւնները ճանչնալով հանդերձ՝ հետզհետէ կը ձգտէին տառական իմաստը շեշտելու: Միւս կողմէ, հերետիկոսական շարժումներուն իրենց դիմադրութեան մէջ անոնք կը շեշտէին, թէ բնագիրէն հանուած իմաստը պէտք է անպայմանօրէն կաթոլիկ եկեղեցւոյ վարդապետութեան եւ աւանդութեան հետ ներդաշնակ ըլլայ. այլ խօսքով՝ անոնց համաձայն ըլլայ:

Ասոր դէմ պիտի դառնար Մարթին Լուտեր (1483-1546), որ պիտի շեշտէր թէ Աստուածաշունչը եկեղեցիէն եւ եկեղեցւոյ հեղինակութենէն աւելի առաջ կու գայ, եւ թէ՛ Սուրբ Գրոց մէջ Աստուծոյ Խօսքը գտնելու համար մարդ պէտք է պարզ, տառացի իմաստին նայի: Իր մէկ գործին մէջ այսպէս կը յայտարարէ, օրինակ.- «Ըլլա՛յ երկինքի մէջ, ըլլա՛յ երկրի վրայ՝ չկայ աւելի պարզ գրող մը քան Սուրբ Հոգին. եւ հետեւաբար Անոր բառերը միմիայն մէ՛կ իմաստ կրնան ունենալ, եւ այն ալ՝ պարզագոյն իմաստը, որ մենք կը կոչենք բառական, սովորական, կամ բնական իմաստը»: Իրեն համար Աստուծոյ ճշմարիտ խօսքը Քրիստոս է, որուն կը վկայեն թէ՛ Հին եւ թէ՛ Նոր Կտակարանները: Եւ Քրիստոսի մասին այս վկայութիւնն է որ կը կազմէ Աստուածաշունչին ներքին միութիւնը:

Յովհաննէս Կալվին (1509-1564) առհասարակ դէմ էր այլաբանական մեկնութեան, բացի այն պարագաներէն՝ երբ բնագիրը ինք այլաբանութիւն կը պարունակէր: Կը փնտռէր բնագիրին պարզ իմաստը, թեպէտ Հին եւ Նոր Կտակարաններուն կապը ցուցնելու համար կ'օտագործէ տիպաբանութիւնը:

Տրիտենդեան ժողովը (1545-1563) եկաւ վերստին շեշտելու թէ Աստուածաշունչին անսխալականութիւնը միայն եկեղեցոյ աւանդութեան լոյսին տակ կարելի է ճանչնալ, եւ կրկնելու՝ թէ վարդապետական եւ բարոյական խնդիրներուն մէջ Սուրբ Գրոց մեկնութիւնը պէտք է եկեղեցոյ ուսուցման հետ համաձայնի: Ասոր դիմաց՝ բողոքականներ կը պնդէին, թէ մեկնութիւնը պէտք չէ հիմնուի եկեղեցոյ աւանդութեան վրայ, այլ միմիայն՝ նոյնինքն Աստուածաշունչին վրայ, իմաստային մթութիւններու լուսաբանութեան համար իւրաքանչիւր հատուած բաղդատելով այլ հատուածներու հետ:

Բարեբախտաբար երկուստեք գտնուեցան անձեր, որոնք հետզհետէ աւանդական դարձող այս կեցուածքներուն դէմ ձայն բարձրացուցին, եւ զարգացող գիտութեան ու գիտական մեթոտի կիրարկման նպաստը բերին Աստուածաշունչի մեկնութեան գործին մէջ, մեզ հասցնելով արդի ժամանակներուն:

ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

Արդի ժամանակները կը յատկանշուին քննական մտեցումով:

Դեռ 18րդ դարուն, բանապաշտ (rationalist) հեղինակներ աւանդական կեցուածքներէն կամ մտեցումէն դուրս գալով՝ սկսան առաջին հերթին Եբրայական քերթողութիւնը հասկնալու փորձ կատարել: Յետոյ կամաց-կամաց սկիզբ առին եւ զարգացան գրական եւ պատմաքննական մտեցումները, հիմնական նպատակ ունենալով՝ Աստուածաշունչը քննութեան առնել նա՛եւ իբրեւ գրականութիւն եւ պատմութիւն, բնագիրները դիտելով՝ մէկ կողմէ

- իրենց գրական կզմաւորման երեսներով (գրութիւն, խմբագրութիւն) ու գեղարուեստական յատկանիշներով,

իսկ միւս կողմէ

- իրենց պատմական, մշակութային, ընկերային եւ կրօնական-պաշտամունքային ծագման եւ շրջագիծին մէջ, առաւելագոյն չափով լուսաբանելու համար անոնց գրութեան ներքին եւ արտաքին պարագաները եւ հասնելու բնագիրին հարազատագոյն իմաստին կամ հասկացողութեան, ինչ որ մեկնութեան գործին բուն առաջադրանքը կը կազմէ:

ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

Մեկնաբանության պատմության ուրուանկարային ներկայացման ընթացքին մենք յիշատակուած գտանք մեկնութեան քանի մը հիմնական եղանակներ կամ տեսակներ, որոնք առաւել կամ նուազ չափով մեկնաբանական բոլոր դպրոցներուն կամ ուղղութիւններուն կողմէ ճանչցուած կամ կիրարկուած են, ինչպէս նաեւ օգտագործուած են կամ կ'օգտագործուին անցեալի թէ ներկայի գրեթէ բոլոր մեկնիչներուն կողմէ: Եւ թէպէտ անցողակի նշումներ եղան արդէն անոնց ինչութեան մասին, բայց անհրաժեշտ է որ մեկնաբանութեամբ զբաղող Սուրբ Գրոց աշակերտը աւելի ճշգրիտ պատկերացում մը կազմէ իւրաքանչիւրին մասին, գէթ ամփոփ եւ շատ համառօտ վիճակի մէջ:

Արդ, մեկնութեան հիմնական տեսակները ներկայացած տեսանք հետեւեալ անուանումներով.-

ԲԱՌԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Ի՞նչ է բառական մեկնութիւնը

Մեկնութեան տեսակներուն մէջ պարզագոյնը, բնագիրի մը ամենէն անմիջական մեկնութիւնը կը կոչուի՝ բառական կամ տառական մեկնութիւն:

Մեկնութեան այս կերպը ռուէ բնագիրի մէջ կը փնտռէ անոր փոխանցած անմիջական, նիւթական, շօշափելի իմաստը. այսինքն՝ բառական կամ տառացի իմաստը: Հետեւաբար, Տառական կամ Բառական իմաստ (յունարէնով բնորոշուած լոկ իբրեւ *λέξις* [Iexis] = բառ) կը կոչենք այն՝ ինչ որ բնագիրէն կը քաղենք որպէս անցեալի իրողական պատմութիւն կամ դրուագ, որուն համար ալ նոյն

իմաստը կը կոչենք նաեւ պատմական իմաստ (յունարէնով քննարկուած իբրեւ ἱστορία [historia] = պատմութիւն):

Բառական մեկնութիւնը կը կատարուի բազմաթիւ կերպերով:
Այսպէս.-

1.- Առաջին հերթին՝ անիկա նոյնինքն բնագիրի բառերուն կամ մէկ բառին քննութիւնն է, անոր վրայ հիմնելու համար մեկնութիւնը:
Այդ քննութիւնը կրնայ ըլլալ.-

ա) Բառին քերականական ձեւին քննութեամբը: Այսպէս, օրինակ, Գղ 3.16ին մէջ Պօղոս առաքեալ քննութեան առնելով Ծն 12.17ին մէջ Աստուծոյ կողմէ Աբրահամին եղած խոստումը, դիտել կու տայ որ խոստումը կը վերաբերի ո՛չ թէ Աբրահամի «զաւակներուն» (յոզնակի), այլ՝ «զաւակին» (եզակի), «որ է Քրիստոս»: Պօղոս նոյն բառին ուրիշ մէկ իմաստին շուրջ մեկնութիւն կու տայ Հո 9.6-9ին մէջ:

բ) Բառին իմաստային ստուգաբանութեամբը: Այսպէս, օրինակ, Եբրայեցոց թուղթին հեղինակը Մելքիսեդէկ անունը կը բացատրէ իբրեւ «թագաւոր արդարութեան», իսկ անոր քաղաքին՝ Սաղէմի իմաստը առնելով՝ «թագաւոր Սաղէմի» բացատրութիւնը կը մեկնէ իբրեւ «թագաւոր խաղաղութեան» (Եբր 7.2):

գ) Բառին յատուկ գործածութեան իմաստային ճշդումը՝ զուգահեռ բնագիրներով, այսինքն՝ նոյնանման գործածութիւններ գտնելով: Տեսանք, օրինակ, թէ ինչպէս Պօղոս Հո 4.1-12ի «համարուեցաւ» բառին զուգահեռ մէկ օգտագործումը (Ծն 15.6 → Սղ 32-1-2) վկայակոչելով՝ անոր իմաստը կը բացայայտէ:

2.- Դարձեալ բառական մեկնութիւն է՝ երբ մեկնիչը խօսքի մը կամ երեւոյթի մը մասին լուսաբանութիւն կու տայ, անոր պատմական խորքը պարզելով: Այսպէս, օրինակ, անգամ մը Յիսուսի աշակերտներուն անլուայ ձեռքով ճաշի նստելուն առիթով Փարիսեցիներու եւ դպիրներու ըրած առարկութեան վրայ՝

Մարկոս Աւետարանիչ կը բացատրէ (7.3-4), թէ ի՛նչպէս Փարիսեցիներ եւ բոլոր հրեաներ *«ճաշ չեն ուտեր, եթէ իրենց ձեռքերը նախ լաւ մը ջլուան, պահելու համար իրենց նախնիքներէն եկած ականդութիւնը: Նոյնպէս, երբ շուկայէն տուն կու գան՝ նախ կը լուացուին եւ ապա կ'ուտեն»:*

3.- Բառական մեկնութիւնը կը ներկայանայ նաեւ երրորդ ձեւով մը, երբ իր պատմական իմաստին մէջ առնուած խօսքը կամ աւելի յաճախ՝ դրուագ մը կամ տիպար մը իբրեւ օրինակ կը մեջբերուի՝ դաստիարակչական նպատակի ծառայեցնելու համար: Այսպէս, օրինակ, Աբելին արդարութիւնը (Եբր 11.4) եւ Կայէնի չարութիւնը (Ա.Յհ 3.12), Նոյի եւ Ղովտի արդարութիւնը եւ Սողոմոնացիներու ու Գոմորացիներու ամբարշտութեան պատիժը (Բ.Պտ 2.4-9), Աբրահամի հիւրասիրութիւնը (Եբր 13.2) եւ Սառայի հնազանդութիւնը իր ամուսինին (Ա.Պտ 3.6), Եսաւի անհաւատարմութիւնը իրեն եղած շնորհքին նկատմամբ (Եբր 12.16), Յոբի համբերութիւնը փորձութեանց մէջ (Յկ 5.1), Եղիայի աղօթքին զօրութիւնը (Յկ 5.17-18), եւլն: Ձեւով մը Հակկատական մեկնութիւն է ասիկա, որ Հին Կտակարանը կը նկատէ եւ կը բացատրէ՝ որպէս նորագոյն սերունդին, եւ մանաւանդ Աստուծոյ նոր ժողովուրդին, դաստիարակութեան համար գրուած գիրք: Պօղոս առաքեալ բազմիցս կը շեշտէ այս մէկը. *«Ինչ որ գրուեցաւ՝ մեր դաստիարակութեան համար գրուեցաւ, որպէսզի համբերութեամբ եւ սուրբ Գիրքերուն մեզի պարգեւած քաջալերանքովը յոյս ունենանք»* (Հռ 15.4: Հմմտ. Հռ 4.24: Ա.Կր 9.9-10, 10.11):

4.- Տառական մեկնութեան կարգին պէտք է նկատի առնել նաեւ՝ ռեւէ բնագիրի մը օգտագործումը, կամ այլ խօսքով՝ պատշաճեցումը, ռեւէ ուրիշ շրջագիծի մէջ: Այս պարագային, նոյնիսկ երբ ռեւէ յաւելեալ բացատրութիւն չի տրուիր բնագիրին մասին, պարզապէս նոր շրջագիծի մը մէջ անոր տեղադրումը ինքնին լռելեայն մեկնութիւն է, որովհետեւ իր նոր շրջագիծին համաձայն՝ թեթեւակիօրէն նոր իմաստաւորում կը ստանայ (հմմտ. օրինակ, Ել 33.19 → Հռ 9.10-18: Բ.Օր 25.4 → Ա.Տմ 5.17-18, եւլն): Զրդ

գլխուն մէջ տեսանք, թէ Նոր Կտակարանը յաճախ Հին Կտակարանեան բնագիրները լռելեայն կամ ուղղակի մեջբերումներով կը պատշաճեցնէ Քրիստոսի եւ Եկեղեցիին, եւ ատիկա արդէն բաւական պերճախօս մեկնութիւն մը կը դառնայ ինդրոյ առարկայ բնագիրներուն¹⁷: Այս վերջին երեսին կրկին պիտի անդրադառնանք Փոխաբերական մեկնութեան մէջ:

ԲԱՌԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀՐԷԻՑ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Հրեաներուն մէջ բառական մեկնութիւնը մեկնաբանութեան տիրական մէկ ուղղութիւնն էր, թէեւ բառականին առընթեր այլ իմաստներու փնտռտուքը խորթ չէր: Մանաւանդ սփիւռքի Հրեաներուն մէջ պիտի զարգանար այլաբանական մեկնութիւն մը: Բայց նոյնիսկ Պաղեստինեան դպրոցի բառական մեկնութեան կերպերը ամբողջութեամբ նոյնը չէին: Այսպէս, կարելի է ըսել՝ թէ Սաղուկեցիներու բացարձակապէս պահպանողական եւ բառացի մեկնութեան դիմաց՝ Փարիսեցիներու մեկնութիւնը շատ աւելի ազատախոհ էր եւ Սուրբ Գիրքի բուն ոգիին մօտիկ:

Քրիստոնէական մեկնաբանական շրջանակներուն մէջ Աստուածաշունչի բառական մեկնութիւնը միշտ ունեցաւ իր կարեւոր տեղը, միշտ ծանրութեան կեդրոնը գրաւելով: Բայց մինչ Գնոստիկեան աղանդաւորներ ամբողջութեամբ կը մերժէին Սուրբ Գիրքի բառական իմաստը, իսկ Աղեքսանդրեան դպրոցի կարգ մը հեղինակներ, ինչպէս Կղեմէս Աղեքսանդրացի եւ Որոգինէս, կը պնդէին թէ շատ մը բնագիրներ բառացի իմաստ չեն կրնար ունենալ, Անտիոքեան դպրոցի մեկնաբանները, մանաւանդ Դիոդորոս Տարսնացի եւ Թէոդորոս Մոպսուեստացի, կատաղիօրէն

¹⁷ Այս հաստատման շատ մեծ կարեւորութիւնը կարելի է տեսնել, օրինակ, համատեսական Աւետարաններու քննութեան մէջ, ուր նիւթերու (պատումներ) տարբեր դասաւորումը, կամ Յիսուսի մէկ խօսքին (ասութիւն, առակ եւլն) տարբեր շրջագիծի մէջ եւ տարբեր պարագաներու պատշաճեցումը կը ներկայանայ՝ իւրաքանչիւր Աւետարանիչի կողմէ որպէս յատուկ մեկնութիւն (տուեալ խօսքը կամ դրուագը դիտելու եւ հասկնալու կերպը):

պաշտպանեցին Աստուածաշունչի բառական իմաստը, առանց մերժելու անոր մեջ նաեւ փոխաբերութիւնները եւ ծածկաբանութիւնները, այսինքն՝ որոշ արտայայտութեանց տակ ծածկուած իմաստը (իրենց կողմէ *հանելուկ*, Յուն. *ἀνίγµα* [= Անգլ. *enigma*, Ֆրանս. *enigme*] կոչուած), որ հեզեւոր իմաստն է:

ԲԱՌԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԷՆ

Ստորեւ տրուած բոլոր օրինակները քաղուած են սուրբ Ներսէս Շնորհալիի «Մեկնութիւն Մատթէոսի Աւատարանին» գործէն (լրացուած՝ Յովհաննէս Ծործորեցի-Երզնկացիի կողմէ, տպ. Կոստանդնուպօլիս, 1825).-

1.- [ԻՆՉՈՒ ԽԱՐԴԻԿ «ՄԱՐՄԻՆ» ԿԸ ԿՈՉՈՒԻՆ] «"Եւ տեսցէ ամենայն մարմին զփրկութիւն Աստուծոյ մերոյ" [Դկ 3.6 → Ես 52.10]: *Ո՛չ միայն Հրէայք, այլ ամենայն բնութիւնք մարդկան տեսցեն զփրկութիւն աշխարհի, որ ի Հօրէ առաքեցաւ Որդի: Իսկ "մարմին" անուանէ՝ զորս յառաջ քան զշնորհս Հոգւոյն, ըստ ասացելումն. "Ո՛չ բնակեցցէ հոգի իմ ի մարդիկոյ յայդ, վասն լինելոյ դոցա մարմին" [Ծն 6.3]: Որք իբրեւ տեսին զփրկութիւն Աստուծոյ եւ հաւատացին՝ հոգիացան ի Հոգւոյն» (Անդ, գլուխ Գ., էջ 54բ):*

2.- [ՅԻՍՈՒՍԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՓՈՐՉՈՒԹԻՒՆԸ] «"Եւ ասէ ցնա [Սատանայ]. Եթէ Որդի եւ Աստուծոյ՝ ա՛րկ զքեզ աստի ի վայր. զի գրեալ է՝ թէ 'Հրէշտակաց իւրոց պատուիրեալ է վասն քո՝ եւ ի վերայ թեւոց բարձցեն զքեզ, զի մի՛ երբեք հարցես զքարի գոտն քո՞"» [Մտ 4.6 → Սղ 91.11-12]: *Յերկուս փորձութիւնս՝ զայս դնէ սկիզբն. "Եթէ Որդի եւ Աստուծոյ". որպէս առաջին մարդոյն չարախօսէր զԱստուծոյ՝ եթէ խաբեա՛ց զքեզ, զի ասաց ո՛չ ուտել ի պտղոյն. զի յորժամ ուտիցէք՝ բանայցե՛ն աչք ձեր, եւ լինիցիք իբրեւ զաստուածս [հմնտ. Ծն 3.5]: Չոյն եւ աստ իմն ակնարկէ. եթէ Որդի եւ Աստուծոյ՝ ցո՛յց,- ասէ,- զհանդէս այնր զօրութեան, կա՛մ զքարինս առնելով հաց, որպէս վայել է արարչի, եւ կամ անկանել ի խոնարհ, եւ մնալ անվնաս. զի տեսեալ ամենեցուն՝ եւ*

հաւատասցենք քեզ. ապա թէ՛ ո՛չ՝ վայրապա՛ր կոչեաց զքեզ Որդի. խաբեաց պարգեւացն անուամբ:

Եւ ընդէ՛ր ոչ ցասեաւ Քրիստոս, այլ մեծաւ հանդարտութեամբ. ըստ որում նա իր մարգարէէն բերէր վկայութիւն, նո՛յնպէս եւ ինքն ի Գրո՛ց առնէր զպատասխանին. «Գրեալ է,- ասէ,- ո՛չ փորձեսցես զՏէր Աստուած քո» [Մտ 4.7 → Բ.Օր 6.16]. զի տացէ՛ մեզ միտս՝ թէ՛ Սատանայի ո՛չ նշանօր՝ այլ խոնարհութեամբ եւ երկայնմտութեա՛մբ պարտ է յաղթել, եւ զյաղթութիւնն Աստուծոյ տալ» (Անդ. գլուխ Դ., էջ 73բ-74ա):

3.- [ՅԻՍՈՒՍԻ ԵՐՐՈՐԴ ՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆԸ] «Դարձեալ առնուածէ զնա Սատանայ ի լեառն մի բարձր յոյժ, եւ ցուցանէ նմա զամենայն թագաւորութիւնս աշխարհի, եւ զփառս նոցա: Եւ ասէ ցնա. Զայս ամենայն քե՛զ տաց՝ եթէ անկեալ երկիրպագանիցես ինձ» [Մտ 4.8-9]: *Յասելն թէ՛ "առնու ածէ", մի՛ ոք կարծիցէ բռնաբա՛ր ձգել եւ ակամայ, զի զայս առնել՝ եւ մարդկա՛ն է անկարելի. այլ ըստ նախկի՛ ասացելոցն մտաց՝ թո՛յլ տար նմա, դնել ի միտս զյօժարութիւն ելից ի լեառն, որպէս եւ յաշտարակն. եւ ինքն ո՛չ ընդդիմանայր այլ երթա՛յր կամաւորաբար զկնի ախորժակաց նորա՛ զի փորձեսցի՛ այնու, եւ յաղթեաց որպէս առաջնովքն. եւ ա՛յս է ասելն՝ թէ՛ «առնու ածէ զնա Սատանայ»:*

Իսկ որ իմանի մեզ լեառն բարձր՝ յորմէ ամենայն տեսանին թագաւորութիւնք ի զգալեացս եւ ո՛չ մի. եւ կամ թէ՛ է՛, անգիտելի է. զի թէպէտեւ ոմանք զդրախտն ասացին, վասն բարձր լինելոյ քան զերկիր, եւ զի առաջին Ադամ ա՛նդ փորձեցաւ, վայելո՛ւչ գոլ երկրորդն Ադամ ի նմին յաղթել յաղթողին մերոյ: Սակայն անդէպ է կարծել՝ յայնմանէ երեւելի լինել ամենայն թագաւորութեանց աշխարհի. զի թէ նա յայսմ աշխարհէ ո՛չ տեսանի, մեք զիա՛րդ ի նմանէ. եւ թէ հնա՛ր էր տեսլեան՝ կա՛մ յայնմանէ կամ այլ ուստեք, զգլուխս լերանց եւ զվայրս աննշանս, եւ ո՛չ զթագաւորութիւնս եւ զփառս տեսանել՝ իւր զգալի աչօք: Եւ թէ ոք ասիցէ, եթէ յորո՛ւմ եւ էր տեղւոջ՝ մարմնոյ աչաց տեսլեան ո՛չ կարօտանայր, քանզի ամենատես բնութեանն առաջի են ամենայնքս, թերի է եւ ա՛յս իմաստ. զի թէպէտեւ է՛, եւ է՛ այսպէս, այլ թէ որ փորձէրն գիտեր զնա տեսանօղ ամենայնի՛ ո՛չ ժպրհէր կալ առաջի եւ զայնպիսիսն

բարբառեր: Այլ թուի ա՛յսմ լինել հաւաստի.- հանել զնա ի լեառն ստուգապէս, ըստ պատմելոյ աւետարանչացն, յոր եւ իցէ վայրի, եւ դնել նմա առաջի զանազան եղանակօք զփառս եւ զվայելչութիւն թագաւորաց աշխարհի, ո՛չ նիւթական աչաց տեսանելի, այլ բանիւ միայն, կամ յայտնաբար խօսելով, որպէս ընդ ոմանս ի սրբոցն, եւ կամ՝ առ խորհուրդսն, ըստ որում ընդ ամենայն մարդոյ. եւ զայս արդարացուցանէ Ղուկաս յասելն՝ եթէ "Եցոյց նմա զամենայն ի վայրկեան ժամանակի" [4.5]. ո՛չ մարմնոյ աչաց, այլ մտացն առաջի դնելով զամենայն վայելչութիւնս ցանկալի» (Անդ, զլուիս Դ., էջ 74բ-75բ):

4.- [ՊԵՏՐՈՍԻ ԵՒ ԱՆԴՐԷԱՍԻ ԿՈՉՈՒՄԸ] «"Մինչդեռ զգնայր Յիսուս ընդ եզր ծովուն Գալիլեացոց, ետես երկուս եղբարս, զՄիմովն զկոչեցեալն Պետրոս, եւ զԱնդրէաս եղբայր նորա՝ արկեալ ուռկան ի ծով, քանզի ձկնորսք էին" [Մտ 4.18]: Յովհաննէս ա՛յլազգ ասէ զկոչումն սոցա, եւ Մատթէոս ա՛յլ. յորմէ յայտ է թէ՝ կրկի՛ն է այս կոչումն, եւ ո՛չ առաջին. քանզի Յօհաննէս յետ կոչման յոլովագո՛յնս ճառեալ, զկնի ասէ՝ թէ չեւ ե՛ւս արկեալ էր զՅովհաննէս ի բանտ. եւ աստ՝ թէ յետ մատնելոյն Յովհաննէս՝ եկն եւ կոչեաց: Անդ զՊետրոս՝ Անդրէա՛ս կոչէ, եւ աստ՝ զերկոսեանն Յիսուս: Անդ փոփոխէ զանունն՝ փոխանակ Միմօնի Պետրոս, եւ աստ՝ զիւր եղեալն կոչէ: Անդ ի տունն չոզան ընդ Յիսուսի եւ բազում ինչ լուան, իսկ աստ՝ իբրեւ յառաջագոյն խրատեալք ի նմանէ, "Թողին զամենայն, եւ զնացին զհետ նորա": Ուստի յայտ է թէ՝ յայնժամ տեսին միայն եւ լուան զբանս նորա, բայց ո՛չ զնացին զհետ, այլ անդրէն դարձան առ Յօհաննէս. եւ յորժամ տեսին զնա ի բանդ մատնեալ, յիւրեանցն չոզան արուեստ ձկնորսութեան՝ յորուն եւ գտանէր զնոսա Յիսուս, եւ կոչէր վերստին. որ եւ ա՛յս իսկ որսորդութեան նշանակ է, զի զառաջինն յորժամ մեկնել կամեցան՝ չարգել բռնադատելով, այլ թոյլ տուեալ փոքր ինչ՝ զի կրկին կոչմամբն դիւրահաւան ձգեսցէ առ ինքն» (զլուիս Դ. էջ 82):

ԼՐՄԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

"Լրում" կը նշանակե՛ թե՛ նախատեսուած կամ գուշակուած բանի մը կատարումը, իրականացումը, եւ թե՛ Աստուծոյ ծրագիրին ամբողջացումը, լրացումը:

Յստակ է, որ եթէ Օրէնք ու մարգարէութիւն Աստուծոյ կամքը, ծրագիրն ու խոստումները կ'արտայայտեն՝ անոնց կատարումը կը նախատեսեն մօտիկ կամ հեռաւոր ապագային, իւրաքանչիւրը "իւր ժամանակին": Յիսուս իր առաքելութեան սկիզբէն իսկ յայտարարեց ժամանակներու լրումը կամ հասած ըլլալը, այսինքն՝ թէ «Փրկութեան ժամանակը հասած է եւ եկած՝ Աստուծոյ արքայութիւնը» (Մր 1.15): Իսկ լերան քարոզին մէջ ըսաւ. *«Մի՛ կարծէք թէ եկայ Սովսէսի Օրէնքը կամ մարգարէներու [ուսուցումները] ջնջելու. չեկայ ջնջելու, այլ ամբողջացնելու: Հաստատ գիտցէք, որ բոլոր Օրէնքն ու մարգարէութիւնները կէտ առ կէտ պիտի իրականանան՝ առանց բառ մը իսկ դուրս ձգելու, մինչեւ զայ այն օրը, երբ այս երկինքն ու երկիրը պիտի անցնին»* (Մտ 5.17-18):

Մեկնողական ուղղութիւններուն մէջէն այս մէկը՝ լրման մեկնութիւն տիրապետող հանգամանքով ներկայ է Աւետարաններուն մէջ, եւ, ինչպէս կը տեսնենք, առաջին հերթին Յիսուս ինք է որ այդ մեկնութիւնը կը կիրարկէ:

ՅԻՍՈՒՄԻ ԿԱՏԱՐԱԾ ԼՐՄԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յիսուսի կողմէ կատարուած մեկնութեանց մէջ այս մէկը շատ տիրական ձեւով կը ներկայանայ: Քրիստոս առաջին հերթին ինք է որ իր աշակերտներուն պիտի տար Հին Կտակարանի Քրիստոսակեդրոն մեկնութիւնը, այսինքն՝ ամբողջ Հին Կտակարանի մէջ պիտի ցոյց տար իր ներկայութիւնը եւ բոլոր խոստումներն ու մարգարէութիւնները պիտի հասկնար իբրեւ իրեն եւ իր եկեղեցիին համար տրուած նախագուշակումներ:

Արդարեւ, կը տեսնենք որ Յիսուս.-

ա.- Իր ամբողջ առաքելութիւնը կը նկատէ կատարումը կամ լրումը մարգարէութեանց եւ Օրէնքին (Ղկ 4.21: Յհ 5.46):

բ.- Իր չարչարանքներուն կանխասացութիւնը կը կատարէ դարձեալ այդ հիման վրայ (Մր 8.31 եւ 9.11-12: Հմմտ. Մտ 16.21 եւ 17.21: Ղկ 9.22):

գ.- Չարչարանաց շարքուան գրեթէ իւրաքանչիւր դէպքի կապակցութեամբ կը մատնանշէ մարգարէութեանց լրումը (Յհ 13.18 [Մղ 40.10], 15.23-25, 17.12: Մտ 26.53-56 [հմմտ. Մր 14.49]):

դ.- Ի վերջոյ, իսաչին բարձունքէն կը յայտարարէ թէ *«ամէն ինչ կատարուած է»* (Յհ 19.28-30):

ե.- Իսկ իր յարութենէն ետք անգամ մը եւս մեկնութիւն կատարելով՝ ցոյց կու տայ թէ ամբողջ Հին Կտակարանը կը նախապատկերացնէր իր մահն ու յարութիւնը, որոնք *«պէտք էր»* որ կատարուէին. *«Այս բոլորը ձեզի ըսած էի արդէն երբ ձեզի հետ էի, թէ պէտք էր որ իրականանային Մովսէսի Օրէնքի գիրքին, մարգարէական գիրքերուն եւ Մաղմոսներուն մէջ իմ մասիս գրուածները»* (Ղկ 24.44: Հմմտ. 24.25-27 եւ 45-47):

ԼՐՄԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ ԱԻԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Աւետարանիչները կը հետեւին նոյն գծին եւ կ'ուզեն մատնանշել մարգարէութեանց կատարումը Յիսուսով. ուստի յաճախակիօրէն կը հանդիպինք *«զի լցցի գիրն»* [*«որպէսզի գրուածը իրականանայ»*] կամ *«զի լցցի բան մարգարէին որ ասէ»* [*«որպէսզի իրականանայ իսօքը մարգարէին, որ կ'ըսէ»*] բացատրութիւններուն: Այսպէս.-

- *«Այս բոլորը պատահեցան, որպէսզի կատարուի Տիրոջ կողմէ ըսուածը Եսայի մարգարէին միջոցաւ. "Ահա կոյսը պիտի յղանայ եւ որդի մը ծնի: Անիկա Էմմանուէլ պիտի կոչուի, որ կը նշանակէ՝ Աստուած մեզի հետ»* (Մտ 1.22-23: Հմմտ. Ես 7.14):

- «Յովսէփ արթնցաւ, գիշերով առաւ մանուկն ու մայրը եւ գնաց Եգիպտոս, ուր մնաց մինչեւ Հերովդէսի մահը: Այս ձեռով իրականացաւ Տիրոջ խօսքը, Ովսէէ մարգարէի բերնով ըսուած. "Եգիպտոսէն կանչեցի իմ որդիս"» (Մտ 2.14-15: Հմմտ. Ովս 11.1):

- «Հերովդէս... սաստիկ զայրացաւ եւ մարդիկ դրկեց որպէսզի սպաննեն Բեթլեհէմի մէջ եւ շրջակայքը գտնուող բոլոր երեխաները...: Այսպէս իրականացաւ Երեմիա մարգարէին խօսքը, որ կ'ըսէ. "Գոյժ մը լսուեցաւ Ռամայի մէջ, հեծեծանք եւ լացուկոծ դառնագին. Ռաբէլ իր զաւակներուն համար կու լար եւ մխիթարուիլ չէր ուզեր, քանի այլեւս անոնք չկային"» (Մտ 2.16-18: Հմմտ. Եր 31.15):

- «Երբ Յիսուս լսեց թէ Յովհաննէս բանտարկուեցաւ, մեկնեցաւ գնաց Գալիլիա: Չգելով Նազարէթը, եկաւ բնակեցաւ լիճին եզերքը գտնուող Կափառնատում քաղաքը, Չաբուղոնի եւ Նեփթաղիմի սահմաններուն մէջ: Այսպիսով իրականացաւ Եսայի մարգարէին խօսքը, որ կ'ըսէ.

"Ո՛վ երկիր Չաբուղոնի, ո՛վ երկիր Նեփթաղիմի,
ծով տանող ճամբայ՝ Յորդանան գետի միւս ափին.

դո՛ւն, Գալիլիա՛, հեթանոսներու երկիր:

Այն ժողովուրդը որ խաւարի մէջ կ'ապրէր՝

մեծ լոյս մը տեսաւ.

եւ մահուան աշխարհին ու շուքին մէջ ապրողներուն վրայ

լոյս ծագեցաւ"» (Մտ 4.12-16: Հմմտ. Ես 8.23-9.1):

- «Յիսուս իր խօսքով չար ոգիները դուրս հանեց եւ բոլոր հիւանդները բժշկեց, որպէսզի իրականանայ ինչ որ Եսայի մարգարէ ըսած էր. "Անիկա մեր հիւանդութիւնները վերցուց եւ մեր ցաւերը փարատեց"» (Մտ 8.16-17: Հմմտ. Ես 53.4):

- «Բոլոր հիւանդները բժշկեց՝ խստիւ պատուիրելով անոնց, որ ուրիշներուն իր մասին բան մը չըսեն: Այսպիսով իրականացաւ ինչ որ Եսայի մարգարէ ըսած էր.

"Ահաւասիկ ծառաս, որ ընտրեցի,

սիրելիս, որ ես հաւնեցայ:

Իմ Հոգիս անոր վրայ պիտի դնեմ,

եւ անիկա բոլոր ազգերուն

դատաստանս պիտի հռչակէ:

*Անիկա ո՛չ պիտի հակառակի
եւ ո՛չ ալ պիտի աղաղակէ,
ո՛չ ալ հրապարակներու վրայ
անոր ձայնը պիտի լսուի:
Չախջախուած եղէզը պիտի չփշրէ
եւ առկայծ ճրագը պիտի չմարէ,
մինչեւ որ արդարութիւնը յաղթանակէ:*

*Եւ բոլոր ազգերը իրենց յոյսը
անոր վրայ պիտի դնեն»* (Մտ 12.15-21: Հմմտ. Ես 42.1-4):

- *«Առանց առակի ոչինչ կը խօսէր, որպէսզի իրականանայ ինչ
որ մարգարէն կ'ըսէ. "Առակներով պիտի խօսիմ անոնց եւ պիտի
յայտնեմ ինչ որ ծածուկ մնացած էր աշխարհի սկիզբէն ի վեր»* (Մտ
13.34-35: Հմմտ. Սղ 78.2):

- *«Ասիկա պատահեցաւ, որպէսզի իրականանայ մարգարէին
խօսքը. "Երուսաղէմի ըսէք. Ահա թագաւորդ քեզի կու գայ. անիկա
հեզ է, նստած իշու մը աւանակին վրայ»* (Մտ 27.9-10: Հմմտ. Զք
11.12-13: → Եր 18.2-3, 19.1-2, 32.6-15):

- *«Ապա խաչ հանեցին զինք եւ վիճակ ձգելով՝ հագուստները
իրենց միջեւ բաժնեցին: Ահա այսպէս իրականացաւ մարգարէին
խօսքը. "Հագուստներս իրենց միջեւ բաժնեցին, եւ պատմուճանիս
վրայ վիճակ ձգեցին»* (Մտ 27.35: Հմմտ. Սղ 21.19: → Յհ 19.24):

- *«Իրեն հետ խաչ հանեցին երկու աւագակներ ալ, մէկը իր աջ
կողմը, իսկ միւսը՝ ձախ կողմը: Այս ձեւով իրականացաւ Սուրբ
Գիրքերուն մէջ գրուածը, որ կ'ըսէ. "Չարագործներու կարգին
դասուեցաւ"»* (Մր 15.28: Հմմտ. Ես 53.12):

- *«Հակառակ անոր որ Յիսուս բազմաթիւ հրաշքներ գործած էր
անոնց դիմաց, բայց անոնք չէին հաւատար իրեն, որպէսզի
իրականանայ ինչ որ Եսայի մարգարէ ըսած էր. "Տէր, ո՞վ հաւատաց
մէր տուած լուրին, Տիրոջ զօրութիւնը որո՞ն յայտնուեցաւ"»*
(Յովհաննէս 12.37-38: Հմմտ. Ես 53.1):

Տեսանք արդէն, թէ առաքելական քարոզութեան առաջին օրէն
Եկեղեցին նոյն լրման մեկնութիւնը կը կատարէր Քրիստոսի եւ
իրեն՝ Եկեղեցիին կեանքին համար, եւ ըսինք թէ նոյնը կը գտնենք
Պօղոս առաքելի նամակներուն մէջ:

ԼՐՄԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿ
ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

Ստորել կու տանք օրինակ մը՝ քաղուած Եղիշէի «Ի չարչարանս Տեառն» մեկնողական ճառէն (տե՛ս՝ Սրբոյ Հօրն մերոյ Եղիշէի Վարդապետի ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ, Վենետիկ 1859).-

1.- [ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵԱՆ ԼՐՈՒՄԸ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԽԱՉԵԼՈՒԹԵԱՄԲ - տե՛ս Զք 12.10-14] - *«Այն ատեն այդտեղ ճշմարտուեցաւ Չաքարիա մարգարէի, Բարաքիայի որդիին կանխասացութիւնը, եւ Ամոնի որդիին [= Յովսիա թագաւորին] մահը նմանեցաւ Աստուծոյ Որդիին մահուան: ...Եւ որովհետեւ արդարութեամբ էր Յովսիայի թագաւորութիւնը, եւ ծնունդով միամօրիկ էր, եւ զուր տեղը մեռաւ պատերազմի մէջ, մարգարէն կը գթայ թագաւորին մահուան վրայ, եւ ամբողջ ցեղը կը մղէ կոծելով լալու. իսկ կոծին սաստկութիւնը կը նմանցնէ դաշտին մէջ կոտորուած նոնենիներուն: ...*

Արդ, թրուած չորս ցեղերը, որ մարգարին կը հրաւիրէ թագաւորին վրայ կոծելու, այրերը առանձին եւ կիները առանձին, կը հասկնայ հոգիին եւ մարմնին ամբողջական մասնակցութիւնը թագաւորի սուգին. ինչպէս մեր Տէրը եւս երբ կիներուն ըսաւ. «Երուսաղէմի աղօթիկներ...» (հմմտ. Ղկ 23.28), անոնց ցոյց տուաւ թէ իրենց անձերուն եւ ամբողջ Իսրայէլի վրայ պիտի կոծեն, ո՛չ միայն այրերն ու կիները առանձին՝ ինչպէս Դաւիթի տան եւ անոր երեք ընկերներու [տուններուն] համար [կ'ըսէր], այլ բոլոր ազգերն ու ազգատոհմերը՝ ո՛չ միայն մարդոց, այլ նաեւ վերին գօրքերուն, ինչպէս երկնքի եւ երկնաւորներուն, եւ նոյն թիւր [կը ներկայացնեն], եւ այս չորսով կոծ կ'ընեն բոլորը: Եւ ինչո՞ւ արդեօք այդպէս պէտք է ըլլայ. որովհետեւ՝ բոլորն ալ անողորմ գտնուեցան: Հրեաներ զուր տեղ դատապարտեցին եւ [մահուան] մատնեցին: Արդ, որովհետեւ երկու կողմերն ալ [= Հրեաներ եւ հեթանոսներ] չարութեան մէջ միաբանեցան, չորս տարրերուն չորս մասերովը՝ աշխարհի չորս անկիւններն ալ, [այսինքն] առհասարակ ամբողջ աշխարհը մեծ վախով եւ սաստիկ կոծով պիտի կոծէ, այրերը առանձին եւ կիները

առանձին: Իսրայէլը պիտի կոծէ, որովհետեւ անջատուեցաւ ճշմարիտ Աստուծմէ: Հեթանոսներ կը կոծեն, որովհետեւ իրենց սուտ աստուածներէն կ'անջատուին: Երկու կողմերը սաստիկ սուգի եւ կոծի կը մտնեն. սակայն ոմանց կոծը անդարձ կորուստի [պատճառ] կը դառնայ, իսկ ոմանցը՝ կորուստէն դէպի անանց լոյսը [դառնալու]: Այստեղ ճշմարտութեամբ կը կատարուի մարգարէին խօսքը, որ կ'ըսէ. «Բոլոր ազգերը առանձին պիտի կոծեն» (Ձք 12.12): Հոն՝ խաչին քով եւս փոքր եւ թեթեւ չէր կոծը, այլ շատ մեծ եւ սաստիկ, որ կը գերազանցէր բոլոր կոծերը» (Էջ 276-277):

ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Ի՞ՆՉ Է ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Փոխաբերություն կը նշանակէ բառերու կամ դարձուածքներու այլաբանական առումով գործածությունը՝ նմանութեան, համեմատութեան, յարաբերակցութեան կամ առնչակցութեան հիման վրայ: Բայց փոխաբերական մեկնությունը իսկական իմաստով այլաբանություն կամ այլաբանական մեկնություն չէ, այլ այն մեկնությունը՝ ուր մենք բնագիրի մը մէջ ներկայացուած իմաստը կամ օրինակը ա՛յնքան մօտիկ կամ նման, նոյնիսկ երբեմն բառացիօրէն համընկնող կը գտնենք մեզի ծանօթ նոր վիճակի մը կամ դէմքի մը, որ զայն կը պատշաճեցնենք այս վերջինին:

Արդ, ուրեմն, "Փոխաբերական մեկնություն" ըսելով առհասարակ կը հասկնանք բնագիրի մը պատշաճեցումը, առանց բառական իմաստէն շեղելու. նորագոյն կացութեան մը կամ անձի մը, կարծես ուղղակի անոնց համար գրուած ըլլար:

Այս մեկնությունը, ինչպէս տեսանք մեկնաբանութեան պատմութեան բաժնին մէջ, եկեղեցական հայրերուն կողմէ յաճախ բնորոշուած է տարբեր անուններով: Կարգ մը մեկնիչ-տեսաբաններու կողմէ (ըլլա՛յ Աղեքսանդրեան դպրոցին պատկանող, ըլլա՛յ Անտիոքեան դպրոցին) կոչուած է "վերաբանություն" (anagogy) կամ "վերաբանական մեկնություն", քանի որ անիկա բնագիրին տառական իմաստէն վեր՝ հոգեւոր իմաստի փնտռութիւն է. այդ պատճառով ալ, երբեմն կոչուած է նաեւ պարզապէս "հոգեւոր մեկնություն": Իսկ ուրիշ կարգ մը մեկնաբաններու կողմէ կոչուած է "ծածկաբանություն", այսինքն՝ որոշ արտայայտութեանց տակ ծածկուած իմաստը (իրենց կողմէ հանելուկ, Յուն. αινιγμα [Անգլ. enigma, Ֆրանս. enigme] կոչուած), որ դարձեալ հոգեւոր իմաստն է:

ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՄԷՁ

Այս տեսակի մեկնութեան առաջին օրինակները մենք Գումրանի համայնքին կողմէ կատարուած մեկնութեան մէջ տեսանք: Նոյնպիսի մեկնութիւն կը գտնենք Նոր Կտակարանին մէջ: Այսպէս, օրինակ, Հո 9.33ը Քրիստոսի կը պատշաճեցնէ Եսայիի «Ահա ես Սիոնի մէջ կը դնեմ քար մը՝ որ գլորումի առիթ պիտի ըլլայ, ժայռ մը՝ որ գայթակղութեան առիթ պիտի հանդիսանայ: Բայց անոր հաւատացողը յուսախաբ պիտի չըլլայ» խօսքը (Ես 28.16): Իսկ Հո 10.6-9ը շատ հետաքրքրական ձեւով Քրիստոսի մարդեղութեան ու յարութեան եւ Քրիստոսական հաւատքի քարոզութեան կը պատշաճեցնէ Բ.Օր 30.12-14ը, հետեւեալ ձեւով.-

«Իսկ հաւատքէն եկող արդարութեան մասին [Մովսէս] այսպէս կ'ըսէ. "Դուն քեզի մի՛ ըսեր՝ ո՞վ երկինք պիտի ելլէ", ըսել կ'ուզէ՝ Քրիստոսը հոնկէ իջեցնելու համար. "կամ մի՛ ըսեր՝ ո՞վ անդունդ պիտի իջնէ", այսինքն՝ Քրիստոսը մեռելներէն հանելու համար: Նայէ՛ ինչ կ'ըսէ Սուրբ Գիորգը. "Աստուծոյ պատգամը մօտիկ է քեզի, քու բերնիդ եւ սրտիդ մէջ է". ըսել կ'ուզէ՝ հաւատքի պատգամը, որ մենք կը քարոզենք: Որովհետեւ եթէ բերնովդ խոստովանիս թէ Յիսուս Տէր է, եւ սրտիդ մէջ հաւատաս թէ Աստուած զինք մեռելներէն յարուցանեց՝ կը փրկուիս»:

Գործք Առաքելոցի 13.40ին մէջ, Պօղոս եւ Բառնաբար իրենց ժամանակակից եւ նոյնինքն Պիսիդեան Անտիոքի անհաւատ Հրեաներուն եւ իրենց քարոզութեան կը պատշաճեցնեն Ամբակում մարգարէի սա խօսքը՝ «Տեսէ՛ք, ո՞վ արհամարհողներ, զարմացէ՛ք եւ կորսուեցէք. որովհետեւ ձեր օրերուն այնպիսի գործ մը պիտի ընեմ, որուն պիտի չհաւատաք, նոյնիսկ երբ մէկը պատմէ ձեզի» (Ամբ 1.5), եւ կ'ըսեն թէ Տիրոջ կողմէ իրե՛նց տրուած պատուէր մըն է Եսայիի հետեւեալ խօսքը. «Քեզ որկեցի՝ որ լոյս ըլլաս հեթանոսներուն, փրկութեան պատճառ ըլլաս աշխարհի բոլոր կողմերուն» (Գրծ 13.47 → Ես 49.6): Հմմտ. նաեւ Հո 8.35-36 → Սղ 44.22: Հո 9.24-26 → Ովս 2.23: Հո 10.16 → Ես 53.1: Հո 10.17-18 → Սղ 19.4, ելն:

Փոխաբերական մեկնութեան շատ հետաքրքրական օրինակ մըն է, Բ.Կորնթացոց նամակին մէջ, 3.7-18ը, ուր Պօղոս Ելք 34.29-

35ը կը պատշաճեցնէ իր ժամանակի Հրեական մտածողութեան եւ Աստուածաշունչին մօտեցումին, ցոյց տալով թէ անոնց համար Աստուածաշունչին բուն իմաստը տակաւին քօղով ծածկուած կը մնայ, Մովսէսի դրած քօղին պէս, որովհետեւ հոգեւորապէս դեռ պատրաստ չեն Աստուծոյ փառքը տեսնելու:

Կրկնակ մեկնութեան հետաքրքրական օրինակ մը ունինք Պօղոս առաքելի քով: Բ.Օր 25.4ի «Կալին մէջ աշխատող եզան դունչը մի՛ կապեր» խօսքը երկու տարբեր նամակներու մէջ օգտագործած է երկու տարբեր ձեւերով: Խօսելով այն մասին՝ թէ Աւետարանի քարոզութեամբ զբաղողը նաեւ այդ քարոզութեամբ իր ապրուստը շահելու իրաւունքը ունի, յիշեալ համարը կը վկայակոչէ: Բայց մինչ Ա.Տմ 5.17-18ին մէջ նոյն համարը բառական իմաստով կ'առնէ, Ա.Կր 9.10ին մէջ փոխաբերական մեկնութիւն օգտագործելով կ'ըսէ. «Մովսէսի Օրէնքն ալ նոյն բանը չ'ըսէ ր: Արդարեւ Օրէնքին մէջ գրուած է. "Կալին մէջ աշխատող եզան դունչը մի՛ կապեր": Աստուած եզներո՞վ մտահոգուած էր միթէ. չէ՞ որ մեզի համար է որ կ'ըսէ ասիկա»:

ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

Ստորեւ տրուած օրինակներէն առաջինը կը պատկանի Մովսէս Խորենացիի, իսկ երկրորդը՝ 7-8րդ դարու նշանաւոր մեկնիչ Գրիգորիս Քորեպիսկոպոս Արշարունիի.-

1.- [ՏԱՃԱՐՆԵՐ՝ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆԸ ԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆԸ՝ ԵԿԵՂԵՑԻՆ] «Արդ, ի ժողովել աշակերտացն համագումար միաբանութեամբ ի յարկել զաստուածամայրն իւրեանց, ըստ բանին Տեառն, եթէ "ուր մարմին է՝ անդ եւ արծուիք ժողովեցին" [Ղկ 17.37]. որք թէպէտ եւ ի ժամ խաչելութեան ցրուեցան, այլ ի ժամ յարութեանն ժողովեցան. քանզի ասաց Տէրն, "քակեցէք զտաճարս զայս եւ ես յերիս աւուրս շինեցից

զսա" [Յհ 2.19]: Զոր մարգարէն ասէ, "շինէ գԵրուսաղէմ Տէր, եւ գցրուեալսն Իսրայէլի ժողովէ" [Սղ 147.2]»¹⁸:

2.- [ՄԵՐ ԱՆՕՐԷՆՈՒԹԵԱՆՅ ՁԼՁՈՒՄԸ ՔՐԻՍՏՈՍՈՎ] «Դարձեալ յանդիմանէ մարգարէին եւ յիշեցուցանէ զհւր ձրի ողորմութեանն շնորհս ի սկզբանէ, ասելով. "Ո՛չ այժմ ինչ կոչեցի զքեզ, Յակովբ, եւ ո՛չ աշխատ արարի զքեզ, Իսրայէլ, ի խաշինս ողջակիզաց քոց" [Ես 43.22], եւ յայլ նոյնպիսի ծախս պատարագաց: Այլ այդորիք "ի մեղս քո եւ յանօրէնութիւնս քո վերակացու եղեց քեզ" [Ես 43.24]. եւ ասա՛ թէ "Ես ջնջեմ զանօրէնութիւնս քո վասն իմ", որ է Քրիստոս՝ աւազանան. "եւ զմեղս քո այլ ո՛չ եւս յիշեցից" [Ես 43.25], շնորհիւ թողութեանն. "բայց խոստովանեա՛ նախ զանօրէնութիւնս քո" ասպաշխարութեամբ, "զի արդարացիս" հաւատով: Յիշեցուցանէ եւ զնախահարցն յանապատին զմեղս, եւ զիշխանացն զկնի, որ զՏէրն փառացն ի խաչ հանին [հմմտ. Ա.Կր 2.8]: Մխիթարէ՛ տալ եւ զջուր վարդապետութեան Հոգւոյն եւ զաւազանին. զուարճացուցանէ իբրեւ զխոտ ջրարբի ծաղկելով ի քաղաքս Տեառն, եւ իբրեւ զուռ ճշմարիտ որթոյն՝ ի մէջ ջուրց աւազանին՝ խոստովանելով յԵրրորդութիւնն. եւ զիր հանելով ձեռամբ զխոստովանութեանն, թէ Աստուծոյ եմ ես եւ յանուն Աստուծոյ խրախոյս բարձրէ, զոր եւ իւր խրախոյս բարձեալ Փրկչին առ սուտ աստուածսն՝ յորոց փրկեացն զեկեղեցի, թէ "Ո՞վ է իբրեւ զիս, յառաջ կացցէ, ձայն տացէ, պատմեցէ եւ պատրաստեցի ինձ" [Ես 44.7]. եւ դարձեալ զփրկեալսն վկայ ունելով ասէ. "դուք ձեզէն իսկ վկայէք ինձ". որոց արդեամբ տեսեալ զսքանչելիսն, թէ "զուցե՛ այլ Աստուած բայց յինէն" [Ես 44.8]»¹⁹:

¹⁸ Մովսէս Խորենացի, «Թուղթ առ Սահակ Արծրունի», Մատենագրութիւնք, Վենետիկ 1843, էջ 290:

¹⁹ Տե՛ս Մեկնութիւն Ընթերցուածոց, Վենետիկ 1964, էջ 147-8:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Այսպես կը կոչենք այն մեկնությունը, որ տառական ըլլալով հանդերձ՝ նպատակ ունի ընթերցողին հոգեւոր շինությունը, այլ խօսքով՝ հոգեւոր կրթությունը, եւ ասոր համար ալ տառական մեկնութեան հետ միասին կ'օգտագործէ աստուածաշնչական բազմաթիւ օրինակներ ու վկայություններ, եւ ուղղակի թէ անուղղակի խրատական-յորդորական թելադրություններ:

Բարոյական մեկնությունը յաճախ շատ կը մօտենայ եւ նոյնիսկ կը նոյնանայ փոխաբերական մեկնութեան հետ նկատի ունենալով որ Աստուածաշունչէն քաղուած օրինակները կը պատշաճեցնէ նորագոյն կացութեանց, վիճակներու կամ անձերու: Պարզապէս այս պարագային բնագիրին հոգեւոր իմաստը բարոյակրթական ուղղութիւն կ'ըստանայ: Պէտք չկայ ըսելու, թէ այս մեկնությունը րաբբիական մեկնութեան ուղղութիւններէն «Հակկատական» մեկնութեան ոգիին մօտիկ է, որ կրնայ նորագոյն օրինակներով (առակներով) ալ ճոխանալ, եւ որուն յորդորական բաժինները երբեմն ընդարձակուած եւ առանձին բաժինի մըն ալ վերածուած կը գտնենք՝ «Յորդորակ» անուանումով²⁰:

Բարոյական մեկնութեան շատ հետաքրքրական օրինակ մըն է, Բ.Կորնթացոց նամակին մէջ, 8.13-15ը, ուր Պօղոս իր ունկնդիրները նիւթապէս կարօտ եղբայրներուն օգնելու կը յորդորէ՝ Ելից 16.18ին մէջ մանանայ ժողվելու դրուագին մէջ մանրամասնութենէն քաղելով իր օրինակը:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

²⁰ Կը բաւէ, օրինակ, մեր մատենագրութենէն աչքէ անցընել Բարսեղ Մաշկետրցիի «Մեկնություն Աւետարանին Մարկոսի» կամ Սարգիս Շնորհալիի «Մեկնություն Կաթողիկեայց Եօթանց Թղթոց» գործերը, որոնց մեկնողական ճառերէն իւրաքանչիւրը իրեն կցուած այսպիսի Յորդորակ մը ունի (անոնց աշխարհաբար թարգմանությունները հրատարակուած են Անուշաւան Վրդ. Դանիէլեանի կողմէ, Անթիլիաս, 1978 եւ 1980):

Ստորեւ տրուած գոյգ օրինակներն ալ քաղուած են Ներսէս Շնորհալիի «Մեկնութիւն Մատթէոսի Աւետարանին» գործէն (լրացուած՝ Յովհաննէս Ծործորեցիի-Երզնկացիի կողմէ, տպ. Կոստանդնուպօլիս, 1825).-

1.- [ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄՆԵՐԸ՝ ՀՈԳԻՆԵՐՈՒՆ ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ] «Եւ բացեալ զբերան իւր ուսուցանէր զնոսա, եւ ասէր" [Մտ 5.2]: *Բազմեցան կեանքն առ ի բաշխել զկենաց կերակուրն ընդդէմ մահաբեր ճաշակոյն՝ զոր ընկալաւ մարդն առաջին ի բերանոյ օձին: Եւ բացեալ զբերանն՝ բղխէր ըզջուրն կենդանի, շիջուցանել զհուրն որ վառեցաւ յԵւայէ: Մինչ լուռն կայր՝ զմարմինս նոցա բժշկէր, եւ մինչ խօսէր՝ զոգիս նոցա առողջացուցանէր, զի յայտ արասցէ թէ՛ ինքն արարիչ հոգւոց եւ մարմնոց՝ երկոցունցն իննամ տալով: Եւ վասն է՞ր զհասարակացն օրէնք ի դէմս աշակերտացն խօսի. քանզի հանդերձեալ էր երկնային դնել օրէնս, աղքատանալ ըստ մարմնոյ եւ ի սգի՛ կալ միշտ, եւ հայածեալ լինել, եւ այլն եւս: Վասն այնորիկ զսկիզբն բանին ի դէմս աշակերտացն դնէ՛ որք հրաժարեալ էին յամենայնէ, զի մի՛ ծանրատաղտուկ՝ աշխարհասիրացն թուեսցին օրէնքն: Այլ զի նախանձու նոցա՝ ցանկասցին եւ նոքա, երանութեանց նոցա հասանել: Որպէս Ղուկաս յայտնապէս ասէ, թէ "ամբարձ զաչս իւր յաշակերտսն" [Դլ 6.20]. եւ սա՛ թէ "մատեան առ նա աշակերտքն մինչ նստէր" [Մտ 5.1]: Որոց ո՛չ պատուիրէր որպէս ապերախտին Իսրայէլի՛՝ զառ ի չարեաց միայն հեռանալն, քանզի սոքա կատարեալք էին. այլ երանութեամբքն ի գործս բարեաց յորդորէ զնոսա: Որպէս Դաւիթ ի յերանութենէն սկսանի ի Սաղմոսն, յորդորելով զլսողսն՝ զհետ գնալ երանական գործոց: Նոյնպէս եւ որդին Դաւթի ըստ մարմնոյ՝ ի սկիզբն իւրոյ վարդապետութեանն զերանութիւնն դնէ, զի ինն աստիճանօք երանութեանցս՝ զոր նկարագրեաց սանդուխքն Յակօբայ, հանցէ զմարդիկ յերկինս» (զլուխ Ե., էջ 87):*

2.- [ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՀՈԳԻՈՎ ԱՂՔԱՏՆԵՐՈՒՆ] «"Երանի աղքատաց հոգւով, զի նոցա է արքայութիւն երկնից" [Մտ

5.3]: Նախ խնդրելի է մեզ՝ զի՞նչ է սահման երանութեան՝ յորմէ կարեմք եւ զայլս իմանալ: Երանութիւնն՝ պարատութիւն է ամենայն բարեաց, որպէս թշուառութիւնն՝ բոլորից չարեաց, որք եւ ո՛չ մասն ինչ ունիցին ի բոլորից միմեանց կրից: Ո՛չ երանութիւնն ի տրտմականաց, եւ ո՛չ թշուառութիւնն յուրախութեանց: Եւ արդ, առաջին մեզ ծանուցեալ լիցի երանութեանց ընդունօղ տիրապէս յէիցս՝ աստուածութիւնն, ըստ առաքելոյ թէ՝ "երանելին եւ միայն հօրն" [Ա.Տմ 6.15]: Երկրորդ, յետ նորա եւ ի նմանէ ընկալեալ՝ բանական բնութիւնս անմարմնոցն եւ մարմնաւորացս, յաւետ ըստ պատկերին եղելոցս՝ որքան պահեցաք զսկզբնատիպն զեղեցկութիւնն: Իսկ յորժամ նսեմացուցաք զնա մեղօք, կորուսաք եւ զերանութիւնն. եկն նոյն սկզբնատիպն ի խնդիր կորուսեալ իւրոյ պատկերիս, եւ գտեալ յաղբս ախտից՝ լուաց ջրով բանին խաղացելոյ ի կեանսն յախտենից, զի լիցի վերստին հաղորդ երանութեանն նորա: Եւ գոր օրինակ՝ հմուտ պատկերագործ ասիցէ առ որ հանդերձեալ է ուսուցանել զանհմուտ ոք, եթէ ա՛յն է զեղեցիկ պատկեր՝ որ յա՛յս չափ եւ յա՛յնպիսի ձեւ լինի նկարագրեալ: Նոյնպէս եւ Քրիստոս՝ որ զմեր զոգիս յաստուածային նմանութիւնն կամեր փոխել, որպէս զանազան դեղոց երանօք երանութեամբքս այսոքոհիք՝ ցուցանէ նկարագրել զիւրոյ պատկերին վայելչութիւնն մեզ. գոր եւ ասէ իսկ յառաջինսն: Երանելի՛ք աղքատք հոգւով:

Քննելի է՝ թէ ո՞ր է աղքատն հոգւով: Երկուս աղքատութիւնս ուսաք ի Գրոց, որ հակառակ են երկուց փարթամութեանց, մինն փութալի եւ միւսն արհամարհելի: Փութալի է մեղացն աղքատութիւն եւ առաքինութեանց ճոխութիւն, եւ արհամարհելի է յարդարութենէ եւ յիմաստութենէ աղքատութիւն եւ չարեացն եւ յիմարութեանն փարթամութիւնն, յորմէ հրաժարեցոյց Տէրն: Արդ, որ ի չարեաց աղքատանայցէ եւ զբարեացն փարթամութիւն զանձիցէ ի յոգին, այնպիսին արժանաւոր լինի երանելում աղքատութեան բանին, որոյ պտուղ արքայութիւնն է: Եւ դարձեալ, քանզի ասացաք եթէ յէիցս առաջին երանութեան արժանաւոր Աստուա՛ծ է, իսկ ի մարդկանէ նմանօ՛ղն Աստուծոյ՝ առաքինութեամբ, եւ զի նմանօղ լինել ամենայնիւ Աստուծոյ՝ անհնար է, զիա՞րդ հաղորդ գտցուք եւ երանութեանն. ըստ վեհագոյն բնութեանն՝ եւ ոչ երբեք, այլ ըստ խոնարհութեան մասին՝ որ վասն մեր, կարելի՛ էր կամողաց. որով

ինձ թուի աղքատութիւն հոգւոյ՝ կամաւոր խոնարհութիւնն կոչի, որոյ օրինակ է Քրիստոսի խոնարհութիւնն՝ գոր ցուցանէ մեզ առաքեալն, թէ՛ "վասն մեր աղքատացաւ որ մեծատունն էր" [Բ.Կր 8.9]: Վասն զի՝ մերով բնութեամբ նձեռնարկելի էր հպել ի նորայն բարձրութիւն, էջ ի մեր աղքատութիւնս, զի մեք սննդակից աղքատութեամբն նմանելով նորա կարասցուք հասանել ի մեծութիւն նորա: Այլ՝ բազումք են ի մարդկանէ՝ որ ի բռնութենէ հզօրաց, կամ ի պատահմանէ կենցաղոյս, ակամա՛յ ունին զխոնարհութիւնն. ո՛չ զայնոսիկ երանէ, այլ զկամաւորն միայն, զորոց եւ ասէր Եսայեաւ. "Ես յո՞ հանգեայց, եթէ ոչ ի հեզս" [Ես 66.2]. եւ Դաւիթ՝ "պատարագ Աստուծոյ հոգի՛ խոնարհ" [Սղ 51.17]: Բայց մի՛ որ դիւրաւ եւ առանց աշխատութեան զխոնարհութեանն ուղղութիւն համարեցի, այլ մանաւանդ դժուարաւ քան զամենայն առաքինութիւնս. քանզի հպարտութեամբ առաւել՛ պատերազմի ընդ մեզ չարն՝ քան այլո՛վք ախտիք. ընդ ոմանս՝ մարմնաւոր յաջողութեան պատճառաւ, եւ ընդ ոմանս՝ հոգեւորօք: Որպէս ընդ մարդն առաջին՝ յուսով աստուածանալոյն, եւ յետ նորա ընդ բազումս՝ զանազան օրինօք: Զի ոով ինքն կործանեցաւ՝ նովին զինու եւ ընդ մե՛զ մարտնչի, եւ փութայ կորուսանել: Յորմէ խրատէ առաքեալ զգուշանալ. "մի՛ մատաղատունկ,- ասէ,- զի մի՛ հպարտացեալ՝ ի դատաստան Սատանայի անկցի" [Ա.Տմ 3.6]. եւ "Աստուած ամբարտաւանից հակառակ կայ" [Ա.Պտ 5.2: Հմմտ. Յկ 4.6]: Եւ արդ, զի սկզբնածի՛ն եղեւ ի մեզ այս չարութիւն, աստի՛ առնէ սկիզբն Տէրն երանութեանն. իլե՛լ կամելով զամբարտաւանութեանն բոյս ի մենջ եւ արմատացուցանել զխոնարհութիւնն: Իսկ ուր խոնարհութիւն ոչ գոլով՝ թէ եւ յերկինս վերանայցէ առաքինութեամբ, որպէս աւագաշէն տո՛ւնն է յիմարին. զի որպէս սկիզբն ամենայն չարեաց ի մեզ հպարտութիւնն եղաւ, եւ միշտ լինի, նոյնպէս եւ հիմն ամենայն բարեաց զխոնարհութիւնն ղնէ աստ Տէրն, որով ուսուցանէ թէ՛ չէ՛ այլ ինչ հպարտութիւն, բայց միայն յիմարութիւն հոգւոյ. զիա՞րդ որ հպարտանայցէ ի հոգոյ սկսեալ, եւ հոգով սնեալ, եւ ի հող լուծեալ: Եւ դարձեալ, իբրեւ գո՛րդն սկիզբն գոյացութեանն յորովայնին, եւ յորդն փոփոխեալ ապականութեամբ ի գերեզմանին: Ապա եթէ որ անգիտանայ զինքն՝ հայելով ի մանկութիւնն, եւ կամ ի գեղեցկութիւնն, եւ յայլ ի

մարմնականսն՝ հայեցի ի գերեզմանս, եւ տեսցէ ոսկերս լոկ լոկ ունայնացեալ, եւ զինքն ընդ նոսին տեսանելով՝ խոնարհեցի ի հպարտութենէ: Եւ արդ, որ զհպարտութիւնն եւ կամ որ ա՛յլ ինչ կենցաղականս կապից լքցէ՝ վասն Քրիստոսի՝ որ յաղաքս մեր աղքատացաւ, եւ զնորին խոնարհութեանն զգեցցի կերպարան, այնպիսին արդարե՛ւ լինի արժանաւոր: Հաղո՛րդ է սմին եւ միւս աղքատութիւնն՝ ասացեալ ի Տեառնէ առ մեծատունն. "Վաճառեա՛ զինչս քո եւ տո՛ւր աղքատաց, եւ դու ե՛կ զկնի իմ" [Մտ 19.21]:

Գլուխ բանիս՝ եթէ կամի՛ս գիտել տիրապէս, ա՛յն է՝ որ փոխանակէ զմարմնոյ հեշտութիւն եւ չղիւրաշահութիւնն ընդ հոգւո՛յն ճոխութիւն, որ զերկրաւոր փարթամութիւնս՝ իբրեւ բեռն ծանր ի բա՛ց թօթափեալ եւ թեթեւացեա՛լ հոգւով, կարո՛ղ լինի թռչել ամպօք ի վերայ օդոց ընդ առաջ Քրիստոսի: Արդ, աղքատացուք եւ մեք, զի ի վերինս ելանիցեմք՝ սփռել եւ տալ աղքատաց եւ կարօտելոց» (Անդ, գլուխ Ե., էջ 87բ-89բ):

ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ԻՆՉ Է ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այլաբանությունն ըսելով կը հասկնանք՝ որոշ խօսքի մը կամ նշանի մը տակ պահուած ներքին իմաստ մը:

Հին Կտակարանի հեղինակներէն ոեւէ մէկը այլաբանական մեկնությունն չէ ըրած, եւ այդ բառն ալ չկայ Հին Կտակարանի մէջ: Նոր Կտակարանը այլաբանութեան օրինակներ ունի, թէեւ բառը ինք միայն մէկ անգամ գործածուած կը գտնենք Գաղատացոց 4.24ին մէջ, «*Այս բաները այլաբանօրէն պէտք է հասկնալ*», ուր Յունարէն բնագիրը անցեալ դերբայի ձեւով կը ներկայանայ (αλληγοροουμενα [allègoroumena]), մինչ Հայերէն Գրաբարին մէջ՝ գոյականաբար («առակ օրինակի»):

ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՅՆԵՐՈՒՆ ՄՕՏ

Այլաբանական մեկնությունը Յունական աշխարհին մէջ զարգացած արուեստ մըն էր, Շնական, Ստոյիկեան եւ Նոր-Պիրթագորեան փիլիսոփաներու կողմէ ամբողջապէս դրութենականացած եւ ի գործ դրուած՝ Հոմերական դիցաբանական առասպելներուն մէջ ա՛յլ իմաստ փնտռելու համար: Որովհետեւ դիցաբանական աշխարհահայեացքը եւ չաստուածներուն վերաբերող կոպիտ առասպելները իրենց եղած ձեւով անհաւատալի եւ անընդունելի էին, յիշեալ դպրոցներուն պատկանող իմաստասէրներ սկսան անոնց տալ զուտ խորհրդանշական ա՛յլ իմաստ մը, որ բնաւ կապ չունէր բառացիօրէն ներկայացուածին կամ պատմուածին հետ, այլ խօսքով՝ բառացի իմաստին հետ:

Այլաբանական այս մեկնութեան սկիզբ դրուեցաւ՝ նախ յունական աստուածներուն տրուած անուններուն իմաստային ստուգաբանությունը կատարելով: Այսպէս, օրինակ, «Զեւս» անունին մէջ տեսան *ապրիլ* (Յն. ξην [=zin]) արմատը, որպէս կենսատու

սկզբունք էլ արարչական միտք կամ խօսք (λογος [=logos]). «Հերա» անունին մեջ տեսան օդը (αἴρ [=air]), ելն: Ապա՝ անոնց կապուած դրուագները մեկնելով այլաբանօրէն: Այսպէս, օրինակ, որովհետեւ Ձեւս իր քոյրը էլ միաժամանակ իր կինը կը կոչէ Հերան, այլաբանելով բացատրեցին՝ թէ այդ անուններուն տակ պէտք է հասկնալ եթերն ու օդը, որոնք թէ՛ կողք-կողքի են՝ իբրեւ քոյր եղբայր, եւ թէ՛ միաժամանակ իրարու հետ խառն են՝ այր եւ կնոջ պէս: Կամ, դարձեալ, Կռոնոս տիտանին (Յն. χρονος [=chronos] կը նշանակէ *ժամանակ*) իր զաւակները [=Ձեւս, Պոսիդոն եւ Հադէս չաստուածները] լափել փորձելը բացատրեցին թէ՛ նիրապէս, ըսելով թէ ժամանակը մասերէ կը բաղկանայ, եւ այդ մասերը ընդհանուրին մեջ կը լուծուին, եւ թէ՛ աստուածաբանականօրէն, ըսելով թէ քանի Կռոնոսը աստուած մըն է եւ աստուած իմանալի է՝ մասերուն կլլուիլը ցոյց կու տայ թէ իմացողութեան բոլոր մասերը աստուծոյ կը յանգին, ելն:

Մեկնողական այս մեթոտը առաջին կիրարկողն է՝ Յոյն բանաստեղծ Հեսիոդոս (Տրդ դար Ն.Ք.), իր «Թէոկոնիա» գիրքին մեջ, որ Յունական աստուածներու ծննդաբանութիւնը ներկայացնող առասպելներուն գլխաւոր աղբիւրն է եւ անոնց մեկնութիւնը տուողը, ապա Թադէս իմաստասէրը (շ. 640-546 Ն.Ք.) եւ Թէագինէս Հռեգիացի (Տրդ դար Ն.Ք.), որուն «Ջատագովութիւն» գործը լման այդպիսի մեկնութիւն է:

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀՐԷԻՅ ՄԷՁ

Հելլենիստական մշակոյթի տարածումով՝ այլաբանական մեկնութեան այս սկզբունքը թափանցեց ամենուրեք: Հրեաներ, յատկապէս սփիւռքի մեջ, չէին կրնար զերծ մնալ այդ ազդեցութենէն: Շատեր աւանդական մեկնութեանց մեջ մնացին, ուրիշներ փորձեցին երկու հայեացքները (աւանդութիւն եւ յայտնութիւն + գիտութիւն եւ իմաստասիրութիւն) ձուլել:

Առաջին փորձը ընողը եղաւ Արիստոբուլոս Աղեքսանդրացի (2րդ դարու կէս Ն.Ք.) որ սկսաւ այլաբանական մեթոտով բացատրել Սուրբ Գրոց մարդակերպական բացատրութիւնները: Իսկ ամենէն ցայտուն դէմքը եղաւ՝ Փիլոն Եբրայեցի (Ն.Ք. 20-50 Յ.Ք.): Փիլոն

Հնգամատեանին կապակցութեամբ կ'ըսէ, թէ լաւագոյն դիրքորոշումն է՝ տառացիօրէն գործադրել անոր պատուէրները եւ միաժամանակ ջանալ, այլաբանութեան օժանդակութեամբ, անոր աւելի խորունկ իմաստը հասկնալ: Ըստ իրեն, ինչպէս մարդս հոգի է եւ մարմին, Աստուածաշունչն ալ ունի հոգեւոր եւ մարմնաւոր իմաստ²¹. տառացի իմաստը մարմինն է, իսկ աւելի խորունկ հոգեւոր իմաստը կամ իմաստասիրական հասկացողութիւնը՝ անոր հոգին: Հին Կտակարանի մէջ շատ մը արտայայտութիւններ կան, որոնք անկարելի է բառացիօրէն հասկնալ (օրինակ, Ծն 2.8, 21, 4.16 եւլն). մարմնի մը ձգած շուքին, եւ պարզապէս խորհրդանիշ մըն է այն հարազատ եւ խորագոյն իմաստին՝ որ հոգեւոր նշանակութիւնը (Յուն. *υπονοια* [=huponoia]²²), այսինքն բուն մարմինն է: Այսուհանդերձ, Փիլոն բառացի իմաստը չ'արհամարհէր բնաւ. ընդհակառակը, զայն անհրաժեշտ կը գտնէ, ինչպէս մարմինը՝ հոգիին համար:

Թէ՛ Արիստոբոլոս եւ թէ՛ Փիլոն կը դիմէին այլաբանութեան գէնքին, որովհետեւ այս նոր մեկնութեամբ՝ մէկ կողմէ Հին Կտակարանը կը մօտեցուէր Յոյն իմաստասիրական մտածողութեան եւ ընդունելի կը դառնար Հելլենիստիկ աշխարհին, իսկ միւս կողմէ կարելի կ'ըլլար դժուարիմաց հատուածներուն լուծում տալ եւ Սուրբ Գրոց մէջ աւելի խոր իմաստ եւ խորհուրդներ տեսնել: Այսպէս, օրինակ, «*Աստուած արեւելեան կողմը Եդեմի մէջ պարտէզ մը տնկեց*» (Ծն 2.8) բացատրութիւնը կը մեկնէ իբրեւ մարդկային բնութեան մէջ երկրաւոր առաքինութիւնները հաստատելը: Եդեմի պարտէզէն գետի մը հոսիլը՝ իբրեւ բարութեան բոլորումը, որուն չորս ճիւղերը՝ չորս գլխաւոր առաքինութիւնները կը ներկայացնեն. Փիսոնը խոհականութիւնը [=խոհեմութիւն] կը խորհրդանշէ, Գիհոնը՝ արիութիւնը [=քաջութիւն], Տիգրիսը՝ ողջախոհութիւնը [=ժուժկալութիւն], Եփրատը՝ արդարութիւնը:

²¹ Պղատոնական իմաստասիրութենէն եկող այս կրկնակ բաժանումը Փիլոնէն առաջ ուրիշներ ալ, թէ՛ Հրեայ եւ թէ՛ Յոյն, կիրարկած են մեկնաբանութեան մէջ:

²² Կրնայ ըլլալ որ Յունարէն այս եզրն է, որ Եղիշէի մօտ բանաձեւուած կը գտնենք «ծածկեալ միտք» ձեւով: Տե՛ս, «Յայկերպութիւնն Քրիստոսի», Եղիշէի Վարդապետի Մատենագրութիւնը, Վենետիկ, 1859, էջ 217:

Օրինական հատուածներու մեկնութեան մէջ նոյնպէս ներկայ է այլաբանական մեկնութիւնը եւ Յոյն իմաստասիրութեան հետ հաշտեցման ճիգը: Այսպէս, օրինակ, Ղւ 11.42ին համար, ուր Օրէնքը «անմաքուր» կը հռչակէ փորի վրայ սողացող ամէն քառոտանի կամ բազմոտանի կենդանի, Փիլոն կ'ըսէ, թէ ատոր պատճառը այն է՝ որ փորը ցանկութեանց եւ հաճոյքի նստավայրն է, իսկ չորս ոտքերը չորս կիրքերը կը խորհրդանշեն (Leg. All III, 139):

Անդին, Պաղեստինի մէջ, ինչպէս տեսանք, առհասարակ հրէական մեկնութիւնը կառչած կը մնար աւանդական մեկնութեան, որ բառացիին կողքին՝ օրինական մեկնութիւն էր նաեւ: Բայց այլաբանական մեկնութիւնը հոս ալ կը կիրարկուէր որոշ իմաստով, որոշ բնագիրներու բառական իմաստը անտեսելով եւ խորհրդանշական մեկնութիւն մը տալով անոր:

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒՆ ՄՕՏ

Քրիստոնէայ մեկնիչներ իրենք եւս դիմեցին այլաբանութեան, որ շուտով մեկնութեան հիմնական մէկ կերպը պիտի ըլլար: Բայց այս մեկնութեան հետեւողներուն մէջ երկու հոսանքներ պիտի ստեղծուէին.-

ա) Ոմանց համար անիկա բնագիրին բառացի կամ պատմական իմաստէն խուսափելու եւ ի վերջոյ զայն անտեսելու պիտի ծառայէր, ըլլայ մասնակիօրէն, ըլլայ ամբողջականօրէն:

բ) Ուրիշներու համար այդ մեկնութիւնը բնագիրի պատմական իմաստին լրացումը կամ հարստացումը պիտի նկատուէր:

Առաջինը ընդհանրապէս ոչ-ուղղափառ հեղինակներու, մանաւանդ Գնոստիկեան եւ այլ աղանդաւորներու որդեգրած ուղղութիւնը պիտի ըլլար²³, որուն պիտի հակադդէին եկեղեցական

²³ Այդ է պատճառը, որ, օրինակ, 2-3րդ դարու հայրերէն Տերտուլիանոս պիտի ըսէր, թէ «այլաբանութիւնները, առակներն ու ծածկաբանութիւնները» (allegoriae, parabola, aenigmata) գլխաւորաբար հերետիկոսներու կողմէ կիրարկուած Նոր Կտակարանի մեկնութեան կերպն են (տե՛ս De Anima 18,4): Միւս կողմ, ինչպէս տեսանք, Անտիոքեան մեկնաբանական դպրոցին պատկանող նշանաւոր ուսուցիչները բացարձակապէս կը մերժեն «այլաբանութիւն» եզրը եւ անոր յունական հասկացողութիւնը, որ ըստ իրենց՝ բնագիրին բառական կամ պատմական իմաստին ամբողջական մերժումը կը նշանակէ, բայց միւս կողմէ կ'ընդունին բնագիրին

որոշ շրջանակներ, իսկ երկրորդ՝ չափաւորական ուղղութիւնը պիտի որդեգրուէր ու կիրարկուէր բոլոր եկեղեցական հայրերու կողմէ:

ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

Ստորեւ կու տանք այլաբանական մեկնութեան երկու օրինակներ, քաղուած Ցրդ դարու աստուածաբան եւ մեկնիչ Ստեփանոս Միւնեցիի «Մեկնութիւն Չորից Աւետարանչաց» գործէն (բնագիրը տպագրութեան պատրաստեց՝ Գարեգին Կթղ. Յովսէփեանց, անաւարտ տպագրութիւն, Անթիլիաս, 1956?։ կէտադրական եւ ուղղագրական կարգ մը աննշան փոփոխութիւններ մենք կատարած ենք: Դիտէ՛ որ այս առակին մեկնութիւնը գրեթէ նոյնն է Երանոսի [Adv. Haer., III, 17,3, 34, p. 307-8] եւ Որոզինէսի տուած մեկնութեան հետ [Hom. in Luc. 34,3 87, p. 403-4], մանր տարբերութիւններով: Հետաքրքրական է, որ Որոզինէս ինք այս մեկնութիւնը «հոգեւոր» կը կոչէ:)-

1.- [ԲԱՐԻ ՄԱՄԱՐԱՑԻՒՆ ԱՌԱԿԸ] «Պատասխանեալ Յիսուսի, ասաց. "Այր մի իջանէր յԵրուսաղէմէ յԵրիքով, եւ անկաւ ի ձեռս աւազակաց", եւ որ ի կարգին է: Այրն որ իջանէր յԵրուսաղէմէ յԵրիքով՝ Ադամ եւ ամենայն մեղուցեալք ըստ նմանութեան յանցուածոցն Ադամայ. եւ Երուսաղէմ՝ դրախտն, յորմէ արտաքսեցան. Երիքով՝ աշխարհս, յոր ել ի դրախտէն. աւազակք՝ սատանայ եւ ամենայն գունդք նորա. մերկութիւն՝ ի փառացն եւ յանմահութենէ անկանելն. վերքն՝ մեղքն եւ յանցանք ամենայն. թողուլ կիսամահ՝ զի մեռաւ մեղօքն վիրաւորեալ. կիսամահ վասն այնորիկ, զի ակնկալութիւն գալստեան սամարացոյն, այսինքն՝ Փրկչին, դա՛րձեալ ի կենդանութիւն փոփոխէր. քահանայ եւ դէտացի՝ մարգարէքն, որպէս թուի ինձ, եւ վարդապետքն, որք յառաջ քան զՔրիստոս. սամարացի՝ Քրիստոս. "Սամարացի կոչեցաւ եւ դիւահար,- ասէ Գրիգորիոս, այլ փրկեաց զնա, որ

փոխաբերական կամ հոգեւոր իմաստը (Պօղոս առաքեալի կողմէ «այլաբանութիւն» կոչուած Գղ 4.28ին մէջ), ինչպէս նաեւ բնագիրին մէջ յաճախ կը տեսնեն «առակ» (=ուսուցում) եւ «ծածկարանութիւն» (=պահուած) իմաստը:

իջանէրն յԵրուսաղեմէ յԵրիքով եւ անկաւ ի ձեռս աւագակացն". ձէթ՝ ողորմութիւնն, գոր արար ի վերայ նորա. գինին՝ ուրախութիւն, գոր ի փրկել յաւագակացն պարգեւեաց. գրաստն՝ յոր եհան մարմինն իւր, յոր եքարձ զմեղս աշխարհի: Պանդոկն՝ Եկեղեցի Աստուծոյ. երկու դահեկանքն՝ Հին եւ Նոր Կտակարանք. դարձումն սամարացւոյն երկրորդ անգամ՝ երկրորդ գալուստն Քրիստոսի, յորժամ հատուցանէ իւրաքանչիւր ըստ գործոց, առաքելոցն եւ այլոց վարդապետաց զպսակն արքայութեան, զի ջանացան եւ վաստակեալ ճգնութեամբ դարձուցին գորդիս Ադամայ ի բարեպաշտութիւն» (Էջ 100-1):

2.- [ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՎԱԽՃԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ՃԱՌԻՆ] «Եւ որ ի տանիս է՝ ոչ կարէ իջանել ի տունն եւ առնուլ ինչ ի տանէն իւրմէ, եւ որ յանդաստանին՝ չժամանէ դառնալ առնուլ զձորձս իւր: Վա՛յ է յդեացն եւ ստնտուացն", վասն զի ոչ կարեն փախչել. եւ պարտ է աղօթել, "զի մի՛ լինիցի փախուստն այն ի Շաբաթու կամ ի ձմերանի": Ի ձմերանի՝ վասն օդոյն խստութեան, եւ ի Շաբաթու՝ քանզի հրէական ազգն երիս ասպարէզս միայն ճանապարհորդէին ի Շաբաթու: Այդ այդպէս մեկնի ըստ ոմանց: Իսկ եթէ որպէս զամենայն առական խօսեցաւ Փրկիչն՝ ապա ուրեմն այլով օրինակաւ է իմանալ: Հրէաստան անուանեաց զստուերս նոցա պաշտամանն, զերեւելի գիրն օրինական, յորմէ փախչել հրամայէ ի վեհագոյն ի միտս օրինացն եւ մարգարէիցն, ի նոր վարդապետութիւն առաքելոցն: Եւ որ ի տանիսն բարձր կատարեալ առաքինութեան եւ պսակ շինուածոյ աստուածապաշտութեան, մի՛ իջցէ առնուլ ինչ ի տանէ իւրմէ, ի մարմնաւորացս. եւ որոց թողեալն է զհանդերձս իւր՝ մարմնական ցանկութիւնս, մի՛ դարձցի յետս ի նոյն ցանկութիւնս: Վա՛յ ի ժամանակին յայնմիկ այնոցիկ՝ որ յդացան չարութիւն եւ որ դիեն կաթն աղտեղի՝ զանառակութիւն իւրեանց: Յորդորէ եւ աղօթել, զի մի՛ միայն ձմերանի եւ Շաբաթի եղիցի փախուստ հոգւոյս ի մարմնոյս: Ի ձմերանի՝ յալեկոծութեան մեղաց եւ ի խռովութեանց քոց ամպարշտութեանց, իսկ ի Շաբաթու՝ զի մի՛ ի դատարկութեան եւ ի պղերգութեան եղիցի վախճան, այլ ի գործս բարիս եւ առաքինիս» (Էջ 84):

ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնեական եկեղեցւոյ մեկնութեան հնագոյն մէկ ուրիշ տեսակը, լրման մեկնութեան կողքին, տիպաբանական մեկնութիւնն է, որ յաճախ պարզապէս կը կոչենք նաեւ տիպաբանութիւն:

Տիպաբանութիւնը ինք ալ հոգեւոր մեկնութեան տեսակ մըն է, անշուշտ: Կարելի է ըսել, թէ շատ մօտիկ է նաեւ այլաբանութեան: Բայց յատկանշական է, որ մինչ այլաբանութիւնը քրիստոնեական կարգ մը շրջանակներու մէջ ընդդիմութեան հանդիպեցաւ՝ մեկնութեան շատ ազատ (եւ ատով իսկ երբեմն՝ "քմահաճ") լուսանցք մը ունենալուն համար, տիպաբանութիւնը ինք օրինաչափ նկատուեցաւ՝ զուտ Աստուածաշնչական հիմերու վրայ հաստատուած ըլլալուն համար, եւ դարձաւ եկեղեցիին կողմէ "ճանչցուած" մեկնութեան տեսակ մը, որ առաջին եկեղեցական հայրերէն՝ ջատագովներէն սկսեալ բոլոր մեկնիչներն ալ կիրարկեցին մեծ հաճոյքով ու եռանդով:

Ի՞ՆՉ Է ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Տիպաբանութիւնը մեկնութեան տեսակ մըն է, որ Աստուծոյ յայտնութեան եւ փրկութեան ծրագիրի ընթացքին մէջ կը տեսնէ որոշ տիպարներու կամ երեւոյթներու վերյայտնութիւնը, որ կու գայ տեսակ մը զուգահեռ ստեղծելու Հին եւ Նոր Կտակարաններուն միջեւ: Ուրիշ բացատրութեամբ, այս մեկնութիւնը կը հիմնուի այն նմանութիւններուն վրայ՝ որոնք կը գտնուին Հին եւ Նոր Ուխտերուն մէջ: Անոնցմէ առաջինը, որ Հին Կտակարանի մէջ կը գտնուի, կը դիտուի իբրեւ նախապատկերացում աւելի ուշ եկող դէպքին կամ դէմքին, որ Նոր Կտակարանին մէջ կը յայտնուի:

Բաղդատութեան երկու եզրերէն առաջինը կը կոչենք օրինակ, կամ տիպ: "Տիպ" բառը որմէ կու գայ "տիպաբանութիւն" անուանումը, Յունարէն լեզուէն կու գայ (Յուն. *τυπος*, Ֆրանս. կամ Անգլ. *type*): Նոր Կտակարանի մէջ այս բառը գործածուած է քանի մը անգամներ, ուր Հայերէնը միշտ "օրինակ" կը թարգմանէ: Այսպէս,

Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ թէ Ադամ *«օրինակն էր անոր՝ [=Քրիստոսի] որ պիտի գար»* (Հո 5.14): Նոյնպէս երկու անգամներ կ'ըսէ, թէ Հին Իսրայէլի կեանքին որոշ դրուագները *«պատահեցան՝ իբրեւ օրինակ գալիքին, եւ գրուեցան՝ իբրեւ ազդարարութիւն մեզի, որ ժամանակներու վախճանին մօտեցեր ենք»* (Ա.Կր 10.11):

Իսկ ի նչպէս կը կոչենք բաղդատութեան երկրորդ եզրը:

Ուեւէ "օրինակ" ընդօրինակութիւն մըն է, եւ անշուշտ օրինակուած կ'ըլլայ բնօրինակէ մը, այսինքն իրականութենէ մը՝ որ ճշմարիտ պատկերն է եւ նոյնինքն "ճշմարտութիւնը" կը կոչենք: Ուրիշ բացատրութեամբ մը, եթէ մարմինի մը եւ անոր ձգած շուքին օրինակովը ուզենք հասկնալ, այս "ճշմարտութիւնը" ձեռով մը բուն մարմինն է, իսկ անոր նմանութիւնը ներկայացնող "օրինակ"ը՝ այդ մարմինին ձգած շուքը:

Ահա թէ ինչու՝ Պօղոս այս «տիպ»ը կամ «օրինակ»ը կը կոչէ նաեւ շուք կամ ստուեր: Այսպէս, Հին Կտակարանի տօներուն եւ անոնց վերաբերող կանոններուն մասին խօսելով՝ կ'ըսէ, թէ *«այդ բոլորը գալիք իրականութեանց շուքն էին, իսկ իրականութիւնը Քրիստոսի մէջ է»* (Կղ 2.17): Իսկ Եբրայեցոց նամակին մէջ ամբողջ Սովսիսական Օրէնքին համար կ'ըսէ. *«Օրէնքը պարզապէս գալիք նոր կարգերուն շուքը [այսինքն՝ մօտաւոր նմանութիւնը] միայն կը ներկայացնէ, եւ ո՛չ թէ անոր հարազատ պատկերը»* (Եբր 10.1):

Բաղդատութեան վերոյիշեալ երկրորդ եզրը, կամ «ճշմարտութիւնը», յաճախ մեկնաբանութեան գրականութեան մէջ կը կոչուի նաեւ *սկզբնատիպ* կամ *նախատիպ* (Յուն. *αντιτυπος*, Ֆրանս. կամ Անգլ. *antitype*):

Երկրորդ կարեւոր բացատրութիւն մը.-

Տիպաբանութիւնը, ըսինք, սկզբնական դէմքի մը կամ դէպքի մը հետագայ վերերեւումն է Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրին մէջ: Անիկա միաժամանակ կրնայ մարգարէութեան մը կատարումը ըլլալ²⁴: Այսպէս, օրինակ, վերջին ընթրիքի պահուն Յիսուսի

²⁴ Այս պարագան Լրման մեկնութեան հետ չի շփոթուիր սակայն, որովհետեւ մինչ Լրման մեկնութիւնը կը հիմնուի մարգարէական խոստումի մը վրայ, տիպաբանական

ակնարկած Նոր Ուխտին կնքումը թե՛ նախատիպը եւ թե՛ միաժամանակ կատարումն է Երեմիա 31.31-34ին: Միւս կողմէ, Ծննդոց գիրքին եւ Սաղմոսներուն 110րդ գլուխին մէջ յիշուած Մելքիսեդեկը միայն նախատիպ մըն է Քրիստոսի (տե՛ս Եբր 7.1-22), մինչ Քրիստոս ո՛չ միայն նախատիպն է Դաւիթի, այլեւ անոր եղած խոստումին կատարումը:

ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՂԲԻՒՐԸ՝ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԸ

Հին Կտակարանը ինք կու տայ տիպաբանութեան բացատրութեան մը բանալիները: Այսպէս.-

Ծննդոց գիրքը կը շեշտէ (1.26-27), թէ մարդը ստեղծուեցաւ Աստուծոյ պատկերով ու նմանութեամբ, որմէ եկեղեցւոյ հայրերը դիրաւ պիտի նիւթ քաղէին՝ ըսելու համար թէ առաջին մարդը (=Ադամ) ստեղծուեցաւ նոյնինքն Քրիստոսի պատկերով, դառնալով «տիպ»ը կամ օրինակը «ճշմարիտ Մարդ»ուն, Քրիստոսի, որ ճշմարտութիւնը եւ սկզբնատիպն է, ինչպէս Պօղոս առաքեալ ալ նոյնը կ'ըսէր Հռ 5.14ին մէջ²⁵:

Ելից գիրքին մէջ յատուկ կերպով կը շեշտուի, թէ Աստուծոյ հրահանգած Սրբարանը, կամ Վկայութեան Խորանը, պիտի շինուէր ճիշդ այն օրինակով՝ որ Աստուած ինք Մովսէսին ցոյց տուաւ Սինայի բարձունքին (Ելք 25.9 եւ 40, 26.30: Հմմտ. Թւ 8.4: Ա.Մն 28.11 եւ 19: Գրծ 7.44): Այլ խօսքով, Հրէից Վկայութեան Խորանը եւ ապա Տաճարը ուրիշ բան չէին՝ եթէ ոչ օրինակը ապագային Քրիստոսով գալիք իրականութեան մը, որ երկրի վրայ չէր որ պիտի յայտնուէր, այլ երկնքի մէջ. այսինքն՝ Վկայութեան Խորանը եւ ապա Տաճարը երկնաւոր ճշմարիտ Սրբարանին շուքը կամ օրինակն էին պարզապէս: Եբրայեցւոց նամակին հեղինակը յատուկ կերպով կ'ընդգծէ այս իրողութիւնը, ըսելով. *«Մենք ունինք այնպիսի քահանայապետ մը [Քրիստոս], որ Ամենագոր Աստուծոյ*

համեմատութիւն մը եւ անոր կատարումը խոստումի մը վրայ չեն հիմնուիր, այլ անձին կամ դրուագին նմանութեան կամ ամբողջական համեմատութեան վրայ:

²⁵ Տե՛ս, օրինակ, Ներսէս Շնորհալիի Աղուհացից 6րդ Կիրակիի Օրհնութիւն շարականը, ուր կ'ըսուի. *«Ի վեցերորդ աւուր զԱդամ ստեղծեր ի տիպ քո տիրական»* (Շարական [Ձեռագ], Երուսաղէմ, 1936, էջ 282):

թոռին աջ կողմը նստած է, երկնքի մէջ, իբրև պաշտօնեայ [երկնաւոր] Սրբարանին, այսինքն այն ճշմարիտ խորանին՝ որ Տիրոջ ձեռքով կանգնուած է, եւ ո՛չ թէ մարդոց» (Եբր 8.1-2: Հմմտ. 9.8-14): Միւս կողմէ, Վկայութեան Խորանը կամ Տաճարը շուքը կամ օրինակն էին Քրիստոսի Եկեղեցին, որ իր կարգին՝ ներկայ ժամանակին մէջ աւելի կատարեալ մէկ նախապատկերացումը կը կազմէ երկնաւոր բուն Սրբարանին: Այս հիման վրայ է, որ եկեղեցական հայրերու գրութեանց մէջ կը գտնենք զարգացած տիպաբանութիւն մը՝ որ Եկեղեցին կը համեմատէ երկնաւոր իրականութեանց հետ (տե՛ս, իբրև օրինակ, ստորեւ բերուած հատուածը Յովհանն Օձնեցիի «Ճառ յաղագս Եկեղեցոյ» գործէն):

Յիշուած երկրորդ օրինակը արդէն ցոյց կու տայ կարելորդ իրողութիւն մը, թէ՛ Հին Կտակարանին մէջ տիպաբանութիւնը չի ներկայանար միայն իբրև *անցեալ* եւ *ներկայ* իրողութեանց կամ դէմքերու համեմատութիւն, այլ նաեւ ու մանաւանդ՝ իբրև համեմատութիւն *ներկայ* եւ *գալիք* իրողութեանց միջեւ: Այսպէս, ուրիշ օրինակով մը, Եսայի մարգարէ Եգիպտոսէն ելքը կը նկատէ նախատիպը Իսրայէլի վերջնական ազատագրութեան (հմմտ. Ես 51.10-11, եւ 52.7-12): Նոյնպէս, Ովսէէ մարգարէ Եգիպտոսէն ելքին յաջորդող անապատային թափառումներու քառասնամեայ շրջանը կը նկատէ նախատիպը իր ժողովուրդին հետ Աստուծոյ սկսելիք նոր յարաբերութեան (տե՛ս Ովս 2.14-15): Այս հիմամբ ալ Նոր Կտակարանին մէջ Քրիստոսի Եկեղեցին ինքզինք կը հասկնայ որպէս կատարումը եւ «ճշմարտութիւն»ը այդ «տիպ»երուն:

ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Նոր Կտակարանին մէջ առատ է տիպաբանութիւնը: Կարելի է նոյնիսկ ըսել, թէ ամբողջ Նոր Կտակարանի պատմութիւնը իր նախատիպը ունի Հին Կտակարանին մէջ: Քրիստոսի Եկեղեցին պատմութիւնը տեսակ մը կրկնութիւնն է Իսրայէլի ժողովուրդին պատմութեան: Թուելու համար միայն քանի մը էական գիծեր.-

ա) Երկուքն ալ ծառայութենէ փրկուած եւ Աստուծոյ որդեգիր դարձած են՝ Աստուծոյ ձրի շնորհքովը:

բ) Երկուքն ալ Տիրոջ կապուած են Ուխտով մը եւ Ուխտի պատուիրաններով:

գ) Երկուքն ալ ազատագրութեան եւ անտեսաց երկրին խոստումը ունին:

դ) Երկուքն ալ Աստուծոյ մնայուն ներկայութեան խոստումը ունին («*Ես ձեզի հետ պիտի ըլլամ*», հմմտ. Ելք 29.45, Ղւ 26.12, Զք 2.10: → Մտ 28.20, Յյտ 21.3), ելն:

Ասոր համար ալ ռեւէ քրիստոնէայ Հին Կտակարանը կարդացած ատեն՝ անոր մէջ Քրիստոսի եկեղեցին եւ ինքզինք կը տեսնէ, որովհետեւ անոր մէջ նախապատկերացուած կը գտնէ Յիսուս Քրիստոսով իրագործուած Աստուծոյ ծրագիրը:

Աւետարաններուն մէջ բացայայտ տիպաբանական մեկնութիւն չենք գտներ, բայց տիպաբանական տարրեր կամ ակնարկներ՝ շատ: Այսպէս, Մատթէոսի Աւետարանին մէջ կարծես Քրիստոս սկզբնատիպը կամ նախատիպն է Մովսէսի.-

1) Մովսէս Փարաւոնին կողմէ հրամայուած Իսրայէլի մանուկներու կոտորածէն կ'ազատի. Յիսուս՝ Հերովդէսի կողմէ հրամայուած Բեթղեհէմի մանուկներու ջարդէն:

2) Մովսէս Սինայի անապատին մէջ պատրաստուեցաւ եւ ստացաւ իր կոչումը. Յիսուս՝ մեռեալ ծովու անապատին մէջ:

3) Մովսէս Սինայի բարձունքէն իր ժողովուրդին տուաւ Աստուծոյ Օրէնքը. Յիսուս լերան բարձունքէն՝ նոր Օրէնքը:

4) Մովսէս Սինայի վրայ Աստուծոյ փառքին ականատես ըլլալէ ետք՝ դէմքով լուսափայլ դարձաւ. Յիսուս՝ այլակերպութեան լերան վրայ նոյնպէս լուսափայլ երեւցաւ, ելն:

Հետաքրքրական է անդրադառնալ, որ Ղուկասու Աւետարանին մէջ (9.31) Յիսուսի այս աշխարհէն «ելք»ը կը դիտուի իբրեւ կատարումը Եգիպտոսէն ելքին, որ նախապատկերացումն էր («տիպը») Քրիստոսով կատարուելիք փրկագործութեան, այլ խօսքով՝ Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդի փրկութեան:

Տեսանք, որ տիպաբանությունը միայն անցեալ եւ ներկայ իրողութեանց կամ դեմքերու համեմատություն չէ, այլ կրնայ ըլլալ նաեւ համեմատություն՝ ներկայ եւ գալիք իրողութեանց միջեւ: Այս իմաստով Նոր Կտակարանին մէջ կարգ մը բաներ իրենք նախապատկերացում կամ շուք են գալիք իրականութեանց: Օրինակ, ըստ Ղուկաս 22.16ին, Չատկական ընթրիքը (որ ինք «ճշմարտութիւն»ն էր հին Իսրայէլին հրահանգուած Չատկական ընթրիքին) իր կարգին կը ներկայանայ իբրեւ նոր «տիպ», որ իր ճշմարիտ պատկերը կամ լրումը պիտի գտնէ միայն Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ...: Մովսէս Խորենացի իր «Յաղագս Վարդավառին Խորհրդոյ» ճառին մէջ Վարդավառի դրուագին մէջ կը տեսնէ պատկերացումը Աստուծոյ նոր ստեղծագործութեան եւ արքայութեան, եւ ուստի մեր ներկայ տօնակատարութիւնը կը նկատէ «նկարագիր»ը (=տիպը) գալիք յոյսին եւ ուրախութեան. *«Արդարեւ սահկա է ցնծութեան եւ ուրախութեան օրը, որ Տէրը ստեղծեց [հմմտ. Մդ 118.24]. Աստուծոյ մեծ փառքին ծագման օրն է սահկա, նոր արքայութեան սկիզբը, էական յոյսը տեսնելու [պատեհութիւնը], եւ յաւիտենական յոյսին պատկերացումը [=նկարագիրը]»²⁶:*

**ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ
ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ**

Ստորեւ կը բերենք տիպաբանական մեկնութեան երեք օրինակներ, առաջինը՝ Մովսէս Խորենացիի «Յաղագս Վարդավառին խորհրդոյ» ճառէն (տե՛ս Մովսէս Խորենացիի Մատենագրութիւնք, Վենետիկ), երկրորդը՝ Յովհան Օձնեցիի «Ճառ յաղագս եկեղեցւոյ» պատիկ գործէն (տե՛ս Յովհան Օձնեցիի Մատենագրութիւնք, Վենետիկ), իսկ երրորդը՝ Գրիգոր Տաթևացիի «Գիրք Հարցմանց» գործէն (Կոստանդնուպօլիս, ռճհը [1729]):

²⁶ «Արդարեւ սա է օր ցնծութեան եւ ուրախութեան գոր արար Տէր. սա է օր ծագման մեծի փառացն Աստուծոյ, որ է նոր արքայութեան սկիզբն եւ տեսչութիւն էական յուսոյն եւ նկարագիր յուսոյն յաւիտենից», տե՛ս Մատենագրութիւնք, Վենետիկ 1843, էջ 329:

1.- [ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ՏԱՂԱԻԱՐԱՀԱՐԱՑ ՏՕՆԻՆ ԵՒ ՎԱՐԴԱՎԱՌԻՆ.- Խորենացի Վարդավառին իբրև նախատիպ կը դիտէ թէ՛ ստեղծագործութեան առաջին օրը, երբ Աստուած լոյսը ստեղծեց, եւ թէ՛ Հին Կտակարանի Տաղաւարահարաց տօնը, որուն համար կ'ըսէ.] «Տաղաւարահարաց տօնն է ասիկա, որ Մովսէսի կողմէ օրինադրուեցաւ, Իսրայէլի [Եգիպտոսէն] ելլելէն ետք, [որպէսզի տօնեն] եօթներորդ ամսուն 15րդ օրը, երբ Իսրայէլ համախմբուելով՝ եօթը օր տաղաւարներու մէջ բնակելով կը տօնէր՝ արմաւենիի ճիւղեր, հազնիի ձողեր, սաղարթագարդ ոստեր եւ ուռեր բռնած, ի յիշատակ Սինայի [անապատին] մէջէն վրանաբնակ ճամբորդութեան եւ [որպէս] գոհութեան ընծայաբերութիւն՝ Աստուծոյ երախտիքներուն [փոխարէն], որ դէզդէզ²⁷ կրեցին մինչեւ հասան աստուածաստեղծ բուրաստանին նմանող խոստացուած աշխարհը: Անոնց մօտ իբրև ստուեր օրինադրուեցաւ այս տօնը, որ Աւետարանին ճշմարտութիւնը կը նախագրէր: Որովհետեւ հազիւ կը լքենք իմանալի Եգիպտոսը,- ըսել կ'ուզեմ՝ մեր մարմինը խաւարաբնակ աղտոտ կիրքերու տիղմին մէջ ողողողը-, Աւետարանին լոյսը հրափայլ սիւնով մեզ կ'առաջնորդէ, Հոգիին հովանաւոր ամպովը, [եւ] կը բարձրանանք աստուածգիտութեան հոգեւոր լեռը, ուր է Աստուած, որ նիւթական ամէն ինչ իր կրակով կ'այրէ այնտեղ:

Այնտեղ [Տաղաւարահարաց տօնին մէջ] “Տիրոջ փառքը կը տեսնենք՝ կարծես հայելիի մը մէջէն”, նոյն լոյսէն կը նորոգուինք (Բ.Կր 3.18), եւ փառքէ փառք ճառագայթելով՝ կը սորվինք [նոր] օրէնքը.- լքել այս կեանքի նիւթական շինուածքը [=մարմինը], եւ աննիւթ յարկին փութալով՝ փճանալու սահմանուած այս մարմինին անդամները առաքիւնութեան խորանի վերածել: Այստեղ [=Վարդավառի տօնին] մենք՝ կարծես տաղաւարներու մէջ՝ եօթնօրեայ ժամանակաշրջան մը կը տօնենք եօթներորդ ամսուն տասնըհինգերորդ օրը՝ երիցս մաքրած մեր զգայութիւնները, որոնցմով կը գայթակղինք եւ որոնց դէմ կը պատերազմինք [եւ] մեղքի խայթոցին (=մահուան) կ'ենթարկուինք: Եւ եօթնեակ

²⁷ Բնագրային բառն է՝ «բարձիւ», որ մենք սրբագրած ենք իբրև «բարդիւ» եւ ըստ այնմ թարգմանած:

(=շարք) մը տաղաւարներու մէջ կը տօնենք՝ արմաւենիի ճիւղեր, ոստեր եւ կանաչ հազած ուռեր առած, ինչ որ [կը խորհրդանշէ]՝ թէ այս ամբողջ եօթնեակը ներկայ կեանքի շրջագայութեան իր ընթացքով՝ դուրս կը բերենք այս աշխարհէն, ըստ Աստուծոյ ապրելու համար հոգիով, եւ առաքիւնութիւններու ուստումին աճումով մինչեւ հրեշտակներու բարձունքներուն ծայրը բարձրացած՝ արմաւենիներու պէս կը ծաղկինք Աստուծոյ գաւիթներուն մէջ (հմմտ. Սղ 92.12-13), հրաւիրուելով խոստացուած երկիրը՝ Աստուծոյ Սիոն քաղաքը, որ կենդանիներուն մայրն է եւ անմահներուն բանակատեղին, լոյսի առագաստը եւ անքակտելի խորանը, ուր տօնողները կը հնչեն յարագուարճ ուրախութեամբ: Ասոնք կանուխէն մեզի իբրեւ օրինակ եւ տիպ տրուեցան, որ անձամբ իր լրումին հասցուց Քրիստոս, ինք՝ որ մեկնողն է (=լուծիչ) գիրին եւ ամբողջացնողը (=կատարիչ) խորհուրդին» (Անդ, էջ 329-331):

2.- [ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՒ ԵՐԿՆԱՅԻՆ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ] «Արդ, քանի որ եկեղեցւոյ անունը պարզուեցաւ մեզի, այժմ Սուրբ Գիրքերուն մէջ Եկեղեցիին վերագրուած խորհրդական օրինակներուն անցնինք, եւ անոնց ունեցած նշանակութեան խորունկ ծովէն վեր հանենք հաւատքի մարգարիտը եւ անոնց աստուածային նշանակութեան գանձը քննենք:

... Այս ստեղծագործութիւնն իսկ եկեղեցւոյ խորհուրդը ունի իր մէջ.-

Ինչպէս որ երկինքի հրեշտակները հրեղէն խորանով շրջապատեց, որպէսզի իրեն մօտիկ կանգնին եւ աստուածային անմատչելի լոյսին փառաւորիչները ըլլան, նոյնպէս ալ նիւթեղէն այս խորանին մէջ վարագոյրով կը շրջապատուին քահանաները, որոնք կ'ըսպասարկեն Տիրոջ մարմինին եւ արեան սուկայի եւ ահաւոր խորհուրդին, որ կը կատարուի աշխարհի փրկութեան համար:

Երկինքի մէջ մարմնացեալ Բանը քերովբէներու աթոռին վրայ կը նստի Հօրը աջակողմը, եւ բիւրաւոր զօրքեր կ'երկրպագեն իրեն, իսկ այստեղ քառաթեւ սեղանին [=խաչին] վրայ պատարագուած

Բանը հաւատացեալներու հոգիներուն մէջ կը հանգչի եւ կը նստի իշխանութիւններէն ու պետութիւններէն շատ աւելի բարձր:

Հոն երկնային ջուրերէն վեր հրեշտակային խումբերը շրջան կը կազմեն, ինչպէս գրուած է, “Երկինքէն վեր եղող ջուրեր, Տիրոջ անունը օրհնեցէք” [Մդ 148.4], իսկ այստեղ Սուրբ Հոգին աւազանին վրայ իջնելով մեր բնութիւնը կը կենդանացնէ եւ նորափետուր զարդարելով կը ծնանի որպէս նոր ծնունդներ:

Հոն երկնային էակներու եօթը դասերն ու խումբերը քաղցրանուագ կերպով երեքսրբեան օրհնութիւնը կ’երգեն, համարուն Տէրութիւնը փառաբանելու համար, իսկ այստեղ՝ անոնց նմանութեամբ խմբուած միլիոնաւոր լուսակերպ նոր զաւակներ նոյնպիսի օրհնութիւն կը բարձրացնեն միշտ դէպի երկինք, լոյսի Իշխանին:

Հոն՝ հրեշտակներու իննը դասերը կարգով, երեք համահաւասար խումբերու բաժնուած, փառք կու տան զերագոյն էակին՝ Երրորդութեան, իրենց հայեացքը անշեղօրէն անոր յառած, եւ Անոր ետին, շուրջը եւ կողքին դասաւորուած են, տասներկու շրջանակներ կազմած, Շնորհքին [=Քրիստոսի] նախահայրերուն եւ մեր Փրկիչին աշակերտներուն թիւին համաձայն:

Երկնայիններու խորհրդապետութիւնը եւ քահանայութիւնը երեք անգամ չորս, կամ չորս անգամ երեք [=այսինքն՝ տասներկու] կատարեալ թիւը կը կազմէ, որոնց վրայ կ’իջնէ Աստուծոյ կատարեալ լոյսը: Նոյնպէս ալ Եկեղեցւոյ քահանայապետութիւնը որպէս սկիզբ, արմատ եւ վախճան ունի Յիսուսը, որ երկնային զայիք կարգերուն քահանայապետն է: ... Կարճ խօսքով, ինչ որ կայ եկեղեցւոյ մէջ՝ երկնային իրականութեանց օրինակով է: ...» (թրգմ.ը մերն է, տե՛ս ԿԻՊՐԱՀԱՅ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ, 1980, Փետր., էջ 6,15):

3.- [ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ԴԱԻԹԻ ԵՒ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ] «“Գտի զԴաւիթ, այր ըստ սրտի իմում, որ արասցէ զամենայն կամս իմ”: Այսինքն, որպէս սիրտ իմ առնէ զիրաւունս եւ զարդարութիւն: Որ օրինակաւ ակնարկէ ի Տէր մեր ի մարդացեալ Բանն. որոյ գործք ձեռացն արդարութիւն եւ իրաւունք են: Եւ բազում իրօք օրինակն համեմատի առ ճշմարտութիւն.-

Նախ, զի որդի է Յեսուեայ, որ է՝ պտուղ կղզույ: Եւ Տէրն մեր եղև պտուղ Մարիամու ցամաքեալ ի խոնաւութեանց կենցաղոյս:

Երկրորդ, կոչի Դաւիթ, որ է՝ սիրեցեալ եւ բաւական ձեռօք: Եւ Տէր մեր՝ սիրեցեալ ի Հօրէ եւ ի մարդկանէ իբրև գորդիս մի եղջերոյ. եւ նա՛ է բաւական յամենայն գործս եւ պարգևս:

Երրորդ, նա հովիւ հօտից: Եւ Տէր մեր հովիւ կոչեցաւ իմանալեացն վերնոց եւ մարդկան մոլորելոց:

Չորրորդ, ի հովութենէ օծաւ թագաւոր: Եւ Տէր մեր նախ քարոզեաց եւ ապա ժողովեաց, եւ տիրեաց յերկինս եւ յերկրի:

Հինգերորդ, նա փոքր եւ կրտսեր եղբարցն: Եւ Տէր մեր երկրորդ Ադամ, եւ փոքրիկ կոչեցաւ քան զհրեշտակս եւ առաւել պատուեցաւ:

Վեցերորդ, խոտեցաւ Սաւուղ եւ ընտրեցաւ Դաւիթ: Խոտեցաւ Հին Օրէնքն եւ ընտրեցաւ նորս:

Եօթներորդ, զառաջինն օծաւ ի Բեթլէհէմ: Եւ Տէր մեր ի ծնունդն կոչեցաւ Օծեալ ի հրեշտակէն:

Ութերորդ, ի ձեռն Սամուէլի եւ իւղով օծաւ: Եւ Տէր մեր ի Հօրէ օծաւ եւ Հոգւով Սրբով:

Իններորդ, խաղաց հոգին ի վերայ Դաւթի: Եւ աղաւնակերպ Հոգին՝ ի վերայ Քրիստոսի:

Տասներորդ, մանուկ խարտեաշ եւ գեղեցիկ: Եւ “եղբօրորդին իմ կարմիր է եւ սպիտակ”, որ նշանակէ զանմեղութիւնն եւ զմահն. այլ եւ զաստուածութիւնն եւ մարդկութիւնն միաւորեալ: Իսկ “տեալեամբ գեղեցիկ”, զի նստի յերկինս եւ հայի յանդունդս. եւ հայելով ի հիւանդս բուժէր, եւ զմեղաւորս սրբէր:

Մեսասաներորդ, ի բերանոց զագանաց կորզէր զհօտս: Եւ Տէր մեր փշրելով զԺանիս մեղաւորին, կորզեաց զհաւատացեալս իւր:

Երկոտասաներորդ, եթող զոչխարսն ի տուարածսն: Եւ Տէրն՝ զիննսուն եւ զինն յանապատին:

Երեքտասաներորդ, եհար զԳողիաթ զնախատիչն Իսրայելի: Եւ Տէրն՝ զՍատանայ, նախատիչ մարդկան ազգի:

Չորեքտասաներորդ, ցպով եւ պարսաքարով ել ընդդէմ Գողաիթու: Եւ Տէր մեր՝ խաչիւ որ վէմ կոչեցաւ, եւ ի ձայն բարձր աղաղակեաց եւ արձակեաց զհոգին: ...

Իննեւտասներորդ, սրովն Գողիաթու սպան զնա: Եւ Տէր մեր սրով մահուան սպան զհշխանն մահու:

Քսան եւ երկու, երկոքին դուստրն խօսեցաւ Դաւթի, եւ կրտսերն տուաւ: Եւ փեսային Քրիստոսի կրկին խօսեցաւ եկեղեցի, եւ նորս տուաւ:

Քսան եւ երեք, զօրավար կարգեցաւ Դաւիթ: Եւ Տէր մեր՝ զլուխ զինուորաց եկեղեցոյ:

Քսան եւ չորս, Դաւիթ հալածեցաւ ի Սաւուդայ: Եւ որդի նորա՝ յորդոց նորա: ...

Քսան եւ ութ, ձգեաց Սաւուդ զգեղարդն Դաւթի, եհար զորմն եւ ապրեցաւ Դաւիթ: Եւ որդիքն Սաւուդայ [=Հրեաները] հարկանել ետուն զկողս Տեառն եւ ո՛չ վնասեցին աստուածութեան նորա:

Քսան եւ ինն, հարեալ որմն՝ վկայեաց թէ սպանօ՞ղ է Դաւթի Սաւուդ: Եւ չարչարեալ եւ մեռեալ մարմինն վկայէ՝ թէ աստուածասպանք են Հրեայքն:

Երեսուներորդ, կացոյց Սաւուդ պահապան Դաւթի: Եւ կացուցին պահապան գերեզմանին Քրիստոսի:

Երեսուն եւ մի, գիշերի ընդ պատուհանն ել, թողեալ զպատանսն յանկողնի: Եւ Տէրն ի գիշերի յարուցեալ՝ եթող չկտաւն ի գերեզմանին կնքեալ:

Երեսուն եւ երկու, յետոյ առ Սամուէլ ի Նաւաթ զնացեալ եւ Հոգի Աստուծոյ խաղացեալ: Եւ Տէրն մեր առ Հայր ի յերկինս ելեալ, եւ յառաքեալսն զՀոգին առաքեալ: ...

Երեսուն եւ չորս, Դաւիթ թագեաւ երեքօրեայ առ վիմին: Եւ Տէրն երեքօրեայ՝ ի գերեզմանին:

Երեսուն եւ հինգ, հաստատեաց զուխտն առ Յովնաթան եւ Մելքօղ: Եւ Տէրն՝ եղբարց իւրոց եւ եկեղեցոյ “Որպէս Հայր ինձ ուխտեաց՝ եւ ես ձեզ ուխտեմ” աւէ:

Երեսուն եւ վեց, պահեցաւ սուրն Գողիաթու ի խորանն: Եւ խաչն փրկական՝ ի յեկեղեցի:

Երեսուն եւ եօթն, զհաց սրբութեան բաշխեց մանկանցն: Եւ Տէրն զհացն սուրբ եւ երկնային՝ հաւատացելոց: ...

Քառասներորդ, Սաւուդ բազում անգամ խնդրէր զԴաւիթ եւ ո՛չ կարել ըմբռնել: Եւ որդիքն Սաւուդայ՝ զՏէրն, զի ո՛չ էր հասեալ ժամ նորա:

[41] Այլ եւ Դաւիթ եգիտ զՍաւուղ եւ զգօրսն նորա ի քուն եւ ո՛չ վնասեաց, այլ զգէնն էառ: Եւ Տէրն ո՛չ կամի զմահ որք ննջենն ի մեղս. այլ զպատճառս մեղացն հանէ:

[42] Դաւիթ բարին արար չարին Սաւուղայ: Եւ որդի Դաւթի՝ չարչարողացն զնա:

[43] Դաւիթ պաշարեցաւ յայրին: Եւ Տէրն մեր՝ ի դժոխս, եւ քակեաց զնա:

[44] Դաւիթ ելեալ ի բարձր տեղի աղաղակեաց առ Սաւուղ. “Ո՛ւր է գեղարդն քո”: Եւ Տէր մեր ել ի յերկինս, աղաղակեաց. “Ո՛ւր է Մահ, յաղթութիւն քո”:

[45] Դաւիթ եթող զՀրէաստան եւ բնակեցաւ յայլազգիս: Եւ Որդի նորա եթող զՀրէայս եւ հանգեաւ ի հեթանոսս: ...

[80] Դաւիթ կանգնեաց սեղան եւ սարձոյց զսուր հրեշտակին: Եւ Տէր մեր զսեղան խաչին զենմամբ պատարագին ի փրկանս եւ ի կեանս աշխարհի:

[81] Այլ եւ գոհացաւ ի վերջոյ ի վերայ ամենան յաղթութեանցն: Եւ Տէր մեր՝ ի վերայ ամենայն ներգործութեանցն. որ եւ ամենայն օրհնութիւնքն ի Տէրն ակնարկէ, որ եղել զլուխ հեթանոսաց, յաղթեաց մահու եւ բարձրացաւ ի գերեզմանէ: Եւ նմա փառք եւ գոհութիւն յաւիտեանս. ամէն:» (Հատոր 7, Պրակ 18, քաղուածաբար, էջ 435-8):

ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ԻՆՉ Է ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հոգեւոր մեկնութեան բարձրագոյն տեսակը, կամ աւելի խոր մէկ իմաստը, կը կոչուի “խորհրդական մեկնութիւն” (mystical interpretation): ԻՆչպէս տեսանք, Անտիոքեան դպրոցի հեղինակներ խորհրդական այս բարձրագոյն իմաստը կը կոչեն “խորհրդաբանութիւն” (theoria), Եղիշէի եզրաբանութեամբ “խորհուրդ տեսական” կամ “տեսական տարացոյց”: Այս մեկնութիւնը շատ մօտիկ է փոխաբերականին, այլ խօսքով՝ վերաբանականին, եւ ինչ որ հեղինակ մը կրնայ *վերաբանական* կոչել՝ ուրիշ հեղինակի մը կողմէ կրնայ *խորհրդական* կոչուիլ:

Նախ ըսենք, թէ «խորհուրդ» (Յուն. μυστηριον, Ֆրանս. mystère, Անգլ. mystery) բառը ընդհանուր իր իմաստով *ծածուկ բան, գաղտնիք* կը նշանակէ: Սակայն Նոր Կտակարանի հեղինակներուն եւ քրիստոնէական գրականութեան մէջ այդ իմաստը չունի (թէպէտ հմմտ. Ա.Կր 15.51), այլ կը նշէ Աստուծոյ փրկութեան յաւիտենական ծրագիրը: Այսպէս, օրինակ, Պօղոս առաքեալ Հռոմայեցիներուն գրած իր նամակին մէջ կ'ըսէ.-

«Փափք տանք Աստուծոյ, որ կրնայ ձեզ ձեր հաւատքին մէջ հաստատ պահել այն Աւետարանով՝ որ ձեզի բերի Յիսուս Քրիստոսը քարոզելով: Այդ Աւետարանը յայտնութիւնն է Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրին, որ անցեալ բոլոր ժամանակներուն մէջ ծածուկ մնացած էր: Այժմ այդ խորհուրդը մարգարէական գրութիւններով յայտնուած, մշտնջենաւոր Աստուծոյ հրամանով բոլոր ազգերուն ծանուցուեցաւ, որպէսզի ամէն ոք հաւատայ եւ հնազանդի Քրիստոսի» (Հռ 16.24-26: Հմմտ. նաեւ Եփ 3.1-12: Կղ 1.24-29, 2.2-3):

Բայց խորհուրդ բառով կը հասկցուին նաեւ երկնային իրականութեանց վերաբերող ճշմարտութիւնները, այդ իրականութեանց հետ մեզ հաղորդակցութեան մէջ դնող խորհուրդները, որոնք եկեղեցոյ կողմէ հաւատացեալներուն կը

մատակարարուին, եւ ի վերջոյ՝ բուն այդ իրականութեանց բացայայտումը կամ լրումը, կապուած վախճանաբանութեան:

Այս իմաստներէն մեկնած՝ խորհրդական մեկնութիւնը երեք իմաստներ ունի.-

1) Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրին յայտնութիւնը՝ Հին եւ Նոր Կտակարաններուն մէջ: Խորհրդական մեկնութիւնը առաջին հերթին Աստուծոյ ծրագիրին (խորհուրդ) փնտռութիւնը կը կատարէ բնագիրին մէջ: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ, թէ Սուրբ Հոգին է որ Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրը կը յայտնէ իրեններուն, եւ թէ միայն Սուրբ Հոգին ունեցողն է որ հոգեւոր ճշմարտութեանց կրնայ թափանցել (Ա.Կր 2.7-8, 12-14): Արդ, քրիստոնէայ մարդը միայն Աստուածաշունչի տառին չէ որ կը նայի, այսինքն՝ միայն տառական եւ պատմական իմաստը չէ որ կը տեսնէ, որ Սուրբ Գրոց մէջ մարդկային բաժինն է, այլ կը նայի հոգեւոր իմաստին, այսինքն՝ աստուածային տարրին, որ Սուրբ Գիրքին մէջ բովանդակուած է եւ որ Սուրբ Գրոց ամբողջական եւ իսկական հասկացողութիւնն է: Ահա թէ ի՛նչ իմաստով Պօղոս առաքեալ պիտի ըսէր. *«Գիրն սպանանէ, այլ Հոգին կեցուցանէ»* (Բ.Կր 3.6):

Այսպէս, օրինակ, Ծննդոց 1.27 իր պատմական կամ տառական իմաստին մէջ կը ներկայացնէ մարդուն եւ կնոջ ստեղծումը, բայց խորհրդական մեկնութեամբ՝ Բ.Կղեմէսի Թուղթին հեղինակը (2րդ դար) անոր մէջ կը տեսնէ Քրիստոսի եւ Եկեղեցիին պատկերացումը (Բ.Կղեմէս 14.1-5):

Ուրեմն, առաջին իմաստով՝ խորհրդական մեկնութիւնը Աստուածաշունչին «հոգեւոր» մեկնութիւնն է, կրնանք ըսել՝ քրիստոնէական մեկնութիւնը, որ ռեւէ բնագիր կը դիտէ՝ Քրիստոսով տրուած եւ իրմով իրագործուած Աստուծոյ փրկութեան ծրագրի ընդհանուր շրջանակին մէջ:

2) Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրին իրագործումը եւ մատակարարումը՝ հաւատացեալներուն: Երկրորդ իմաստով՝ խորհրդական մեկնութիւնը աստուածային փրկութեան այդ ծրագիրին իրագործումը, կամ աւելի ճիշդ՝ մատակարարումը դիտելն է եկեղեցւոյ կեանքին ընդմէջէն՝ հաւատացեալին կեանքին մէջ: Այստեղ մեկնութիւնը եկեղեցւոյ “խորհուրդ”ներուն լեզուով կը կատարուի, որովհետեւ եթէ փրկութիւն ըսելով կը հասկնանք

մարդուն դարձր եւ միութիւնը Աստուծոյ հետ, եկեղեցւոյ խորհուրդները այդ հոգեղէն հաղորդակցութեան եւ միութեան վաւերական արտայայտութիւններն են խորհրդանշական արարքներու ընդմէջէն:

3) Փրկութեան ծրագիրին լրումը՝ ժամանակներու աւարտին (վախճանաբանական իմաստ): Երրորդ իմաստով՝ խորհրդական մեկնութիւնը բացայայտումն է Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրին վերջնական նպատակին, կամ անոր ամբողջացումին. այլ խօսքով, Քրիստոսով ամէն բան իր կատարումին հասցնելը ժամանակներու աւարտին, Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ, այլ խօսքով՝ երկնաւոր Երուսաղէմին մէջ: Աստուծոյ ծրագիրին վախճանաբանական այս երեսը Պօղոս առաքեալ հետեւեալ ձեւով կը ներկայացնէ Եփեսացիներուն գրած իր նամակին մէջ.-

«Որքա՞ն մեծ է իր [Հօր Աստուծոյ] շնորհքը, որ առատօրէն տուաւ մեզի՝ ամենայն իմաստութեամբ եւ գիտութեամբ: Որովհետեւ իր կամքին համաձայն մեզի յայտնեց շատ կանուխէն պատրաստած իր ծրագիրը, որ Քրիստոսով պիտի իրագործուի: Եւ այդ ծրագիրը սա է, որ երբ ժամանակները իրենց լրումին հասնին, Քրիստոս իրմով պիտի բովանդակէ ամէն ինչ որ կայ երկինքի մէջ եւ երկրի վրայ» (Եփ 1.8-10):

Վերոյիշեալ երեք իմաստներուն մէջ ալ առած՝ խորհրդական մեկնութիւնը վերացականօրէն հոգեւոր մեկնութիւնը չէ, այլ, կարելի է ըսել, Քրիստոսաբանական. այսինքն, մեկնութիւն մը՝ որ

- Առաջինով Քրիստոսի ներկայութիւնը եւ փրկագործութիւնը կը տեսնէ իր անցեալ պատկերով, Աստուածաշունչի իւրաքանչիւր հատուածին մէջ:

- Երկրորդով Քրիստոսի ներկայութիւնը եւ գործունէութիւնը կը կարդայ եկեղեցւոյ ներկայ կեանքին եւ անոր խորհուրդներուն մէջ:

- Երրորդով, ապագայատեսիլ հայեացքով՝ Քրիստոսի փրկագործութեան կատարումը (լրումը) եւ Աստուծոյ ծրագիրին ամբողջացումը կը տեսնէ, նոյնինքն Քրիստոսով եւ Քրիստոսի մէջ:

ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ
ՄԵՐ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

Ստորեւ կու տանք խորհրդական մեկնութեան մէկ-երկու օրինակներ, Ս. Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին “Յիսուս Որդի” սրբագան վիպասանութենէն քաղուած²⁸.-

1. *«Ինձ յօրինակ պարտ է յիշել
զգերութիւն Բարիլովին:...
երից մանկանց Բարիլովին,
աշակերտաց Դանիէլին,
Անանիայ, Ազարէին,
մաքուր մանկան Միսայէլին.
այնք որ ի հուրն անկան հնոցին,
զի պատկերին ո՛չ զոհեցին.
յորում իջեր, Տէր, առ նոսին,
չորրորդ եղեր ընդ երրորդին.
փոխարկեցեր զբնութիւն հրային
ի մեղմագոյն ցօղ երկնային,
որ քարձրանայր չորրեակ տասին
ինքն կանգուն յաւելուածին.
ի յօրինակ եւթնից եւթին,
այսմ կենաց եւթանց դարին.
յորում զօրէ հուր ախտային
վառեալ փչմամբ մեղսասիրին.
այն որ յաւուր ութերորդին
բառնի ի սպառ զալով քոյին,
եւ մեղաւորք մեղօք ջնջին
եւ ամպարիշտք ո՛չ գտանին»:* (գիրք Ա., էջեր՝ 56, 60-61)

2. *«Նախ քան ըզգալ քարեկամին,
հոգւոյս իմոյ պահանջողին,
ի յերկնայնոցն երկնաւորին
եւ զիս յերկինս ուղեւորին,
բնութեամբ քարւոյ քարեկամիդ,
զոր ասեցի սիրով չարին,*

²⁸ Տե՛ս Տեառն Ներսէսի Շնորհալոյ Հայոց Կաթողիկոսի ԲԱՆՔ ՉԱՓԱԻ, Բ. տպ., Վենետիկ 1928:

առ դրունս լուսոյ առաւօտիդ
կանխեմ հոգւով գիշերային.
տո՛ւր ընդ երիս նկանակին
գղաւանութիւն երիցդ անձին.
եւ գմարմին քո երկնային.
որով ծանեաք գերիս դիմին:
Ջի ի բարեաց գործոց մասին
չունիմ դրնել բարեսիրին.
միայն զհաւատ շնորհաց քոյին
եւ ըզթոշակ կենաց վերջին:
Ընդ դէմ անժամ աղաչողիս
մի՛ պատճառեր ըզդրանց փակին,
եւ ըզմանկանցն ի յանկողնին,
զանմեղ հոգւոցն ի հանգրստին.
եւ մի՛ ասեր զանկարելին,
որ չկամելոյն փոխանակին:
Ջի քո կամելն ամենեւին
է կատարեալ գործ ի բարին.
այլ տո՛ւր ժըտել ըստ առակին,
զի ընկալայց ըզխնդրելին.
ո՛չ ընդ սիրոյն գոր կորուսի,
այլ ընդ ժտութեան աղաղակին»: (գիրք Բ., էջ 831-2)

3. «Նըմանեցայ չար ծառային,
ի տաղանդացն ոչ շահողին,
եւ գերագանց գըտայ նըմին,
զի կորուսի զպարգեւ շնորհին:
Ո՛չ գործեցի ըզքոյն կրկին,
քառեակ գերկուս, տասըն հընգին,
զի տիրէի բոլորովին
տասըն քաղաք զգայականին.
այլ թագուցի յերկիր ըզմին,
ծրարեալ ախտիւք վարշամակին:
Չարկի՛ զարծաթն ի սեղանին,
զի խնդրէիր ըզտոկոսին.

այս է՝ ըզբան պատուիրանին
ի լրսելիս բանականին,
որք են սեղան իմանալի
իմաստութեան կենաց հացին:
Վասն այսորիկ ես ակն ունիմ
ընդ մէջ հատմանն եւ խաւարին,
մինչ ի խընդիր գաս տաղանդին,
գոր շնորհեցեր յաւազանին:
Այլ փրկողիդ իմոյ անձին
լալով յինէն այս ասացին.
Թէ մինչ ի ձեռս է ինձ բարին՝
տո՛ւր քեզ հաճոյ լինել նովին.
որով լրւայց գուրախային
ընդ ծառայի հաւատարմին,
թէ “Սո՛ւտ ի տուն իմ երկնային,
յուրախութիւն Տեառն քոյին”» (գիրք Բ., էջ 125-6)

Գլուխ 3

ԱՐԴԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

Մեկնաբանության պատմության բաժինին մեջ մենք համառոտ կերպով տեսանք պատմության ընթացքին եբրայական եւ քրիստոնէական զանազան համայնքներու, ուղղութիւններու («դպրոց»ներ) կամ անհատներու կողմէ առաջարկուած եւ կիրարկուած մեկնութեան տարբեր կերպեր, ինչպէս նաեւ ասոնց կողքին յաճախ ակնարկեցինք որոշ սկզբունքներու եւ կանոններու: Մեր նպատակէն դուրս էր յիշատակել իւրաքանչիւր մեկնիչի կամ դպրոցի յայտարարած բոլոր սկզբունքներն ու կանոնները, թէպէտ հարեանցիօրէն ակնարկեցինք ոմանց, որոնք իրենց այժմեականութիւնը կը պահէին մինչեւ այսօր:

Այդ կերպերը, սկզբունքներն ու կանոնները ժամանակի ընթացքին որոշ փոփոխութիւններ ունեցան եւ որոշակի զարգացումներ ապրեցան հարկաւ: Որդեգրուած շատ մը կերպեր ժամանակի դատաստանին չդիմացան եւ մոռացութեան տրուեցան, իսկ ուրիշ՝ աւելի հիմնական եւ առողջ սկզբունքներ ու կանոններ հետզհետէ աւելի շեշտուեցան եւ սերունդէ սերունդ փոխանցուելով հասան մինչեւ մեր օրերը:

Արդի ժամանակներն ալ իրենց նպաստը բերին այդ գործին, յատկապէս շեշտելով անհրաժեշտութիւնը պատմական եւ գրական վերլուծումներուն, երկրորդին մեջ մասնաւորապէս շեշտելով կարեւորութիւնը կառոյցի եւ ոճաբանութեան քննութեան:

Ներկայ գլուխով պիտի ճանչնանք հին եւ նոր հիմնականագոյն սկզբունքներն ու կանոնները, որոնց վրայ կը հիմնուի արդի մեկնաբանութիւնը: Այդ սկզբունքներն ու կանոնները առաւել կամ նուազ չափով կարելի է գտնել մեկնաբանութեան նուիրուած բոլոր՝ ձեռնարկներուն մեջ, հայեացքի եւ ներկայացման թեթեւակի տարբերութիւններով:

Մենք զանոնք նկատի կ'առնենք մեր ձեռով, հետեւեալ քայլերը առաջարկելով.-

1.- ՈՇԻԷ ԳԻՐՔԻ ՄԱՍԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԵՆԱԼ

Մեկնաբանութեան անհրաժեշտ նախադրեալը կամ առաջին քայլը՝ նախ գործին ամբողջութեան մասին ընդհանուր բայց ապահով ծանօթութիւններ ունենալն է, նոյնիսկ եթէ տուեալ գործին մէկ փոքրիկ հատուածն է որ մենք պիտի մեկնենք կամ քննենք:

Գիտենք, որ Աստուածաշունչը Աստուծմէ տրուած խօսքը կամ պատգամն է, որ սակայն պատմական որոշակի ժամանակի մը մէջ, ազգի մը կեանքին ընդմէջէն, քաղաքական եւ ընկերային որոշակի պայմաններու ներքեւ, եւ մշակութային որոշ խորքի մը (Եբրայական եւ Յունական լեզուներ ու մտածողութիւն) վրայ արձանագրուած եւ աւանդուած է մեզի: Ինչ որ կը նշանակէ, թէ աստուածաշնչական ռեւէ խօսք կամ մտածում միաժամանակ արտացոլացումն է (կամ հակադրումն է) ժամանակի մը եւ միջավայրի մը, որ չենք կրնար անտեսել:

Շատ մը հատուածներ հասկնալու համար անհրաժեշտ է անոնց բովանդակած պատմական, աշխարհագրական եւ մշակութային-կրօնական [նաեւ ժամանակակից այլ կրօններու կամ աղանդներու մտածողութեան եւ ծիսական-համայնքային կեանքին վերաբերող] ակնարկութիւնները հասկնալ: Օրինակ, Հրէութեան վերաբերեալ, Սամարացիներուն կամ Գումրանի մէջ ապրող Եսսենեան աղանդաւորներուն մասին, կամ քրիստոնէական առաջին դարու աղանդներուն, յատկապէս Գնոստիկեաններուն մասին, որոնց ուղղակի եւ անուղղակի պատասխանները կը կարդանք Յովհաննու Աւետարանին եւ շատ մը առաքելական նամակներու մէջ եւլն:

Մարդկային այս տարրերը կամ տուեալները կը մղեն, որ անոնց համար լուսաբանութիւն փնտռենք նաեւ Աստուածաշունչէն դուրս՝ մարդկային պատմութենէն, օգտագործելով պատմական,

ընկերային, կրօնական, լեզուական, մշակութային եւ այլ գիտութիւններու ընձեռած ծանօթութիւնները: Այլապէս՝ տրուած մեկնութիւնը կ'ըլլայ շատ ընդհանուր ու մակերեսային, եւ յաճախ՝ անհարազատ եւ անճիշդ:

Ահա թէ ինչու՝ ռեւէ մեկնութենէ առաջ անհրաժեշտօրէն պէտք է.-

ա) Ճշդել ժամանակը: Գտնել թէ ե՞րբ գրուած է տուեալ գիրքը, մարգարէութիւնը, Աւետարանը կամ նամակը:

բ) Ճշդել գրութեան հանգամանքները: Թէ ի՞նչ պարագաներու կամ պայմաններու մէջ գրուած է անիկա:

գ) Ճշդել հասցէն: Թէ որո՞նց ուղղուած է անիկա, եւ կարելի եղածին չափ ստոյգ տեղեկութիւններով ամբողջական պատկերացում մը փորձել կազմել՝ տուեալ երկրին կամ քաղաքին, տուեալ ժողովուրդին կամ ընկերութեան եւ անոնց կենցաղին, կրօնական ըմբռնումներուն, ընկերային վիճակին ու բարքերուն, եւ քաղաքական ու մշակութային կեանքին մասին:

դ) Ճշդել նպատակը: Փորձել գտնել տուեալ գործին մէջ արծարծուած հիմնական հարցերը, որոնց պատասխան կը բերէ անիկա:

2.- ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԸ ՀԱՍԿՆԱԼ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉՈՎ

Անգամ մը ապահով առաջին ծանօթութիւնները ունենալէ ետք, պէտք է միշտ ի մտի ունենանք սա կանոնը, թէ Աստուածաշունչը պէտք է հասկնալ Աստուածաշունչով:

Ասիկա հակասումը չէ՛ վերել դրուած սկզբունքին, թէ Աստուածաշունչի հասկացողութեան համար անհրաժեշտ է լուսաբանութիւն քաղել մարդկային գիտութեան տարբեր կալուածներէն: Այլ պարզապէս հակադէմ է այն փորձութեան, որուն մէջ կրնան իյնալ շատ մը մեկնաբաններ, փորձելով Աստուածաշնչական պատմութիւնը, Օրէնքն ու մարգարէութիւնները, Աւետարաններն ու առաքելական նամակները բացատրել զուտ մարդկային պատմութեան, փորձառութեան ու բանականութեան տուեալներով, մոռնալով

անոր յայտնութենական հանգամանքը, որ մարդկայինին առնթեր՝
աստուածային տարրն է:

Աստուածաշունչը Պօղոս առաքելի բերնով ինքզինք կը
սահմանէ՝ իբրեւ *«Աստուծոյ ներշնչումով գրուած բոլոր սուրբ
գիրքերը»* (Բ.Տմ 3.16): Եւ Պետրոս առաքել Հին Կտակարանի
մարգարէութեանց կապակցութեամբ կ'ըսէ. *«Չմոռնանք բնաւ, որ
ոեւէ մէկը ինքն իրմէ չի կրնար բացատրել մարգարէութիւն մը,
որովհետեւ մարգարէութիւնները բնաւ մարդոց կամքին ծնունդը
չեն, այլ Սուրբ Հոգիին մղումով է որ Աստուծոյ սուրբ մարդիկը
խօսեցան զանոնք»* (Բ.Պտ 2.20-21: Հմմտ. Ա.Պտ 1.10-12):

Արդ, Աստուածաշունչը, Սուրբ Հոգիէն տրուած, մեզի կը
ներկայանայ աստուածա-մարդկային կրկնակ հանգամանքներով,
որոնք իրարմէ անբաժան կը ներկայանան, ձոյլ միասնութեամբ մը,
Քրիստոսի աստուածա-մարդկային միաւորեալ բնութեան պէս: Եւ
հետեւաբար, ոեւէ մեկնիչի համար առաջնորդող սկզբունք պէտք է
ըլլայ՝ մարդկային տարրերը փորձել հասկնալ ու բացատրել
մարդկային փորձառութեան ու գիտութեան տուեալներով, իսկ
աստուածային յայտնութեան վերաբերող տարրերը հասկնալ
նոյնինքն Աստուծոյ լոյսով, այսինքն՝ Աստուածաշունչին
տուեալներով, որովհետեւ *«Աստուծոյ Հոգիին բերած
ճշմարտութիւնները... միայն Հոգիով կը քննուին»* (Ա.Կր 2.14):

Արդարեւ, աստուածային յայտնութեան վերաբերող այդ
տարրերը պատմութեան որոշակի մէկ ժամանակաշրջանին,
մարդկային որոշ ընկերութեան մը շրջագիծին մէջ եւ մշակութային
որոշակի ենթահողի մը վրայ տրուած ըլլալով հանդերձ՝ անկրկնելի
փորձառութիւն մըն են, որ դժուար թէ կարելի ըլլայ հասկնալ զուտ
պատմական, ընկերային, ազգային կամ մշակութային
տուեալներով: Այդպիսի եզակի փորձառութիւններ են, օրինակի
համար, Աստուծոյ հզօր բազուկով փրկութիւնը Եգիպտոսի
ստրկութենէն, Հին Կտակարանի մարգարէական յայտնութիւնները,
սաղմոսական գրականութեան հոգեւոր փորձառութիւնը,
Աստուածորդիին մարդեղութիւնը, մեռելներէն յարութիւնը, եւլն:
Զուր պիտի ըլլար այսպիսի փորձառութիւնները արտաքին
տուեալներով մեկնելու ճիգը:

Նոյնպէս, աստուածային յայտնութեան իր հանգամանքին մէջ, Աստուածաշունչը ունի ուսուցումներ՝ որոնք յատուկ ճշմարտութիւններ կը բերեն Աստուծոյ, անոր միակ բնութեան եւ երբեակ անձնաւորութեան, էական յատկանիշներուն ու գործունէութեան մասին, մարդուն եւ անոր բնութեան, մեղքին եւ փրկութեան, հանդերձեալ կեանքին եւ վախճանական մեր վիճակին վերաբերեալ: Այս ուսուցումներուն եզակի բնոյթը ինքնին կը մղէ մեզ, որ Աստուածաշունչի ռեւէ գիրք փորձենք բացատրել միայն Սուրբ Գրոց այլ գիրքերով: Ասկէ կը բղխի կարեւոր սկզբունքը.- Յատուկ ռեւէ ուսուցում բացատրել Աստուածաշունչի ընդհանուր ուսուցման լոյսին տակ:

Աստուածաշունչը Աստուածաշունչով հասկնալու այս սկզբունքին կարեւորութեան մենք պիտի անդրադառնանք՝ մեկնաբանական ուրիշ կանոններու քննութեան առիթով եւս:

3.- ԲՆԱԳԻՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՃՇՂՈՒՄՆԵՐ

Վերել նշուած երկու ընդհանուր սկզբունքներէն ետք, եւ բուն բնագիրի քննութեան աշխատանքին անցնելէ ետք, շատ կարեւոր է նաեւ գտնել կամ կազմել ապահով բնագիր մը:

Ուել տպուած բնագիր անպայմանօրէն վերջնական ու վաւերական չէ, մանաւանդ մեր հրատարակութիւններուն պարագային, որոնք քննական չեն, այսինքն հրատարակուած են մէկ կամ քանի մը ձեռագիրներու հիման վրայ, որոնք կրնան իրենց մէջ բազմաթիւ խանգարումներ ունենալ, ինչպէս՝ ձեռագիրը ընդօրինակող գրիչին կողմէ պատահական սխալներ, բառերու սխալ արտագրութիւն, անուններու այլափոխութիւն, կամ բառի մը կամ բառերու գիտակից թէ անգիտակից յաւելում կամ յապաւում, Աւետարաններու պարագային՝ մէկը միւսին հետ ներդաշնակելու փորձ, ելն:

Ուել լուրջ մեկնութեան համար անհրաժեշտ է ձեռագիրներու բաղդատութեան հիման վրայ պատրաստուած քննական բնագիր մը ունենալ: Եբրայերէն կամ Յունարէն բնագիրներուն պարագային արդէն կան այդպիսի քննական հրատարակութիւններ՝ գոյութիւն

ունեցող բոլոր ձեռագիրներու եւ նոյնիսկ պատառիկներու բաղդատութեամբ կազմուած:

Քննական բնագիր մը կարելոր է անոր համար, որ մեկնիչը ինք պէտք է ծանօթանայ ձեռագրական բոլոր տարբերակներուն, որոնք միայն քննական հրատարակութեան մէջ կարելի է գտնել, իսկ այդ տարբերակները յաճախ բնագիրին (կամ հեղինակին) բուն միտքը գտնելու իմաստով շատ լուսաբանիչ կրնան ըլլալ, եւ ատոր համար ալ մեկնիչը չի՛ կրնար զանոնք անտեսել:

Արդարեւ, թէպէտ քննական բնագիրը վերակազմողները նկատի կ'առնեն ձեռագիրներու մեծամասնութեան վկայութիւնը, ինչպէս նաեւ եկեղեցական հնագոյն գրականութեան մէջ երեւան եկող մեջբերումները, որոնք նոյնքան ծանրակշիռ վկայութիւն կրնան համարուիլ, եւ ըստ այնմ կը կազմեն «քննական» բնագիրը, բայց եւ այնպէս ռեւէ մէկը չի կրնար հարիւր տոկոսով մեզ երաշխաւորել, թէ ա՛յդ է հեղինակին գրիչէն դուրս եկած սկզբնական բնագիրը: Ահա թէ ինչու՝ մեկնիչը պէտք է իր սեփական քննութիւնը եւ իր սեփական ընտրութիւնը կատարէ, եթէ արդարացի հիմքեր ունի այդ ընտրութեան համար: Իսկ այդպիսի ընտրութիւն մը մեծ նշանակութիւն կրնայ ունենալ իր տալիք մեկնութեան համար, առնուազն՝ տարբեր իմաստային երանգներ կամ կարելիութիւններ գտնելու իմաստով, որոնք կրնան աւելի մօտիկ ըլլալ հեղինակին մտածողութեան:

4.- ՈՒՅԻ ԽՕՍՔ ՀԱՍԿՆԱԼ ԻՐ ՇՐՋԱԳԻԾԻՆ ՄԷՋ

Հին թէ՛ Նոր Կտակարանի ռեւէ գիրք որոշակի նպատակով ու ծրագիրով արձանագրուած գործ մըն է, առհասարակ, որ կը ներկայանայ դէպքերու, երեւոյթներու եւ խօսքերու տրամաբանական ներքին կապով մը, եւ ո՛չ թէ իբրեւ առանձին տրամադրութիւններու կամ անջատ իմաստուն խօսքերու պատահական եւ անկապակից մէկտեղում մը:

Մեկնութեան գործին մէջ բացարձակ անհրաժեշտութիւն է այս ճշմարտութիւնը մտքէ չհանելը: Իսկ ատիկա մեզ կը դնէ անխուսափելի պարտաւորութեան մը տակ, որ հետեւեալն է.-

Ոեւէ հատուած հասկնալու համար՝ անհրաժեշտօրէն պէտք է ուսումնասիրել ու գիտնալ գործին ընդհանուր կառոյցը, եւ հետեւիլ ամբողջութեան ներկայացուցած տրամաբանական ընթացքին, այդ ընդհանուրին մէջ ճիշդ տեղադրելու համար մեզ հետաքրքրող բաժինը կամ հատուածը:

Քննութեան այդ աշխատանքը պէտք է կատարուի երեք հանգրուաններով ու մակարդակներով: Նախ՝ նկատի առնելով մեզ հետաքրքրող հատուածին ընդհանուր շրջագիծը, ապա՝ հատուածին մօտաւոր շրջագիծը, եւ ի վերջոյ՝ անոր անմիջական շրջագիծը:

Ի՞նչ կը հասկնանք այս բացատրութիւններով.-

ա) Լայն կամ Ընդհանուր Շրջագիծը: Այս բացատրութեանք կը հասկնանք տուեալ գործին ընդհանուր կառոյցը (այսինքն՝ ամբողջ գործը կամ գիրքը), եւ այդ կառոյցին մէջ՝ մեզ հետաքրքրող հատուածին տեղը:

Այս աշխատանքը կը կատարուի՝ գործ մը իր ամբողջութեան մէջ կարդալով, եւ նոյնիսկ մէկէ աւելի անգամներ կարդալով, որպէսզի անոր ամբողջական պատկերը յստականայ մեր մտքին մէջ, եւ այդ ամբողջութեան յարաբերաբար տեսնենք մեզ հետաքրքրող հատուածին տեղը՝ ընդհանուրին մէջ, քննելով անոր կապը՝ նախորդ եւ յաջորդ բաժիններուն կամ հատուածներուն հետ:

Նամակներու պարագային, որոնք յաճախ հարցի մը կամ որոշ հարցերու անմիջական պատասխան են, պէտք է գտնել տուեալ հարցին կամ հարցերուն առիթով՝ ընդդիմադիրներու կամ հաւատացեալներու կողմէ յարուցուած առարկութեանց ընթացքը, եւ առաքեալներուն կողմէ տրուած բացատրութիւններուն կամ պատճառաբանութիւններուն ներքին օղակումը, դարձեալ հատուածներուն միջեւ ներքին տրամաբանական կապը գտնելու եւ ըստ այնմ ռեւէ հատուածի տեղն ու դերը որոշելու եւ անոր իմաստը ուղիղ հասկնալու համար:

Այսպէս, օրինակի համար, Ա.Կորնթացւոց 13րդ գլուխը սիրոյ մասին կը խօսի: Ինչո՞ւ արդեօք: Ինքն իր մէջ առանձին նիւթ մը կամ ճա՞ռ մըն է, թէ կապուած է նախորդ եւ յաջորդ գլուխներուն, եւ ըստ այնմ պէտք է արժեւորել:

բ) Նեղ կամ Մօտաւոր Շրջագիծը: Ընդհանուր շրջագիծը գտնելէ ու ճշդելէ ետք, մեր հայեացքը կը կեդրոնացնենք այն մեծ կամ լայն հատուածին վրայ, որ տուեալ գիրքին մէջ առանձին մաս մը կամ բաժին մը կը կազմէ եւ որուն բաղկացուցիչ մէկ մասն է քննութեան առած մեր հատուածը:

Այսօրուան արդի թարգմանութեանց կամ հրատարակութեանց մէջ յաճախ այդ մասերը յստակօրէն նշուած կ'ըլլան: Սկզբնական բնագիրներուն մէջ այդպիսի բաժանումներ չկան հարկաւ, բայց մարդկային տրամաբանութիւնը ինք կը պահանջէ ու կը կատարէ այդ բաժանումը, գիրքին դասակարգեալ եւ յստակ ուրուագիծը կազմելու համար: Այսպէս, օրինակ, Ծննդոց գիրքի սկզբնագրին մէջ մասերու եւ հատուածներու բաժանումներ չկան, բայց պարզագոյն իսկ ընթերցումով կարելի է տեսնել, որ առաջին երեք գլուխները մէկ ամբողջութիւն կը կազմեն՝ աշխարհի ստեղծագործութիւնը եւ մարդուն դրախտային վիճակն ու անկումը ներկայացնող. 4- -11 գլուխները մարդկութեան աճումն ու չարանալը, ջրհեղեղով բնաջնջուիլը եւ նոր ընծիւղումով ազգերու վերածուիլն ու տարածուիլը կը ներկայացնեն. 12- -15 գլուխները կը պատմեն Աբրահամի մասին. 25- -36 գլուխները կը պատմեն Յակոբ նահապետի եւ անոր զաւակներուն մասին. իսկ 37- -50 գլուխները՝ Յովսէփի եւ անոր կապուած նիւթերուն մասին:

Արդ, եթէ, օրինակի համար, կ'ուզենք քննութեան առնել Աբրահամի կեանքէն Իսահակի զոհագործման դրուագը, որ Ծննդոց 22րդ գլուխն է, ընդհանուր գիրքը նկատի առնելէ ետք (=ընդհանուր շրջագիծ) երկրորդ հերթին պէտք է այս հատուածը քննենք՝ 12- -15 գլուխներու շրջագիծին մէջ, որ իբրեւ Աբրահամի վերաբերող առանձին եւ ամբողջական բաժին՝ մեր քննելիք հատուածը շրջանակող մօտաւոր շրջագիծն է, անոր մէջ գտնելու համար տեղը մեզ հետաքրքրող հատուածին:

Նոյնպէս, օրինակ, Քրիստոսի Լերան Քարոզէն ունէ մէկ հատուած քննած ու մեկնած ատեն՝ կարելի չէ՛ անտեսել այդ քարոզին ամբողջութիւնը, որ մեր ընտրած հատուածին մօտաւոր շրջագիծը կը կազմէ, ի տարբերութիւն ընդհանուր շրջագիծէն, որ Աւետարանին ամբողջութիւնն է:

զ) Անմիջական Շրջագիծը: Անմիջական շրջագիծ կը կոչենք՝ մեր ընտրած հատուածին անմիջականօրէն նախորդող եւ յաջորդող հատուածները, որոնց հետ մեր բնագիրին առնչութիւնը շատ աւելի սերտ է եւ անմիջական:

Այս քննութիւնը կը կատարուի.-

1) Խօսքին մէջ նկատի առնելով տրամաբանական անցումները նշող եզրերը (յատկապէս շաղկապները), եւ լեզուական ու քերականական վերլուծումի ենթարկելով զանոնք:

2) Խօսքին մէջ քննութեան առնելով շաղկապիչ խօսքերը, որոնք կանխող եւ հետեւող բաժիններուն հետ տրամաբանական կապ ստեղծող ոճական կամ հոետորական տարրերն են (հարցումներ, տեսակէտի խտացումներ, բանալի-բառերու կրկնութիւն, եւլն):

Կը տեսնուի անմիջապէս, որ նման քննութեան մը ձեռնարկելու համար պէտք է գէթ տարրական ծանօթութիւն մը ունենալ Եբրայերէն (Հին Կտակարանին համար) եւ Յունարէն (Նոր Կտակարանին համար) լեզուներուն, ինչպէս նաեւ անոնց ոճական յատկանիշներուն եւ հոետորական հնարանքներուն մասին (որոնցմէ ոմանց համառօտակի պիտի անդրադառնանք ստորեւ): Այս մարզին մէջ Եբրայերէնի եւ Յունարէնի լաւ բառարանները երբեմն օգտակար կրնան ըլլալ: Մեկնողական լաւ գործերը եւս երբեմն ցուցմունքներ կ'ընեն այդ մասին:

Այս քննութիւնը շատ յաճախ կ'օգնէ նաեւ որ գտնենք մեզ հետաքրքրող հատուածին բուն՝ իսկական (գէթ մեզի համար) սկիզբը եւ աւարտը:

Այս կէտը լաւ հասկնալու համար պէտք է միշտ յիշել հետեւեալը.- Մենք առհասարակ կ'օգտագործենք Աստուածաշունչեր, գիտական բնագիր ըլլան անոնք թէ ժողովրդական հրատարակութիւններ, որոնք արդէն որոշ բաժանումներու ենթարկուած են: Հինէն ի վեր, քրիստոնէական եկեղեցիները Աստուածաշնչական գիրքերուն մէջ հատուածներու հնագոյն բաժանումներ կատարած են, ծիսական օգտագործման համար (ինչպէս կը տեսնենք Նոր Կտակարանի Գրաբար հրատարակութեանց մէջ, եւ ինչպէս որ անոնք կը ներկայանան ճաշոցներու մէջ): Միջին դարերուն կատարուեցաւ եւ ընդհանրացաւ գլուխներու եւ համարներու բաժանումը (առաջինը

կատարուած 13րդ դարուն, իսկ երկրորդը՝ 16րդ դարուն): Իսկ նորագոյն հրատարակութեանց մէջ ընդհանրացած երեւոյթ է՝ բնագիրը հրամցնել աւելի տրամաբանական բաժանումներով ու տիտղոսաւորումներով, որոնք սակայն կրնան տարբերիլ հրատարակութենէ հրատարակութիւն:

Արդ, կատարուած այդ բոլոր աշխատանքները գնահատելով հանդերձ՝ մեկնութեան գործին ձեռնարկողը առաջին հերթին պէտք է անտեսէ այդ բոլորը, գիտնալով որ երբեք բացարձակ ու վերջնական չեն այդ բաժանումները, եւ միշտ ալ կախում ունին զանոնք կատարող անհատներուն կամ խմբակներուն ենթակայական հասկացողութիւններէն: Մինչդէռ մեկնիչ անձը միշտ ալ իր դատողութեան պէտք է հետեւի առաջին հերթին, եւ ուստի ինք պէտք է փորձէ գտնել հատուածներուն կապը, ըստ այնմ իր գնահատումը եւ հասկացողութիւնը տալու համար:

Այսպէս, օրինակ, Ղուկաս 6.27-45 համարները, որոնք ընդհանրապէս երեք տարբեր հատուածներու (27-36, 37-42, 43-45) վերածուած են նորագոյն հրատարակութեանց մէջ, արդեօք իրարմէ անջատ խօսքէ՞ր են, թէ սերտօրէն կապուած են իրարու:

5.- ԵՐԵՒՈՒԹԱԿԱՆ ՄԽԱԼՆԵՐՈՒ ԿԱՄ ՀԱԿԱՍՈՒԹԵԱՆՑ ՊԱՐԱԳԱՅԻՆ՝ ՏՈՒԵԱԼՆԵՐՈՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿԱՏԱՐԵԼ

Յաճախ կը պատահի, որ նոյն դրուագը կամ երեւոյթը մեկէ աւելի անգամներ արձանագրուած գտնենք, ըլլա՛յ նոյն գիրքին մէջ, ըլլա՛յ տարբեր գիրքերու: Երբեմն կը պատահի նաեւ, որ այդպիսի կրկնակ արձանագրութեանց մէջ՝ պատմական կամ տեղեկագրական կարգի տուեալ մը կամ թիւ մը կամ խօսք մը՝ որոշ տարբերութեամբ երեւան գայ, սխալի կամ հակասութեան տպաւորութիւն մը ստեղծելով մեր մէջ: Նման երեւութեան հակասութիւններու պարագաներուն, նոյն դրուագին կամ տեղեկութեան վերաբերող բաժիններու համեմատութիւնը կ'օգնէ՝ հակասութիւն թուացող կնճիորը լուծելու:

Օրինակ, Բ.Թգ 24.10-14ը երբ կը կարդանք, կը տեսնենք որ Աստուած Գադ տեսանողին միջոցաւ երեք պատիժներ կ'առաջարկէ Դաւիթ թագաւորին, եւ այս երեք պատիժներէն առաջինն է՝ «եօթը

տարուան սով» (համար 13): Երբ նոյն դրուագին զուգահեռը կը կարդանք Ա.Մն 21.9-14ին մէջ, կը գտնենք որ Աստուած եօթը տարուան փոխարէն երեք տարուան սով կ'առաջարկէ: Հակասութիւն չկայ: Բացատրութիւնը գտնելը շատ դժուար չէ, սակայն, երբ նկատի ունենանք որ Գաղի բերնով այս առաջարկը եղած ատեն արդէն սովը կը տիրէր երկրին մէջ, աւելի ճշգրիտ ըլլալու համար՝ արդէն սովին 4րդ տարին էր (հմմտ. Բ.Թգ 21.1), եւ Ա.Մնացորդաց գիրքին խմբագիրը արդէն իսկ անցած 4 տարիները նկատի ունենալով՝ միայն 3 տարիներ կ'արձանագրէ, անով հասկնալով՝ իբրեւ դեռ շարունակուելիք երեք տարիներ:

Ծանօթ ուրիշ օրինակ մըն է՝ Յուդա Իսկարիոտացիի մահուան պարագան: Ի՞նչ կերպով տեղի ունեցաւ իր անձնասպանութիւնը, որ երկու տարբեր ձեւերով արձանագրուած կը ներկայանայ մեզի: Մատթէոս 27.5ը կ'ըսէ՝ թէ Յուդա քահանայապետներէն ու ծերերէն իր ստացած երեսուն «արծաթը տաճարին մէջ ձգեց ու դուրս ելաւ, եւ գնաց ինքզինք խեղդեց», մինչդեռ Գործք Առաքելոց գիրքին մէջ կը պատմուի, թէ Յուդա իր «անիրաւութեան վարձքով ազարակ մը ստացաւ, ու գլխիվայր իյնալով՝ մէջտեղէն ճեղքուեցաւ, եւ իր փորոտիքը դուրս թափեցաւ» (1.18): Արդ, ո՞ր մէկն է ուղիղը. մէկը միւսին չի՞ հակասեր արդեօք: Վստահաբար՝ ո՛չ: Յստակ է որ Յուդա ինքզինք կախեց եւ կախուելէն ետք՝ հաւանաբար պարանիւն փրթելովը՝ գլխիվայր ինկաւ, որ՝ նայած թէ ի՞նչ բանի վրայ ինկաւ՝ կրնար պատճառ ըլլալ փորին պատռուելուն եւ փորոտիքին դուրս թափելուն:

Նոյնպիսի երեւութական հակասութիւն մը կը գտնենք Պօղոս առաքեալի դարձի պատմութեան մէջ: Դամասկոսի ճամբուն վրայ Քրիստոս երեւցաւ եւ խօսեցաւ իրեն: Արդ, Ղուկաս Աւետարանիչ պատմած ատեն կ'ըսէ. «Իսկ այն մարդիկը, որոնք իրեն հետ կ'երթային, ապշած կեցած էին. միայն ձայնը կը լսէին, բայց մէ՛կը չէին տեսներ» (Գրծ 9.7): Աւելի ուշ, երբ Պօղոս ինք այս երեւումը կը պատմէ Երուսաղէմի տաճարին շրջափակին մէջ զինք լսող Հրեաներուն, կ'ըսէ. «Անոնք որ ինծի հետ էին՝ լոյսը տեսան ու վախով լեցուեցան, սակայն ինծի խօսողին ձայնը չլսեցին» (Գրծ 22.9): Կը թուի՝ թէ տրամագծօրէն հակառակը կը հաստատուի այստեղ: Սակայն բացատրութիւնը դժուար չէ գտնել, երբ աւելի

մօտէն կը քննենք եւ բառերուն ուշադրութիւն կը դարձնենք: Որովհետեւ «ձայն» բացատրութիւնը կը նշանակէ թէ՛ «հնչումը, ձայնը, արձագանգը», եւ թէ՛ «խօսքը, խօսուածը». առաջին բնագիրին մէջ առաջին իմաստով գործածուած է, մինչ երկրորդին մէջ՝ երկրորդ իմաստով (հմմտ. Յի 12.28 եւ 29): Գալով տեսնելու կամ չտեսնելու հարցին, կը դիտենք՝ որ առաջին բնագիրին մէջ անձի մասին կը խօսուի, «մէ՛ կը չէին տեսներ», այսինքն՝ Ղուկաս կ'ըսէ՝ թէ ընկերակիցները չտեսան Յիսուսը, թէպէտ մեզի չ'ըսեր՝ թէ արդեօք իրենց շուրջ փայլատակող լոյսը չտեսա՞ն. մինչդէռ Պօղոս ինք կ'ըսէ՝ թէ իրեն ընկերացողները փայլատակող այդ լոյսը տեսան, թէպէտ չի ճշդեր՝ թէ տեսա՞ն նաեւ խօսող անձը՝ Քրիստոսը, որ հաւանական չէ, որովհետեւ այլ ուրեք ալ երբ Պօղոս իր սեփական աչքերով Քրիստոսը տեսած ըլլալուն մասին կը խօսի՝ երբեք չ'ակնարկէր ուրիշներու, որոնք իր հետ նոյն բանը տեսած ըլլան (Ա.Կր 9.1, 15.8: Հմմտ. Գրծ 22.14):

Այսպիսի բազմաթիւ պարագաներ կարելի է գտնել Հին թէ՛ Նոր Կտակարաններուն մէջ, որոնք սակայն իսկական հակասութիւններ չեն եւ բացատրելի են նոյնինքն Աստուածաշնչական տուեալներով, երբ քննուին ուշադիր կերպով եւ արթուն մտքով:

6.- ՆԿԱՏԻ ԱՌՆԵԼ ԳԻՐՔԻՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Կարելոր սկզբունք է՝ նկատի առնել գիրքին նպատակը եւ անոր լոյսին տակ հասկնալ խօսքերը եւ մութ թուացող բացատրութիւնները: Այս սկզբունքին կիրարկումը, ինչպէս պիտի տեսնենք, ինքնին երեւութականօրէն հակասութիւն թուացող շատ մը հարցեր կը լուծէ բնական ճամբով:

Ընդհանուրէն սկսելով, Աստուածաշունչին գրութեան ընդհանուր նպատակը բացայայտուած կը գտնենք Հռոմայեցոց (15.4: Հմմտ. 4.23-24), Ա.Կորնթացոց (10.11: Հմմտ. 9.9-10) եւ Բ.Տիմոթէոսի (3.16-17) նամակներուն մէջ:

Առանձին գիրքի մը նպատակը երբեմն բացայայտուած կը գտնենք նոյնինքն գիրքին մէջ: Այսպէս, օրինակ, Առակաց իր նպատակը կը բացայայտէ 1.1-4ին մէջ: Աւետարաններուն նպատակը խտացած կը գտնենք Յի 20.31ին մէջ: Բ.Պետրոսի 3.1-2ին

մէջ Առաքեալը կը պարզէ իր գոյգ նամակներուն նպատակը: Իսկ աւելի յաճախ, երբ գիրքը ինք չի բացայայտեր, անոր նպատակը կը գտնենք՝ տուեալ գիրքը բազմիցս կարդալով եւ ուսումնասիրելով, փնտռելով եւ գտնելով անոր գրութեան դրոյապատճառը (օրինակ՝ Սաղմոս 3, կամ 18, կամ 34, կամ 21) կամ ինչ գործածութեան սահմանուած ըլլալը (օրինակ՝ «Աստիճանաց» Սաղմոսներ – 120-134):

Աւելի կարեւոր է, յաճախ շատ մը խօսքերու կամ յայտարարութիւններու ներքին դիտումը կամ բուն նպատակը հասկնալ, որովհետեւ ուղիղ չհասկցուելու պարագային՝ կրնայ մեզի հակասութիւն թուիլ Սուրբ Գրական ուրիշ յայտարարութեան կամ սկզբունքի մը:

Օրինակ, Պօղոս Առաքեալ Ամբակում մարգարէի բառերով կը յայտարարէ՝ թէ *«Արդարք իր հաւատքով պիտի փրկուի»* («արդարն ի հաւատոց կեցցէ» - Ամբ 2.4) եւ ո՛չ թէ Օրէնքին պատուիրած գործերը կատարելով (տե՛ս Հո 1.17 եւ 3.20-22,28 եւ Գղ 2.16 եւ 3.11): Ասոր դիմաց, Յակոբոս Առաքեալ կը յայտարարէ թէ *«Հաւատքը առանց գործերու՝ մեռած է»* (2.20-26 եւ հետեւաբար՝ թէ *«մարդ գործերով կ'արդարանայ եւ ո՛չ թէ միայն հաւատքով»* (2.24):

Երկու տարբեր եւ հակասական սկզբունքն է՞ր են ասոնք: Ո՛չ: Ահա թէ ինչո՛ւ.-

1) Նախ, յիշեալ նամակներուն ամբողջական ընթերցումով երբ կը փնտռենք իւրաքանչիւրին դիտումը, կը տեսնենք որ Պօղոս առհասարակ կը պայքարի հրեամիտ եւ հին Օրէնքին ու հրեական ասանդութեանց տառացի կատարման հակամետ մարդոց դէմ, որոնք միայն Օրէնքի գործադրութեամբ արդարացման կը հաւատային: Յստակ կ'ըլլայ իր շեշտը՝ դրուած միայն հաւատքին վրայ: Միւս կողմէ, Յակոբոս կը պայքարի քրիստոնէական համայնքին մէջ երեւցող թուլութիւններուն եւ այնպիսի մարդոց դէմ, որոնք հաւատքի մակերեսային հասկացողութեամբ մը՝ կը մերժէին ոեւէ բարի գործի արժէք տալ, պատճառ դառնալով անկարգ ու քմահաճ վարմունքներու: Ասկէ՝ իր շեշտը հաւատքի գործնականացման վրայ, կամ՝ այլ խօսքով գործերուն վրայ:

2) Երկրորդ, յիշեալ յայտարարութեանց եւ նոյնիսկ առանձին նամակներու սահմանէն անդին անցնելով, կը տեսնենք որ Պօղոս ինք առաջին օրինակը տուողն է հաւատքի արտայայտութիւնը եղող գործերու, եւ նաեւ յաճախակիօրէն կը շեշտէ՝ թէ լոկ հաւատքը ոչինչ է, եւ թէ Քրիստոսի սիրով լեցուած մարդը ինչպիսի գործերու կը մղուի բնականօրէն (տե՛ս Ա.Կր 13.1-7: Հմմտ. Ա.Տմ 6.7.19: Բ.Տմ 3.17: Տիտ 2.13-14, 3.1,8 եւ 14, եւլն): Իսկ Յակոբոս Առաքեալի համար յստակ է արդէն՝ որ երբեք հաւատքը չ'առանձնացնէր գործերէն, եւ բնաւ անկարելոր չի սեպեր գայն:

Արդ, իւրաքանչիւր առաքեալի դիտումը եւ իւրաքանչիւր նամակի նպատակը գիտնալէ ետք՝ պարզ կը դառնայ հետեւութիւնը, թէ չկայ՝ հակասութիւն, այլ՝ ընդհակառակը՝ կատարեալ համամտութիւն մը երկուքին միջեւ, որով երեւութականօրէն իրարու բաղխող խօսքերը հանդէս կու գան որպէս իրարու ներդաշնակ եւ իրարու լրացուցիչ սկզբունքներ:

Նոյնն է պարագան շատ մը ուրիշ երեւութական հակասութեանց, որոնք շուտով կը լուծուին, երբ կը հասկնանք ընդհանուր գործին կամ առանձին խօսքին անմիջական եւ հիմնական նպատակը:

7.- ԳՐԱԿԱՆ ԿԱՌՈՅՑԻ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

Մեկնութեան համար շատ էական կարեւորութիւն կը ներկայացնէ նաեւ գործի մը կամ հատուածի մը կառոյցին բնութիւնը կամ վերլուծումը:

Գիտենք որ Աստուածաշունչի գիրքերը չեն գրուած իբրեւ զուտ գրական գործեր, միայն արուեստի մտահոգութիւններէ մեկնած կամ գեղագիտական նկատումներէ թելադրուած: Սակայն, այդուհանդերձ, իրենց մէջ կ'արտացոլացնեն իրենց ժամանակի գրական որոշ ըմբռնումներն ու ճաշակները եւ իրենց ժամանակի հռետորական-ճարտասանական արուեստի շատ մը հնարանքները: Այդպիսի հնարանքներ են.-

- Նիւթերու խմբումը:
- Ժամանակ առ ժամանակ՝ որոշ նիւթերու ամփոփումները:

- Նիւթերու որոշակի դասաւորումը (ժամանակագրական թէ աստուածաբանական մտահոգութիւններով):
- Բառախաղերը:
- Կրկնակի (Inclusio) օգտագործումը:
- Բառադարձի (Chiasmus) լայն գործածութիւնը, եւլն:

Այսպիսի հնարանքներու ծանօթացումը շատ կարելոր է մեկնիչին համար եւ անհրաժեշտ՝ մեկնութեան գործին համար, որովհետեւ օգտագործուած իւրաքանչիւր հնարանք ինքնին արտայայտութիւնն է ներքին հետաքրքրութեան մը (հեղինակին հոգեմտաւոր պատրաստութիւնը, մօտեցումը եւ աշխարհահայեացքը բացայայտող) կամ դիտումի մը (առարկայական, ջատագովական կամ աստուածաբանական մտահոգութիւններ):

Գրական կառոյցին վերաբերող վերոյիշեալ բոլոր տարրերուն մասին, ինչպէս նաեւ այդ տարրերուն եւ կառոյցի յայտնաբերման այլ տարրերուն մասին աւելի մանրամասնեալ բացատրութիւններ եւ օրինակներ տուած ենք մեր «Աստուածաշունչին Գրական Քննութիւնը» գործին առաջին գլուխին մէջ, եւ ուստի ուսանողներն ու հետաքրքրուողները այնտեղ կը յղենք լայն ծանօթութեան համար:

8.- ԲԱՌԵՐԸ ՀԱՍԿՆԱԼ ԻՐԵՆՅ ԲՆԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏՈՎ

Առհասարակ ռեւէ բառ կամ խօսք նկատի առնել իր բնական իմաստով, նկատի ունենալով՝ որ Սուրբ Գրոց հեղինակներ գրած են հասկցուելու համար, եւ հասկցուելու՝ ժողովրդային լայն զանգուածներուն կողմէ: Այլ խօսքով, նպատակ չեն ունեցած անհասկնալի ու խորհրդաւոր մնալ, ինչպէս ոմանք կրնան ենթադրել: Անշուշտ՝ այս կանոնը երբեմն իր շեղումն ալ ունի, եւ տուեալ պարագաներուն խօսքին շրջագիծը ինք կ'ըսէ մեզի:

Բայց կարելոր է զանազանել «բնական իմաստ»ը՝ «տառացի իմաստ»էն: Անհրաժեշտ է շեշտել, որ խօսքի մը բնական իմաստը միշտ տառացի իմաստը չէ, այլ այն իմաստը (փոխաբերական, պատկերաւոր, կամ խորհրդանշական), որ տուեալ լեզուն անոր կու

տայ որոշ դարձուածքներու մէջ (ճիշդ ինչպէս է պարագան Հայերէնի մէջ²⁹):

Օրինակ.- Ծննդոցի 6.6ին մէջ «Մարմին» կը նշանակէ *մարդ*, «Ճամբայ» կը նշանակէ *ապրելակերպ*: Ղուկաս 1.69ի մէջ «եղջիւր» [փրկութեան] կը նշանակէ *արքայական ոյժ, զօրութիւն*, «Տուն» կը նշանակէ *ընտանիք* կամ *ժառանգորդներ*, եւլն:

Վերոյիշեալ բացատրութիւնն ու օրինակները ցոյց կու տան, թէ ո՛րքան անհրաժեշտ է ծանօթանալ եբրայերէնի (Հին Կտակարանի պարագային) եւ Յունարէնի (Նոր Կտակարանի պարագային) ոճական կամ դարձուածաբանական որոշ երեսներուն, եւ մանաւանդ՝ գործածուած խորհրդանիշներուն ու փոխաբերութիւններուն, եւ ըստ այնմ ալ բառերուն իմաստը ճշդել՝ ըստ խօսքի ընդհանուր շրջագիծին եւ իմաստին: Այսպէս, օրինակ.-

ՀԱԻԱՏՔ կրնայ նշանակել.-

- *հաւատայիք* կամ *ուսուցում* (տե՛ս Գղ 1.23), կամ
- *ապացոյց* կամ *հաւաստիք* (Գրծ 17.31), կամ
- *համոզում* (Հռ 14.23):

ՄԱՐՄԻՆ կրնայ նշանակել.-

- *անձ* (Հռ 3.20), կամ
- *մարդ* (Ես 40.5: Ա.Տմ 3.16) կամ
- *զգայական կեանք* (Եփ 2.3), կամ
- *Հրէական արարողական կեանք* (Գղ 3.3), եւլն:

ԱՐԻԻՆ կրնայ նշանակել.-

²⁹ Այսպէս օրինակ, երբ «երկինքէն ինկած» կ'ըսեն մէկու մը համար, որ շուրջինները զբաղեցնող խնդիրէ մը ամբողջութեամբ անտեղեակ է, «երկինք» բառը իր տառացի իմաստով գործածած չեմ ըլլար, թէպէտ բառը իր բնական իմաստէն տարբեր (=այլաբանական) իմաստ մը չ'առնէր: Նոյնպէս, «տասը (կամ ուել թիւ) արհեստաւոր (կամ ուել այլ մասնագիտութիւն ունեցող) գրպանէն հանել» դարձուածքին մէջ «գրպան» բառը իր սովորական իմաստը չունի եւ տառացիօրէն գրպանէն բան մը հանելու հարց չկայ, այլ կը նշանակէ՝ տասը այդպիսի արհեստաւորէ աւելի լաւ գիտնալ բան մը: Դարձեալ, օրինակ, «անդուռ բերան» դարձուածքին մէջ «դուռ» բառը իր բնական բայց ո՛չ տառացի իմաստովը գործածուած է, մէկու մը համար՝ որ գաղտնիք պահել չի գիտեր, եւլն:

- *յանցանք* (Մտ 27.24-25), կամ
- *ծագում* (Գրծ 17.26), կամ
- *գոհագործում* կամ *մահ* (Հո 5.9: Եփ 1.7), եւլն:

Այս մասին առանձին պիտի խօսինք նաեւ՝ երբ անդրադառնանք Աստուածաշունչին մէջ օգտագործուած համեմատութիւններուն, փոխաբերութիւններուն եւ խորհրդանիշներուն, եւ անոնց նշանակութիւնը երեւան հանելու կերպին:

9.- ԲԱՌԵՐՈՒ ԻՒՐԱՅԱՏՈՒԿ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐԱԳԱՅԻՆ ԶՈՒԳԱՀԵՌՆԵՐ ՓՆՏՈՒԵԼ

Յաճախ բանալի բառի մը ուղիղ հասկացողութիւնը էական նշանակութիւն կրնայ ունենալ մեզի համար: Այս պարագային սկզբունքն է.- Իւրայատուկ ձեւով գործածուած ռեւէ առանձին բառի բացատրութեան կամ լուսաբանութեան համար զուգահեռներ փնտռել Սուրբ Գրոց մէջ:

Այսպէս, օրինակի համար, Գղ 3.27ի մէջ Առաքեալը կը խօսի անոնց մասին՝ որոնք «գՔրիստոս հագած են»: Ի՞նչ կը նշանակէ գՔրիստոս հագնիլ: Մեր հասկացողութիւնը դիւրացնելու համար նախ ընդհանրապէս կը փորձենք գտնել համարներ, որոնք զգեստ կամ հագուիլ բառերուն փոխաբերական իմաստները կ'ընծայեն մեզի. եւ կը գտնենք, որ զգեստ կամ հանդերձ բառերը, եւ ուստի հագնիլ բայը, առհասարակ բարոյական նկարագրի կը վերաբերին, բարոյական վիճակ կ'արտայայտեն (տե՛ս Յտ 3.4-5, 6.11, 7.13-14: Հմմտ. Յդ 23): Հետեւաբար, նախ յստակ կը դառնայ որ Գղ 3.27ին մէջ բարոյական վիճակի մը մասին է որ կը խօսուի:

Իսկ թէ ի՞նչ է այդ բարոյական վիճակը՝ ճշդենք այլ կարգի զուգահեռներով: Այսպէս, երբ մեր բնագիրը բաղդատութեան կը դնենք Հո 13.12-14ի կամ Եփ 4.24ի կամ Կղ 3.2-14ի հետ, կը տեսնենք որ առաջինին (Հո 13.12-14) մէջ «լոյսի զէնքերը հագնիլ» կամ «Տէր Յիսուս Քրիստոսը հագնիլ» կը նշանակէ՝ պարկեշտութեամբ ապրիլ, այսինքն՝ հեռու մնալ անառակութենէ եւ գինովութենէ, պոռնկութենէ եւ պղծութենէ, հակառակութենէ ու նախանձէ. մէկ

խօսքով՝ զգայարանական ցանկություններ: Երկրորդին (Եփ 4.24) մեջ՝ կը նշանակէ միտքով նորոգուիլ, արդար եւ ճշմարտապէս մաքուր ըլլալ: Իսկ երրորդին (Կղ 3.2-14) մեջ՝ կը նշանակէ Աստուծոյ գիտութեամբը նորոգուիլ եւ ըլլալ զթած, ողորմած, քաղցր, խոնարհ, հեզ, համբերատար ու ներողամիտ, եւ մանաւանդ՝ սիրով լեցուած: Կը հասկնանք, հետեւաբար, թէ «զՔրիստոս հագնիլ»ը բանաստեղծական գեղեցիկ բացատրութիւն մը չէ պարզապէս, այլ կը նշանակէ՝ բարոյական նոր նկարագիր ու նոր վարքագիծ ունենալ:

Չուզահեռներով որոշ լուսաբանութիւն փնտռած աստէն պետք է միշտ յիշել, սակայն, որ ռեւէ բառ կրնայ ամբողջովին նոյն ձեւով եւ նոյն իմաստով գործածուած չըլլալ թէ՛ նոյն գործին եւ թէ՛ տարբեր գիրքերու մէջ, մանաւանդ՝ երբ տարբեր ժամանակներու գործեր են բաղդատութեան դրուածները:

Այսպէս, օրինակ, զոչալ բայը տարբեր նշանակութիւն ունի Հին Կտակարանին մէջ, եւ տարբեր՝ Նոր Կտակարանի գիրքերուն մէջ: Նոր Կտակարանի մէջ ընդհանրապէս մեղքի գաղափարին առնչուած է եւ կը նշանակէ՝ ցաւ զգալ կատարուած մեղքին համար (Ղկ 11.32 հմմտ. Յվն 3.10, Գրծ 2.37), մինչդեռ Հին Կտակարանի մէջ անիկա տարբեր գործածութիւններ ունի, եւ թեպէտ Նոր Կտակարանեան իմաստը հոն ալ գտնենք, բայց երբ կը գործածուի Աստուծոյ համար՝ գլխաւորաբար կը նշանակէ՝ որոշումը կամ մտադրութիւնը փոխել, եւ ուստի կապ չունի մեղքին կամ յանցանքին կամ սխալին հետ (տե՛ս Բ.Թգ 12.22: Յվլ 2.14: Ամն 7.3,6: Յվն 3.9: Հմմտ. Հո 11.29): Իսկ այս՝ որոշումը կամ մտադրութիւնը փոխելը իր ուղիղ իմաստին մէջ հասկնալու համար, այլ զուգահեռներ փնտռելով կը գտնենք՝ թէ Աստուծոյ համար «զոչալ»ը երբեք իր բնութեան, իր հիմնական յատկանիշներուն (=ստորոգելիներուն) կամ իր ծրագիրին մէջ փոփոխութիւն չի նշանակէր, որովհետեւ «Իսրայէլի Ապաւէնը սուտ չի խօսիր ու չի զոչար, որովհետեւ անիկա մարդ չէ՝ որ զոչայ» (Ա.Թգ 15.29: Հմմտ. համար 11), այլ՝ նոյնինքն հաւատարմութիւն կը նշանակէ իր անփոփոխ բնութեան, որ կատարեալ բարին է եւ մշտականօրէն կ'ատէ, կը մերժէ, կը դատապարտէ ու կը պատժէ ինչ որ չար է, եւ

հաւատարմութիւն է իր փրկագործական յաւիտենական ծրագիրին, որով անմիջապէս կը ներէ գոջացող մեղաւորին ու չարագործին:

Նոյն բանը կրնայ պատահիլ նաեւ ուրիշ բառերու պարագային եւ իրարու ժամանակակից գրողներու համար եւս:

10.- ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐՈՒ ԶՈՒԳԱՀԵՌՆԵՐ ՓՆՏՌԵԼ

Ուել Աստուածաշնչական միտքի կամ գաղափարի համար, որ մութ է կամ խնդրական, լուսաբանութիւն փնտռել՝ դարձեալ զուգահեռներ գտնելով Սուրբ Գրոց մէջ: Այս պարագային զուգահեռը անպայման բառացի չէ, որովհետեւ գաղափարներու զուգահեռ է:

Այսպէս, օրինակ.- Մտ 16.18ին մէջ ի՞նչ կը նշանակէ «*այս վէմին վրայ*»: Նախ, Գրաբարի մէջ Յիսուսի կողմէ Պետրոսին տրուած անունն է՝ վէմ, մինչ Յունարէնի մէջ երկու տարբեր բառեր են petros = քար (կամ ժայռաբեկոր) եւ petra = վէմ, ժայռ: Քրիստոս առաջինը (որ արական է) յատուկ անունի պէս, անշուշտ իր Արամերէն Կեփաս ձեւով, կու տայ Անդրէասի եղբայր Սիմոնին, որ այնուհետեւ կը մականուանուի Պետրոս: Բնագրային հարցը հետեւեալն է, սակայն.- «Այս վէմին վրայ պիտի շինեմ իմ եկեղեցիս» խօսքին մէջ *վէմ* բառով ի՞նչ կը հասկնանք, Պետրոս՞ սը, թէ՛ այլ բան:

Քանի որ խնդրական է իմաստը, կը սկսինք փնտռտութի: Նոյնինքն Պետրոս Առաքեալի Ա.Թուղթին 2րդ գլխուն մէջ Քրիստոս կոչուած է «*կենդանի վէմ*» (համար 6), որուն վրայ կը շինուին հաւատացեալները՝ կենդանի քարերու պէս: Պօղոս Առաքեալ Եփեսացոց 2րդ գլխուն վերջաւորութեան (2.19-22) Քրիստոսի եկեղեցիին մասին խօսելով կ'ըսէ.-

«Հետեւաբար այլեւս Աստուծոյ համար օտար եւ խորթ չէք, այլ Աստուծոյ ժողովուրդին հետ համաքաղաքացի էք եւ Աստուծոյ ընտանիքին հարազատ անդամները: Մասերն էք այն մեծ կառոյցին, որուն հիմը առաքեալներն ու մարգարէներն են [կամ, թերեւս աւելի ճիշդ կ'ըլլայ թարգմանել՝ *որ շինուած է առաքեալներուն եւ մարգարէներուն դրած հիմին վրայ*], եւ որուն անկիւնաքարը ինք՝ Քրիստոս Յիսուս է: Իրմով է որ ամբողջ կառոյցը ներդաշնակ միասնութեամբ մը կ'աճի եւ Տիրոջ սեփական սուրբ տաճարը կը

դառնայ: Անոր միացած՝ դուք ալ բոլորին հետ միասին Աստուծոյ
բնակարան կը դառնաք Սուրբ Հոգիին միջոցաւ»:

Այստեղ թեպէտ առաքեալներն ու մարգարէները *հիմ* կոչուած
են, բայց կը շեշտուի՝ թէ անկիւնաքարը Քրիստոս է (հմմտ. Մտ
21.42-44): Իսկ նոյն Պօղոս Առաքեալը Ա.Կորնթացոց 3.10ին մէջ
առաքեալի իր պաշտօնը *ճարտարապետի* պաշտօն կը կոչէ եւ
կ'ըսէ. «*Բմաստուն ճարտարապետի պէս հիմ դրի*». բայց ի՞նչ հիմ՝ կը
ճշդէ յաջորդ համարով. «*Որովհետեւ ոեւէ մէկը չի կրնար ուրիշ հիմ
դնել՝ քան Աստուծոյ միակ հիմը, որ է Յիսուս Քրիստոս*»: Այս
բոլորէն յստակօրէն կը հետեւի, որ Մտ 16.18ին մէջ «*այս վէմին*»
բացատրութիւնը չի վերաբերիր Պետրոսի, այլ իրեն՝ Քրիստոսի³⁰:

Գաղափարներու լուսաբանութեան պարագային երբեմն
անմիջական զուգահեռ չենք գտներ: Ի՞նչ կ'ընենք այդ պարագային:
Նման պարագաներուն՝ մեզ հետաքրքրող միտքը կամ համարը կը
փորձենք դնել Աստուածաշունչի ընդհանուր ուսուցման լոյսին
տակ, արտառոց եւ ընդհանուր ոգիէն խոտորող քմահաճ
եզրակացութիւններ չհանելու համար:

Այսպէս, օրինակ.- Ժդ 3.19-20 համարները խնդրական կը թուին
ոմանց համար, որովհետեւ այն տպաւորութիւնը կու տան՝ թէ
անասուններու եւ մարդոց հոգին նոյնն է եւ երկուքն ալ կը մեռնին:
Արդ, մարդուս հոգին անմահ է, թէ մահկանացու: Նախ խօսքը իր
անմիջական շրջագիծին մէջ կարդալով ու քննելով՝ կը տեսնենք թէ
ներշնչեալ հեղինակը այս հատուածին մէջ հաստատում մը չէ՝ որ
կ'ընէ, այլ խորհրդածութիւն մը, որ աւելի հարցադրում է՝ քան
պատասխան («Ո՞վ գիտէ, թէ մարդոց հոգիները վեր կ'ելլեն եւ

³⁰ Լեզուական վերլուծումը եւս մեզ նոյն եզրակացութեան կրնայ առաջնորդել: Ինչո՞ւ Քրիստոս
չ'ըսէր՝ «ԱՅԴ վէմին», եւ կ'ըսէ՝ «ԱՅՍ վէմին», որ բնական բացատրութեան կերպ մը պիտի
չըլլար՝ եթէ Պետրոսի վերաբերէր: Երբայական մտածողութեան ու լեզուին մէջ, իբրեւ ոճական
յատկանիշ, յաճախ «ԱՅՍ» ցուցական ածականը կը նշէ նոյնինքն խօսող ենթական, որ իր
անունը չի տար եւ կամ չ'ուզէր ուղղակի ակնարկութիւն ընել իր անձին: Այլ խօսքով, «ԱՅՍ»ը կը
փոխարինէ «ԵՍ» անձնական դերանունը կամ «ԻՍ» ստացական ածականը: Օրինակ, 34րդ
Սաղմոսին մէջ Դաւիթ իր անձին մասին խօսելով՝ կ'ըսէ. «*Այս աղքատը աղաղակեց, եւ Տէրը
լսեց անոր եւ իր բոլոր նեղութիւններէն փրկեց զայն*» (համար 6), փոխանակ ըսելու՝ «*Ես
աղքատս՝ աղաղակեցի եւ Տէրը լսեց...*»: Նոյնպէս, օրինակ, իր Աւետարանին վերջին տողերուն
մէջ Յովհաննէս աւետարանիչ առաքեալը կը գրէ. «*Այս աշակերտն է՝ որ կը վկայէ այս
բաներուն մասին...*» (21.24), փոխանակ յայտնապէս իր անունը տալով ըսելու՝ «*Ես Յովհաննէս,
կը վկայեմ այս բաներուն մասին*», ինչպէս կ'ըսէ Յայտնութեան գիրքին մէջ (տե՛ս 1.9, 22.8 եւ 18):

անասուններուն ոգիները վար՝ գետինը կ'իջնեն» - համար 21): Երկրորդ, հեղինակը յստակ կ'ընէ, որ անասուններուն հետ իր կատարած համեմատութիւնը կը վերաբերի ո՛չ թէ բոլոր մարդոց, այլ՝ անհաւատ եւ անօրէն մարդոց, *«Որոնք պիտի տեսնեն՝ որ իրենք անասուններ են»* (համար 18: Հմմտ. Սղ 49.12 եւ 20): Այս վերջին խօսքը արդէն ինքնին ցոյց կու տայ, որ խօսքը տառացիօրէն պէտք չէ առնել: Բայց նոյնիսկ եթէ խօսքին իմաստը մութ կամ խնդրական նկատենք, գուգահեռները կը փարատեն ամէն մթութիւն: Նոյն ժողովողի հեղինակը մարդու մահուան մասին խօսած ատեն՝ կ'ըսէ. *«Մարդ իր յաւիտենական տունը կ'երթայ»* (12.5). Իսկ ի՞նչն է արդեօք այդ յաւիտենական տունը, գերեզմանը, թէ երկինքը: Ճշդումը կու գայ երկու համար ետք. *«Այն ատեն հողը երկիր պիտի դառնայ՝ [տաջուան] եղածին պէս, եւ հողին պիտի դառնայ Աստուծոյ, որ տուաւ զայն»* (12.7): Կասկած չի մնար, թէ հողին անմահ է, ինչպէս Աստուածաշունչի ընդհանուր ուսուցումն ալ կը վկայէ այդ մասին (հմմտ. Յոբ 12.10: Մտ 10.28: Ա.Թս 5.23: Եբր 12.22-23: Յլտ 6.9-11 եւլն):

Ուրիշ օրինակ.- Առակաց գիրքին 16.4ը կ'ըսէ. *«Տէրը ամէն բան իր նպատակին համար ստեղծեց, եւ ամբարիշտն ալ՝ ձախորդ (=դժբախտութեան) օրուան համար...»*: Բառերուն իմաստը յստակ է. Աստուած ամէն բան նպատակով մը ստեղծեց. նոյնիսկ ամբարիշտը նպատակի մը պիտի ծառայէ: Բայց ի՞նչ կը նշանակէ՝ *«դժբախտութեան օրուան համար [ստեղծեց]»*: Նոյն միտքը մօտաւոր բառերով կը գտնենք Բ.Պետրոսի 2.9ին մէջ, որ կ'ըսէ. *«Տէրը գիտէ բարեպաշտները փորձութենէ ազատել, եւ անիրաւները տանջանքի համար դատաստանի օրուան պահել»*: Ինչպէս համեմատութենէն անմիջապէս կը հետեւի, «դժբախտութեան օր»ը դատաստանի օրն է: Արդ, Աստուած ամբարիշտը ստեղծեց՝ որ զայն դատապարտէ՞ դատաստանի օրը: Այսպիսի մեկնութիւն մը կամ հասկացողութիւն մը չ'արդարանար Աստուածաշունչի ընդհանուր ուսուցման լոյսին տակ, որ լաւագոյնս կ'արտացոլայ Եզեկիէլի մարգարէութեան մէջ (18.20-32, մանաւանդ՝ 23: Հմմտ. 33.7-16: Եր 26.2-3, 36.2-3: Հո 9.22ջ: Ա.Տմ 2.4: Բ.Պտ 3.9): Հետեւաբար մեր բնագիրը կարելի չէ հասկնալ այլապէս: Իսկ համարին վերջաւորութիւնը պէտք է հասկնալ թէ Աստուած իր դատաստանին օրը նոյնիսկ ամբարիշտները պիտի

ծառայեցնէ իր նպատակին, այսինքն փրկագործակա՛ն իր նպատակին:

11.- ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ, ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇՆԵՐՈՒՆ ԸՆՏԵԼԱՆԱԼ

Ի վերջոյ, Աստուածաշունչը հարուստ է նաեւ պատկերաւոր լեզուով եւ խորհրդանիշներով: Այս պատկերներու կամ խորհրդանիշներու լեզուին ընտելանալը շատ կարեւոր է մեկնիչին համար. իսկ անոնց ճշգրիտ կամ ամենէն հաւանական իմաստը կրնանք գտնել՝ դարձեալ զուգահեռներ փնտռելով (այս անգամ՝ պատկերներու կամ խորհրդանիշներու գործածութեան զուգահեռներ):

Յաճախ այդ իմաստը բացայայտուած կը գտնենք մէկ կամ միւս բնագիրին մէջ, որ կրնանք կոչել բանալի հատուած: Այսպէս, օրինակ, Հո 2.25-29 կը խօսի անթլփատութեան եւ թլփատութեան մասին: Ի՞նչ պէտք է հասկնանք այդ բացատրութիւններուն տակ. պարզապէս մարմնով թլփատուած ըլլալը կամ չըլլա՞լը: Այսինքն՝ բառացի՝ իմաստով պէտք է հասկնանք, թէ ուրիշ իմաստով մը՝ որ մարմնաւոր պատկերէն թելադրուած է: Այս պարագային բանալի զուգահեռ մըն է՝ Եփ 2.11ը, որ կը յստակացնէ թէ անթլփատութիւնը՝ պատկերաւոր իմաստով՝ հեթանոսական կենցաղը կը բնորոշէ, իսկ թլփատութիւնը՝ այդ կենցաղը եւ անոր ցանկութիւնները իրմէ հեռացուցած եւ Աստուծոյ հնազանդ մարդը:

Նոյնը կը վերաբերի խորհրդանիշներուն, որոնք անձ մը, առարկայ մը, արարք մը կամ երեւոյթ մը ներկայացնող բառի մը փոխաբերական մէկ իմաստէն բղխած եւ կայունացած պատկերացումներ են:

Օրինակ, Ես 8.7ը զոյգ խորհրդանիշներ կը ներկայացնէ, գէտ եւ ջուրէր, որոնցմէ առաջինը բացատրուած է իբրեւ Ասորեստանի թագաւորը, իսկ երկրորդը՝ իբրեւ անոր փառքը կամ զօրութիւնը: Բայց կարծէք երկրորդ խորհրդանիշը յաւելեալ լուսաբանութեան կը կարօտի. ուստի կը դիմենք զուգահեռներուն, բանալի համար մը գտնելու համար: Եւ ահա, Յտ 17.1ին մէջ նոյնպէս կը գտնենք «շատ ջուրէր», որուն բացատրութիւնը կու տայ նոյն գլխուն 15րդ

համարը.- «Այն ջուրերը, որոնք տեսար, ...ժողովուրդներ են ու բազմություններ, ազգեր ու լեզուներ»:

Ուրիշ օրինակ.- Ղկ 1.69ը կը խօսի «փրկութեան եղջիր»ի մը մասին՝ Դաւիթի տունէն. «Մեզի փրկութեան եղջիր մը հանեց իր Դաւիթ ծառային տունէն»: Եղջիր-ը փոխաբերական իմաստով զօրութիւն կ'արտայայտէ: Իսկ իբրեւ խորհրդանիշ: Չուզահեռները աչքէ անցնելով՝ կը գտնենք երկու բանալի համարներ.- Դն 7.7 (հմմտ. 24) եւ Յտ 17.7-9 եւ 12: Պարզ կը դառնայ, որ եղջիրը «թագաւոր» կը խորհրդանշէ, եւ ուստի Ղկ 1.69ին մէջ կը խօսուի փրկիչ թագաւորի մը մասին, որ բացայայտ սկնարկութիւն է Քրիստոսի:

Իսկ ի՞նչ կ'ընենք, եթէ չունինք զուզահեռ բանալի հատուած մը: Եթէ չունինք զուզահեռ բանալի հատուած մը, պէտք է գիտնանք եւ յիշենք հետեւեալ սկզբունքը.- պատկերաւոր լեզուն կը հիմնուի՝ երկու երեւոյթներու կամ առարկաներու կամ անձերու միջեւ գոյութիւն ունեցող որոշ նմանութեան մը (կամ նմանութեանց) վրայ: Այդ նմանութիւնը անշուշտ չափով մը կապ կ'ունենայ պատկերին բառացի իմաստին հետ ալ, բայց հիմնականին մէջ նկատի առնուածը՝ տուեալ պատկերին (երեւոյթին կամ առարկային) արտայայտած գլխաւոր յատկանիշներն են:

Այսպէս, օրինակ, Մտ 10.16ը կ'ըսէ. «*Ահա ես ձեզ կը ղրկեմ իբրեւ ոչխարներ՝ գայլերու մէջ. ուստի օձերու պէս խորագէտ եղէք եւ աղաւնիներու պէս միամիտ»*: Այս միակ համարին մէջ ունինք՝ երեք համեմատութիւն (*իբրեւ ոչխարներ, օձերու պէս, աղաւնիներու պէս*) եւ մէկ փոխաբերութիւն (*գայլերու մէջ*): Չորսն ալ պատկերներ են, որոնք, ինչպէս բազմաթիւ գործածութիւններէն կը քաղենք, յիշեալ կենդանիներուն նկարագրային հիմնական յատկանիշները կ'արտայայտեն.-

ոչխարը – հեզութիւն եւ բարութիւն, միաժամանակ՝ զոհողութեան պատրաստ վիճակ:

գայլը – վայրագ, յափշտակելու եւ բզկտելու պատրաստ նկարագիր (հմմտ. Յհ 10.12: Գրծ 20.29):

օձը – իմաստութիւն (հմմտ. Մն 3.1) եւ զգուշաւորութիւն:

աղաւնի – խաղաղասէր եւ անվնաս նկարագիր:

Նոյն ձեւով կրնանք գտնել նաեւ խորհրդանիշի մը բացատրութիւնը: Այսպէս, Մտ 15.19ին եւ Յտ 1.18ին (կամ 20.1ին) մէջ ունինք կարելոր խորհրդանիշ մը.- բանալի: Չունինք զուգահեռ բանալի հաստուած մը, բայց ուրիշ զուգահեռ համարներ, ինչպէս՝ Ես 22.22 կամ Յտ 3.7, կը բացայայտեն նշանակութիւնը՝ իշխանութիւն, բացարձակ իշխանութիւն: Ըստ այնմ ալ լուսաբանութիւն կ'ունենանք վերոյիշեալ երեք համարներուն:

Շատ մը պարագաներու, ենթակայական մօտեցման հարց կը դառնայ՝ բնագիրին մէջ ճշդելը, թէ տուեալ բառը կամ բացատրութիւնը նիւթական-տառացի իմաստով պէտք է հասկնալ, թէ՛ փոխաբերական կամ խորհրդանշական: Այսպէս, օրինակ.-

1.- 68րդ Սաղմոսին մէջ (որ քրիստոնէական եկեղեցիները, որոնց կարգին նաեւ Հայ Եկեղեցին, կը ճանչնան իբրեւ Քրիստոսի համբարձման վերաբերող մարգարէութիւն), ունինք *Աստուծոյ կառք* բացատրութիւնը (հմմտ. Ես 66.15): Ինչպէս պէտք է հասկնալ զայն, իբրեւ տառացիօրէն հրեղէն կառք (հմմտ. Դ.Թգ 2.11, 6.17) թէ՛ նոյնինքն երկնային զօրքերը (հմմտ. Ջք 6.1-7), այսինքն՝ հրեշտակները, որովհետեւ կառքը իբրեւ պատերազմական գործիք՝ խորհրդանիշ է զօրքերու:

2.- Հին թէ՛ Նոր Կտակարաններուն մէջ բազմիցս ունինք միասնաբար գործածուած *երկինք եւ երկիր* բառերը, իբրեւ մէկ բացատրութիւն, որ կարելի է հասկնալ թէ՛ պարզ՝ տառացի իմաստով, եւ թէ՛ փոխաբերական-խորհրդանշական իմաստով: Այսպէս, Եսայի 51.15-16ին մէջ յստակ է որ անիկա տառացի իմաստ չի կրնար ունենալ, այլ՝ կը նշէ Աստուծոյ գալիք թագաւորութիւնը եւ Աստուծոյ Նոր Ժողովուրդը: Իսկ ինչպէս պէտք է հասկնալ՝ 65.17ին եւ 66.22ին մէջ (հմմտ. Բ.Պտ 3.13: Յտ 21.1), նոյն ձեւով, թէ տառացի իմաստով: Մտ 24.35ի մէջ արդէօք անիկա ներկայ տիեզերական կառքը ցոյց կու տայ, թէ՛ ներկայ աշխարհի իշխանութիւնները («երկինք») եւ ժողովուրդներ («երկինք»):

Վերոյիշեալ քանի մը օրինակները չնչին մէկ տոկոսը կը կազմեն աստուածաշնչական անհամար փոխաբերութեանց եւ խորհրդանիշներուն, որոնք իրենց ունեցած լայն գործածութեան եւ ներկայացուցած կարեւորութեան համար՝ առանձնաբար պէտք է ուսումնասիրուին: Այդ ուսումնասիրութեան գործին մէջ մեզի

մեծապէս կ'օգնեն Աստուածաշունչի Բառարանները, որոնք առհասարակ բառի մը սովորական իմաստին առընթեր՝ կու տան նաեւ փոխաբերական նշանակութիւնը եւ կարեւորագոյն գործածութիւնները, եւ ուստի պէտք է միշտ ձեռքի տակ պատրաստ ունենալ նման բառարաններ, իբրեւ աշխատանքային անհրաժեշտ գործիք:

Աւարտելու համար մեկնաբանութեան արդի սկզբունքներուն այս խիտ ներկայացումը, պէտք է յիշեցնենք, որ այս բոլորը պէտք է իրագործուին Սուրբ Գրոց բնագրային, պատմական եւ գրական քննութիւններուն ու վերլուծումներուն առընթեր, հասնելու համար՝ կարելի եղածին չափ հարազատ ու վաւերական իմաստին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներածական

ԱՌԱՋԻՆ ԳԼՈՒԽ

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

- Մուտք
- Մեկնութեան օրինակներ
եւ տեսակներ Հին Կտակարանին մէջ
- Բաբբիական մեկնութիւնը
- Եսսենացիներու մեկնութիւնը
- Մեկնութեան օրինակներ
եւ տեսակներ Նոր Կտակարանին մէջ
- Յիսուսի կատարած մեկնութիւնը
- Նոր Կտակարանեան մեկնութիւնը
- Պօղոս առաքելի օգտագործած մեկնութիւնը
- Նոր Կտակարանի միւս
հեղինակներուն մեկնութիւնը
- Նոր Կտակարանի եւս
մեկնութեան անհրաժեշտութիւնը
- Քրիստոնէական եկեղեցւոյ
մեկնութիւնը առաջին չորս դարերուն
- Մեկնաբանութեան Աղեքսանդրեան դպրոց
- Մեկնաբանութեան Անտիոքեան դպրոց
- Հայաստան եւ առաջին հայ մեկնիչները
- Արեւմտեան եկեղեցւոյ

մեկնությունը առաջին դարերուն

- Միջին դարերու քրիստոնէական մեկնութեան ուղղութիւնը
- Միջին դարերու Հրեական մեկնութեան ուղղութիւնը
- Մեկնաբանութիւնը Բարեկարգութեան եւ յետ-բարեկարգութեան շրջանին
- Արդի ժամանակներ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

ա) Բառական մեկնութիւն

- Բառական մեկնութիւնը Հրեից եւ քրիստոնէայ եկեղեցւոյ մէջ
- Բառական մեկնութեան օրինակներ մեր մատենագիրներէն

բ) Լրման մեկնութիւն

- Յիսուսի կատարած լրման մեկնութիւնը
- Լրման մեկնութիւնը Աւետարաններուն մէջ
- Լրման մեկնութեան օրինակ մեր մատենագրութենէն

գ) Փոխաբերական մեկնութիւն

- Ի՞նչ է փոխաբերական մեկնութիւնը
- Փոխաբերական մեկնութիւնը

Նոր Կտակարանին մեջ

- Փոխաբերական մեկնութեան օրինակներ մեր մատենագրութենէն

դ) Բարոյական մեկնութիւն

- Բարոյական մեկնութեան օրինակներ մեր մատենագրութենէն

ե) Այլաբանական մեկնութիւն

- Ի՞նչ է այլաբանական մեկնութիւնը
- Այլաբանական մեկնութիւնը Յոյներուն մօտ
- Այլաբանութիւնը Հրէից մեջ
- Այլաբանութիւնը քրիստոնէայ հեղինակներուն մօտ
- Այլաբանական մեկնութեան օրինակներ մեր մատենագրութենէն

զ) Տիպաբանական մեկնութիւն

- Ի՞նչ է տիպաբանութիւնը
- Տիպաբանութեան աղբիւրը՝ Հին Կտակարանը
- Տիպաբանութիւնը Նոր Կտակարանին մեջ
- Տիպաբանական մեկնութեան օրինակներ մեր մատենագրութենէն

է) Խորհրդական մեկնութիւն

- Ի՞նչ է խորհրդական մեկնութիւնը
- Խորհրդական մեկնութեան

օրինակներ մեր մատենագրութենէն

ԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ԱՐԴԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

- ա) Ուէէ գիրքի մասին ընդհանուր
ներածական ծանօթութիւն ունենալ
- բ) Աստուածաշունչը հասկնալ Աստուածաշունչով
- գ) Բնագիրի ընտրութիւն եւ ճշդումներ
- դ) Ուէէ խօսք հասկնալ իր շրջագիծին մէջ
- ե) Երեւութական սխալներու կամ հակասութեանց
պարագային՝ տուեալներու համեմատութիւն կատարել
- զ) Նկատի առնել գիրքին նպատակը
- է) Գրական կառոյցի քննութիւն
- ը) Բառերը հասկնալ իրենց բնական իմաստով
- թ) Բառերու իւրայատուկ գործածութեան
պարագային զուգահեռներ փնտռել
- ժ) Գաղափարներու զուգահեռներ փնտռել
- ժա) Փոխաբերութիւններուն, պատկերներուն
եւ խորհրդանիշներուն ընտելանալ